T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BİRZÂLÎ (Ö.739/1339) VE HADİS İLMİNDEKİ YERİ

ZÜHAL KARAAHMETOĞLU

Danışman : Dr. Öğr. Üyesi Nagihan EMİROĞLU
Jüri Üyesi : Prof. Dr. Muhammet YILMAZ
Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Selman KELEŞ

KASTAMONU-2025

TAAHHÜTNAME

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu; ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını, bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini bildirir ve taahhüt ederim.

Zühal KARAAHMETOĞLU

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BİRZÂLÎ (Ö.739/1339) VE HADİS İLMİNDEKİ YERİ

ZÜHAL KARAAHMETOĞLU
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
DANIŞMAN: DR. ÖĞR. ÜYESİ NAGİHAN EMİROĞLU

Memlükler, İslam tarihinde önemli bir yere sahip olan bir Türk devletidir. İslamî ilimler açısından oldukça velûd bir dönemdir. Birzâlî, Memlükler zamanında Şam'da yaşayan, tarihçi ve hadisçi kimliğiyle bilinen bir İslam âlimidir. Birçok yazar ona "Şam'ın hadis ve tarih âlimi" unvanıyla atıfta bulunmuştur. Birzâlî darûlhadislerde hocalık yapmış, Hadis meclislerinde hadis okutmuş ve dönemin önemli isimleriyle hoca-talebe ve dostluk ilişkileri kurmuştur. Birzâlî hadis hâfızı ve râvisi olarak zikredilmekte, âlimler için yazmış olduğu vefeyât türü eserinden hareketle ricâl konularında derin bir bilgiye sahip olduğu söylenmektedir. Çalışmamızda Birzâlî'nin hayatı ve hadis ilmindeki yeri konu edilmiştir. Birzâlî'nin yaşadığı dönemin sosyal ve ilmî yapısı, hayatı, ilmî kişiliği ve hadis ilmindeki konumu verilmiştir. Birzâlî'nin semâ meclislerindeki yeri araştırılmıştır. Ulaşabildiğimiz eserleri incelenerek, râviler hakkında sunduğu bilgilerden hareketle Birzâlî'nin ricâl bilgisi ortaya konmaya çalışılmıştır.

ANAHTAR KELİMELER: Memlükler, Hadis, Birzâlî, İslam Alimleri

Mayıs 2025, 101 Sayfa

ABSTRACT

MSC THESIS

AL-BIRZALI (D.739/1339) AND HIS PLACE IN THE SCIENCE OF HADITH

ZÜHAL KARAAHMETOĞLU

KASTAMONU UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCE
DEPARTMENT OF BASIC ISLAMIC SCIENCES
SUPERVISOR: ASSIST. PROF. DR. NAGİHAN EMİROĞLU

The Mamluks were a Turkish state that held significant importance in Islamic history. This period was notably prolific in terms of Islamic sciences. Birzālī was a renowned Islamic scholar who lived in Damascus during the Mamluk era, known for his expertise in history and hadith studies. Numerous authors have referred to him with the title "the scholar of hadith and history of Damascus." He taught in Dār al-ḥadīth institutions, delivered hadith lessons in scholarly gatherings, and established mentor-student as well as amicable relationships with many prominent figures of his time. It is reported in various sources that Birzālī possessed profound knowledge in the field of rijāl (narrator evaluation), and that he provided remarkably detailed information about the scholars of his era and their teachers. This study focuses on Birzālī's life and his contributions to the science of hadith. It examines the period in which he lived, his biography, and his scholarly contributions to hadith. Furthermore, his role in samāʿ (auditory transmission) sessions is analyzed. Based on an examination of his accessible works, this research aims to shed light on Birzālī's knowledge and expertise in the field of rijāl by analyzing the information he provides on narrators.

KEYWORDS: Mamluks, Hadith, Birzali, Islamic Scholars

May 2025, 101 Page

TEŞEKKÜR

Bu tez çalışmasının tamamlanmasında bana rehberlik eden değerli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Nagihan Emiroğlu'na, bilgi ve desteğiyle yol gösterdiği için teşekkür ederim. Ayrıca tez jürisinde yer alarak değerli görüş ve önerileriyle çalışmamın gelişimine katkı sağlayan Prof. Dr. Muhammet Yılmaz ve Dr. Selman Keleş hocalarıma ve her zaman yanımda olan ve beni destekleyen aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Zühal KARAAHMETOĞLU

Kastamonu, 2025

İÇİNDEKİLER

Sayfa

TEZ ONAYI ..... **ii**
TAAHHÜTNAME ..... **iii**
ÖZET ..... **iv**
ABSTRACT ..... **v**
TEŞEKKÜR ..... **vi**
İÇİNDEKİLER ..... **vii**
TABLOLAR DİZİNİ ..... **ix**
KISALTMALAR DİZİNİ ..... **x**
1. GİRİŞ **1**
1.1 Araştırmanın Amacı ve Önemi 1
1.2 Araştırmanın Yöntem ve Kaynakları 2
2. BİRZÂLÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEM VE HAYATI **4**
2.1 Birzâlî'nin Yaşadığı Dönem 4
2.1.1 Siyasî ve Sosyal Hayat 4
2.1.2 İlmî ve Kültürel Hayat 9
2.1.3 Hadis İlmi 14
2.2 Birzâlî'nin Hayatı 19
3. BİRZÂLÎ'NİN HAYATI VE HADİS İLMİNDEKİ YERİ **22**
3.1 İlmî Kişiliği 22
3.1.1 Hocaları 27
3.1.2 Tarihçiliği 29
3.1.3 Eserleri 33
3.1.3.1 Tarih alanındaki eserleri 33
3.1.3.2 Hadis alanındaki eserleri 35
3.1.4 Görevleri 41
3.2 Hadis Meclislerinde Birzâlî 42
3.2.1 Kâri ve Kâtip Olarak Görev Yaptığı Hadis Meclisleri 43
3.2.2 Hoca Olarak Görev Yaptığı Hadis Meclisleri 46
3.2.3 Kâri Olarak Görev Yaptığı Hadis Meclisleri 48
3.2.4 Kâtip Olarak Görev Yaptığı Hadis Meclisleri 52
3.2.5 Sadece Dinleyici Olarak Katıldığı Hadis Meclisleri 54
3.3 Dönemin Muhaddisleri Arasındaki Konumu ve Âlimlerin Birzâlî'ye Övgüleri 57
3.4 Ricâl Bilgisi 62
3.5 Birzâlî'nin Kadın Hocaları ve Onlardan Aldığı Hadisleri 65
3.5.1 Ümmü Ahmed Zeynep bintü'l-ilm Ahmed b. Kamil b. Ömer el-Makdisî 66
3.5.2 Ümmü Ahmed Zeyneb bint Mekkî b. Ali b. Kâmil el-Harrânîyye 67
3.5.3 Ümmü'l-Hayr Sitü'l-Arab bint İmam Şemseddin Yahyâ b. Kaymaz b. Abdullah et-Tâcî el-Kindî 71
3.5.4 Ümmü'l-Hakk Şamiye el-Bekriyye et-Teymiyye 74
3.5.5 Ümmü Ömer Safiye bint Mes'ûd el-Makdisiyye 78
3.5.6 Ümmü'l-Arab Fâtıma bint Alî b. el-Kâsım b. el-Hâfız Ebü'l-Kâsım İbn Asâkir 80

4. SONUÇ 85
KAYNAKLAR 87
EKLER 91
EK A Birzâlî'nin Katıldığı Hadis Meclislerine Dair Sema Kayıtları 92

TABLOLAR DİZİNİ

Sayfa

Tablo 2.1 Kâhire'deki medrese türleri 13
Tablo 2.2 Dımaşk'taki medrese türleri 13
Tablo 3.1 Birzâlî'nin hadisleri semâ yöntemiyle aldığı tanınan ve meşhur hocalarından bazıları 28

KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltmalar

b.	**:** İbn
bkz	**:** Bakınız
c.	**:** Cilt
çev.	**:** Çeviren
DİA	**:** Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
ed.	**:** Editör
h.	**:** Hicri
haz.	**:** Hazırlayan
Hz.	**:** Hazreti
İFAV	**:** Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
m.	**:** Miladi
M.Ü.	**:** Marmara Üniversitesi
ö.	**:** Ölüm
r.a.	**:** Radıyallahu anh
s.	**:** Sayfa
sad.	**:** Sadeleştiren
s.a.v.	**:** Sallalahu aleyhi ve sellem
SBE	**:** Sosyal Bilimler Enstitüsü
sy.	**:** Sayı
tah.	**:** Tahkik
TDV	**:** Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	**:** Türk Tarih Kurumu
vb.	**:** Ve benzeri
vdğr.	**:** Ve diğerleri

1. GİRİŞ

1.1 Araştırmanın Amacı ve Önemi

Müslüman-Türk devletleri arasında önemli bir yere sahip Memlükler döneminde (648-923/1250-1517) ilmî ve kültürel sahada büyük gelişmeler yaşanmıştır. Hicaz, Suriye ve Mısır'da Moğol istilası ile Haçlı saldırıları sonucu kaybolan istikrar, Memlük Devleti tarafından yeniden sağlanmış ve âlimler için güvenli ortam oluşturulmuştur.

Tüm bu gelişmeler sonucunda Memlükler devri İslam tarihinde ilmî faaliyetlerin en üretken dönemlerinden biri olmuş; tefsir, hadis, fıkıh, kelam gibi dinî ilimlerde çok sayıda âlim yetişmiştir. Bu âlimler, pek çok alanda temel başvuru niteliği taşıyan pek çok eser kaleme almıştır. Özellikle hadis ilmi bakımından son derece verimli bir zaman dilimi olmuştur. Bu süreçte hadis sahasında yaşanan gelişmeler, hadis tarihi açısından oldukça önemlidir. Birzâlî (ö. 739/1339), Bahrî Memlûkler döneminde Dımaşk'ta yaşamış hadis ve tarih âlimidir. Onun yaşadığı dönemde Memlükler, devletin kuruluş sürecini tamamlayarak yükseliş devrine girmiştir.

Bu tezin temel amacı, Birzâlî'nin hadis âlimleri arasındaki konumunu belirlemek ve hadis ilmine yaptığı katkıları ortaya koymaktır. Ayrıca Birzâlî'nin yaşadığı dönemin siyasî, toplumsal ve dinî yapısı ile birlikte, hayatı, ilmî kişiliği, eserleri de bu çalışmanın kapsamına dahildir.

İslâmî ilimlerin birçok alanında eğitim almış olmasına rağmen tarih ve hadis sahasında uzmanlaşan Birzâlî, hem kendi döneminin hem de kendisinden sonraki âlimlerin büyük ölçüde faydalandığı bir âlimdir. Çeşitli yazarlar tarafından "Şam'ın muhaddisi ve tarihçisi" olarak anılmaktadır. Ayrıca, Birzâlî'nin ricâl bilgisi açısından zengin bir bilgiye sahip olduğu, özellikle Mu'cem ve Meşyeha türü eserlerinde kendi döneminin âlimleri ve onların hocalarına dair son derece detaylı bilgiler aktardığı, akıcı ve anlaşılır bir lehçe ile konuştuğu kaynaklarda belirtilmektedir. Birzâlî'den sonraki dönemlerde onunla aynı düzeyde bir âlime rastlanmadığı ifade edilmektedir.

Memlükler devri hadis âlimi Birzâlî'nin ismi ve eserleri kaynaklarda yer almasına ve kendi döneminde ve sonrasında hadis ilmi üzerinde geniş etkiler bırakmış biri olmasına rağmen ilim dünyasında yeterince tanınmamaktadır. Birzâlî'nin şöhretinin sınırlı kalmasının sebeplerinden biri eserlerinin büyük çoğunluğunun, kendi döneminde oldukça revaçta olan hadis tarihine yönelik olmasıdır. Eserlerinin çok azı neşredilmiştir. Hayatına ve ilmî yönüne dair kapsamlı bir akademik çalışmaya da rastlanmamıştır. Bu sebeple amacımız; yaşadığı dönemin tarihî, toplumsal ve ilmî bakımdan önemine binaen muhaddis Birzâlî'nin hayatı, eserleri, etkileri ve hadis ilmindeki yerini ortaya koymaktır.

1.2 Araştırmanın Yöntem ve Kaynakları

Araştırmamız Birzâlî'nin hayatını ve ilmî yönünü konu edindiği için öncelikle Birzâlî'nin yaşadığı hicri 665-739 (1267-1339) yıllar ve hayatı esas alınacaktır. Bu süreçte öncelikle yakın dönemde kaleme alınmış eserler taranacak, sonrasında ise klasik kaynaklara başvurulacaktır.

Son olarak ikinci bölümde ilmî kişiliği, görevleri ve eserleri gibi konular çeşitli tabakât ve terâcim kitapları aracılığıyla tespit edilmiştir. Hadis ilmindeki yerini ortaya çıkarmak için öncelikle hadis ilmine dair eserleri incelenecektir. Vefeyât türündeki eserinde verdiği bilgilerden hareketle ricâl bilgisine dair çıkarımlarda bulunulacaktır. Ayrıca semâ kayıtlarında yer alan bilgiler doğrultusunda katılmış olduğu meclislerdeki konumu, okumuş olduğu hadis kitapları, hangi âlimlerle görüştüğü tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu elde edilen bilgilerle hadis hâfızı ve râvisi olarak tanınan Birzâlî'nin hadis alanındaki bilgi birikimi gün yüzüne çıkarılmak istenmiştir.

Türkçe literatürde Memlükler döneminin siyasi tarihini, sosyal ve kültürel hayatını İsmail Yiğit, Fatih Yahya Ayaz ve Bahattin Keleş gibi isimlerin eserleri başta olmak üzere bir çok yazılmış kitap ve makale, Birzâlî'nin yaşadığı dönemin hadisçiliğini incelemede ise Nagihan Emiroğlu'nun Bahrî Memlükler dönemi hadis ilmini ele almış olduğu doktora tezi önemli birer başvuru kaynağı olmuştur. Hadis eğitim öğretim kurumları için Mısır bölgesi için Makrizî'nin (ö. 845/1442) *el-Hıtat,* Şam bölgesi için

Nuaymî'nin (ö. 927/1521) *ed-Dâris fî târihi'l-medâris* adlı eserleri temel kaynaklar arasında yer almaktadır.

Araştırmamıza konu olan şahsın hayatı hakkında bilgi edinmek adına başvurduğumuz kaynaklar arasında; Zehebî'nin (ö. 748/1348), *Tezkiratü'l-huffâz'ı*, Tâceddin Sübkî'nin (ö. 771/1370) *Tabakâtü'ş-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ'sı*, İbn Kesîr'in (ö. 774/1373) *el-Bidâye ve'n-nihâye* adlı kapsamlı tarih kitabı, İbn Hacer'in (ö. 852/1449) *ed-Dürerü'l-kâmine'*si yer almaktadır. Hacimli vefeyât eseri kaleme alan Memlükler'in ilk asırları için kayda değer bilgiler taşıyan Safedî'nin (ö.764/1363) *Kitabü'l-vâfî bi'l-vefeyât* adlı eseri kaynaklarımızdan bir diğeridir. Müellifin eseri on dört bin civarında çeşitli sınıflardan oluşan meşhur kişilerin biyografilerini içermektedir. Safedî'nin yararlandığımız bir diğer biyografi eseri *Aʿyânü'l-ʿasr ve aʿvânü'n-nasr* isimli kitabıdır. Hayatı hakkında bilgi edindiğimiz diğer bir eser Birzâlî'nin Ebû Şâme el-Makdisî'nin *ez-Zeyl 'ale'r-Ravzateyn* adlı kitabına zeyil olarak kaleme aldığı *Muktefâ* adlı eseridir. Ayrıca bu kitapta Birzâlî'nin râviler hakkında sunduğu bilgilerle ricâl bilgisini ortaya koymak amaçlanmıştır. Bunun yanı sıra hadis meclislerindeki yerini ortaya koymak adına dönemine ait semâ kayıtlarının yer aldığı bazı temel kaynaklardan olan Abdullah b. Muhammed el-Kindirî'nin, *Hutûtu'l-ulemâ mine'l karni'l-hâmis ila'l-âşir hicrî nemâzic ve emsile*, Stefan Leder ve arkadaşlarının hazırladığı el-*Mu'cemü's-semââti'd-Dımaşkiyye* isimli eserlerden yararlanılmıştır.

2. BİRZÂLÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEM VE HAYATI

2.1 Birzâlî'nin Yaşadığı Dönem

2.1.1 Siyasî ve Sosyal Hayat

Memlükler, tarihte kölelikten gelme askerlerle oluşan bir sistemin adı iken daha sonraları bu askerler tarafından kurulan bir devlet olarak tarihte yerini almıştır. Büyük çoğunluğu Orta Asya'dan getirilen bu askerler, Türk olarak bilindikleri için dönemin tarihçileri bu devlete "Türk devleti" (ed-Devletü't-Türkiyye / Devletü'l-Etrâk / Devletü't-Türk) ismini vermiştir. Memlükler İslam tarihinde kurulan en güçlü Müslüman Türk Devletlerinden biri olarak değerlendirilmektedir.[1]

Memlükler sultanların kökenine ya da askerî eğitim aldıkları coğrafyalara göre genellikle Türk ve Çerkez ya da Bahrî ve Burcî Memlükleri olmak üzere iki dönem şeklinde sınıflandırılır.[2] 1250 ve 1382 seneleri arasında kurucu aile olarak bilinen Bahrî Memlükler idare etmiş, 1517'ye dek ise Burcî Memlükler yönetmiştir. Birzâlî, Bahrî Memlükler döneminde yaşamıştır. Bahrî Memlükler, Memlük devletini kuran askerî birliklerin yer aldığı, Kıpçak ve Hârizmliler'in oluşturduğu Türk kökenli Memlük topluluğudur. Eyyûbî hükümdarlarından el-Melikü's-Sâlîh Necmeddîn Eyyûb (637-647/1240-1249) tarafından kurulmuştur. Arapların, Nil nehrini (Bahrü'n -Nîl) deniz olarak anmalarından ötürü bu ismi almıştır.[3] Bu dönemde İslam dünyasının uğraştığı Moğol saldırıları ve Haçlı seferlerinin ortadan kaldırılmasında verdiği büyük mücadelelerle ve sağlam yönetimleriyle tanınmış ve ismini duyurmuştur. İbn Battuta, bu durumu şu sözleriyle ifade etmiştir; "Mısır'ın zenginliğine katkıda bulunan şey, ülkeyi ve Suriye'yi 1260'tan bu yana birleşik krallık olarak yöneten Türk savaşçı sınıfı Bahrî Memlüklerin sağlam yönetimi idi."[4]

[1] Fatih Yahya Ayaz, *Memlükler*, (İstanbul: İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2020), 25; Ross E. Dunn, *İbn Battuta'nın dünyası,* çev. Yeşim Sezdirmez (İstanbul: Klasik yayınları, 2004),55.
[2] Ayaz, *Memlükler*, 25.
[3] Ayaz, *Memlükler*, 26.
[4] Dunn, *İbn Battuta'nın dünyası*, 48.

Memlük Devleti iktâ esasına dayanan bir devlettir. Memlükler döneminde Mısır'daki topraklar 24 bölüme ayrılmış; bunların dördü doğrudan Memlük sultanına tahsis edilmişti. On parçası yüzler emirine kalan on parça ise diğer emîrler ve askerlere ayrılmıştı. Sultan ve ileri düzeydeki umerâ daha değerli parçalara sahip olurken alt rütbedeki emirler ile sıradan memlük askerleri daha düşük gelirli arazilere sahip oluyorlardı.[5]

Memlük Devleti'nin iktisadî hayatında ziraat önemli bir yer tutmaktaydı. Toprak; sultan, ümerâ ve iktâ sahibi imtiyazlı askerî sınıfın elindeydi.[6] Toprağın işlenmesi ise halk içinden "Fellah" ismi verilen çiftçilere aitti. Ekonomi toprağa bağlı, toprağın verimli olmasıda Nil nehrine bağlıydı. Suda artış olması verime, suyun azalması durumunda ortaya çıkan kuraklık ise iktisadî krizlere sebebiyet veriyordu. Eğer Nil nehri taşar ve su fazla olursa elde edilen ürün miktarı artar ve böylelikle temel gıda ürünlerinin fiyatı düşerdi. Suyun seviyesindeki bu dalgalanmaların etkisini azaltmak için için suyun debisi düzenli bir şekilde ölçülüyordu. Nehrin su seviyesini tespit için yeni ölçüm araçları (nilometreler) yaptırdılar.[7] Devletin ekonomik yapısında tarımdaki üretkenliğin ve suyun taşıdığı önem, altyapı yatırımlarını da etkilemiştir. Bu kapsamda köprüler ve kanallar inşa edilmiş, suyun ulaştığı yerlerde yeni yerleşim yerleri kurulmuş, araziler bataklıktan kurtarılarak tarıma elverişli hale getirilmiştir. Bu gelişmeler bu işlerle ilgilenen yeni kurumların oluşmasına yol açmıştır.[8] Keten, pamuk ve şeker kamışı, buğday memlüklerde tarımı yapılan ürünlerden bazılarıdır. Memlükler zamanında yetiştirilen tarım ürünlerine bağlı olarak endüstri dalları da gelişmiştir. Özellikle Keten ve pamuk üretimi dokumacılık sektörünü ve kumaş üretiminide etkilemiştir.[9]

Memlük Devleti'nin kurulmasından sonra ulaştıkları zenginlik ve bunun sonucunda elde ettikleri sermaye, sanayinin birçok koldan gelişmesini sağlamıştır. Bunların başında Askerî başarılarıyla tanınan devletin silah sanayii yer almaktadır. Diğer alanlarda sivil sanayii altında çoğunluğu tarıma bağlı gelişen dokumacılık sektörüdür.

[5] Altan Çetin, *Türk tarihinde Memlük asırları*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2020), 72; Yiğit*, İslam tarihi "Memlükler"* (İstanbul: Kayıhan yayınevi, 1991) 223.
[6] İsmail Yiğit, "Memlükler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2004), 19/97-100.
[7] İsmail Yiğit, *İslam tarihi* (İstanbul: Kayıhan yayınevi, 1991) 224.
[8] Ayaz, *Memlükler,* 110.
[9] Yiğit, *İslam Tarihi,* 227.

Bunun yanısıra madencilik, camcılık, çömlekçilik ve ahşap işlemeciliği de ilerlemiştir.[10]

Bahrî Memlükler hayvancılığa da önem vermiş bu doğrultuda hayvanlar için üretim çiftlikleri tesis etmişlerdir. Sürekli savaşan bir devlet olduklarından ötürü at üretimine ve yetiştirilciğine büyük önem vermişlerdir. Savaş zamanlarında at fiyatlarında ciddi artışlar olmuştur.[11]

Kahire ve Şam, Memlük Devleti'nin ticarî hayatında ön plana çıkmıştır. Ortadoğu'ya gelen tarım ürünleri ticaret kervanları aracılığıyla önce Şam'a buradan Suriye'deki limanlara ya da İskenderiye üzerinden Venedik gemileriyle Avrupa'ya ulaştırılıyordu. [12] Siyasî ve sosyal alanlarda yoğun bir hareketliliğin yaşandığı dönemde Memlüklerin sahip oldukları coğrafî ve stratejik konum, Avrupalı devletlerle ilişki kurmalarını zorunlu kılmıştı. Ticaretteki avantajlarını yitirmek istemeyen devletler karşılıklı anlaşmalar yaptılar. Avrupa'nın doğudan almak istedikleri lüks mallara olan ihtiyacı gibi Memlükler de köle ve savaş malzemeleri başta olmak üzere ihtiyaç duydukları diğer ürünlerin temini için Avrupalı aracı devletlere muhtaçtılar. Avrupalı tüccarlar, Orta Doğu'ya gerçekleştirdikleri uzun süreli ticaret seferlerinde ve alışverişlerinde ödemelerinin nakit olarak gerçekleştiriyordu. Bu ticarette her iki tarafında menfaati söz konusuydu.[13]

Memlükler döneminde yaşanan bazı siyasî durumlar sebebiyle ticaret kuzeyden güneye inmişti. Yaşanan moğol istilası ve Irak'ın tahrip olması sebebiyle güvenlik için ticaret Akdeniz ve Kızıldeniz sahil güzergâhında canlı haldeydi. Deniz yoluyla ticaret Mısır'dan Avrupa'ya uzanıyordu. Bu durum dış ticareti etkin hale getiriyor, gümrük vergilerini olumlu yönde etkilerken yerli ve yabancı tüccarlar içinde büyük hanlar, oteller yapılıyordu. 748 yılında ülkede yaşanan veba salgını bir ekonomik buhrana yol açtı. Veba yüzünden ülkede büyük bir nüfus kaybı olmuş ve bu durum çiftçileri ve dolayısıyla ülke tarımını olumsuz yönde etkilemiştir.[14] Daha sonraları yaşanan siyasi olumsuzluklar sebebiyle alınan ağır vergilerden sonra Avrupalı tüccârların daha ucuz

[10] Ayaz, *Memlükler*, 111.
[11] Bahattin Keleş, *Bahrî Memlüklülerde İktisadî ve Ticarî Hayat* (İstanbul: Siyer yayınları, 2018), 91.
[12] Hatice Güler, *Memlükler*, (İstanbul: Selenge yayınları, 2021), 66.
[13] Abdullah Mesut Ağır, *Memlûklarda Ticaret*, (Konya: Çizgi Kitabevi yayınları, 2015) 72.
[14] Keleş, *Bahrî Memlüklülerde İktisadî ve Ticarî Hayat*, 87.

ticaret yapabilmek için gösterdikleri çaba onları Ümitburnu'nu keşfe kadar götürerek Mısır ve Suriye'de dış ticaretin seyrini değiştirmiştir.[15]

Memlük toplumu, yöneticilerin oluşturduğu askerî sınıf ve halk sınıfı olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır.[16] Halk ve askerî sınıf arasında adlî ve dinî görevleri yürüten ulemâ sınıfı vardı. Bu sınıf halk ve askerî sınıf arasında aracı durumundaydı. Bu grup, tarım ve ticaret kaynaklı vergilerin düzenli ve sükûnet içerisinde toplanmasını mümkün kılıyor; böylece toplumsal uzlaşmayı sağlama noktasında önemli bir rol üstleniyordu. Ulemâ; vaiz, öğretmen ve sufi şeyhi gibi vazifelerinin yanı sıra kadı, kâtip, vergi görevlisi, pazar müfettişi, şehir emiri, hastane idarecisi gibi görevlerde hizmet etmek suretiyle devlet işlerinin yürütülmesine katkı sağlıyordu.[17]

Askerî sınıfı, memlük kökenli askerlerin oluşturduğu yönetimi elinde tutan toplumun elit kesimini oluşturmakta idi. Bu köleler çok disiplinli bir eğitimden geçirildikten sonra orduda öncelikle asker olarak katılıyorlardı. Bu askerler gösterdikleri başarıya bağlı olarak çeşitli rütbelerden kumandan (Beşler Emîri, Onlar Emîri, Talbhanah ve Yüzler Emîri) olabilirdi. Her memlük, şartları yerine getirdiğinde sultanlığa kadar yükselme imkânına sahipti.[18] Bu durumda, nesilden nesile aktarılan saltanat sistemi yoktu. Bir memlük ancak babası gibi şartları yerine getirmesi durumunda aynı haklara sahip olabilirdi. İbn Haldun bu durumdan şöyle bahsetmektedir; "Mısır'daki devlet Türk hükümdarların (Memlûkiler-Kölemenler) elinde olup bunlardan olan asabeler, galebe yolu ile ard arda iktidarı ellerine geçirmekte, bu suretle hâkimiyet bir soy kütüğünden diğer bir sülaleye intikal etmektedir."[19] Bu askerî sınıf halkla karışmamak için belli şartları uyguluyorlardı. Eşlerini tüccarların getirdiğikendi etnik kökenlerinden olan esir kızlardan seçiyorlardı. Her memlük kökeni ne olursa olsun Türk ismini alıyordu. Konuştukları dil de Türkçe idi. Memlük sistemi altında yetişen bu sınıf, askeri eğitimle beraber dinî eğitimde alıyordu. Bu eğitimle İslam dinini öğreniyorlar amelde Hanefi, inançta ise Mâturîdî mezhebine mensup oluyorlardı.[20]

[15] Yiğit, "*Memlükler*", 19/100.
[16] Yiğit, *İslam Tarihi*, 279.
[17] Dunn, *İbn Battuta'nın Dünyası*, 57.
[18] Keleş, *Bahrî Memlüklülerde İktisadî ve Ticarî Hayat*, 156.
[19] İbn Haldun, *Mukaddime*, çev. Süleyman Uludağ, (İstanbul: Dergâh yayınları, 2016), 387.
[20] Ayaz, *Memlükler,* 118-119.

Müslüman, Hristiyan ve Yahudilerden oluşan Memlük topluluğunda çoğunluğu Müslümanlar oluşturuyordu. Müslüman halkın büyük bir kısmı Ehl-i sünnetin dört mezhebinden birine mensuptu. Askerî sınıftan farklı olarak amelde şâfiî, itikatta eş'arî mezhebini benimsemişlerdir. Halk sınıfı, nüsufun çoğunluğunu oluşturuyordu. Halk şehirde yaşayanlar, köy sakinleri ve bedevîler olmak üzere üç gruba ayrılıyordu. İşçi, esnaf, Tüccâr ve zanaatkârlar şehirde, toprağa bağlı olan çiftçiler ve imalethane sahipleri köylerde, bedevîler ise kırsal bölgelerde yaşıyorlardı.[21]

Memlükler, sosyal dayanışmayı ve yardımlaşmayı teşvik eden dinî bayram ve törenlere önem vermişlerdir. Bayramlarda fakir-zengin tüm halk birlikte toplanmıştır. Bu merasimler sosyal hayatın canlı kalmasını sağlamıştır. Memlük Devleti, sosyal yardımlaşma ve toplumun gereksinimlerini karşılamak için farklı alanlarda vakıflar kurulmuştur. Bu vakıf sistemi sayesinde; eğitim, sağlık, konaklama, beslenme, güvenlik gibi ihtiyaçlar için yapılar inşa edilerek halkın kullanımına sunulmuştur.[22]

Memlükler devrinde, dinî hayatın gelişimine katkı sağlamak için Memlük sultanları ve devletin önde gelen isimleri, dinî yapılar ve eserler inşa etmişlerdir. Cami ve medreseler sosyal hayatın en canlı yaşandığı yerlerden olmuştur.[23]

Sultan, ailesi, saray görevlileri ve hizmetçileriyle Kal'atu'l-Cebel'de ikamet ederdi. Burası aynı zamanda sultanın makam ve idare merkeziydi. Aynı zamanda Memlüklerin kışlalarının bulunduğu, umerâ'nın evlerinin, aile bireylerinin, memlüklerinin ve divanların da yer aldığı adeta küçük bir şehir görünümündeydi.[24] Memlük Devletinde idari işlerin yürütüldüğü, kararın alındığı ve günümüz bakanlar kurulu işlevine sahip çeşitli divanlar bulunmaktaydı. Bu divanların en önemlileri arasında, Divânü'l-Ceyş, Divânü'l-İnşâ, Divânü'n-Nazar ve Divânü'l-Has vardı.[25]

[21] Ayaz, *Memlükler,* 120.
[22] Hasan Keleş, *Memlükler'de Bilimsel, Sosyal ve Kültürel Hayat*, (Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans Tezi, 2010) s. 151.
[23] Keleş, *Memlükler'de Bilimsel, Sosyal ve Kültürel Hayat,* 29.
[24] Çetin, *Türk tarihinde Memlük asırları*, 75
[25] Keleş, *Memlükler'de Bilimsel, Sosyal ve Kültürel Hayat,* 177; Kazım Yaşar Kopraman, "*Mısır Memlükleri"Makaleler*, (Ankara: Berikan Yayınevi, 2005), 684. ; Yiğit, *Memlûkler,* s.196-197.

Divânü'l-İnşâ, devletin tüm siyasi ve ticari yazışmalarını yürütmekle görevli olup Katîbü's-Sır'ın gözetiminde faaliyet göstermekteydi. Bu birimde görev alacak kişilerin, devletin ve sultanın gizli bilgilerine vâkıf olacakları için güvenilir, sır tutabilen ve sadakatiyle bilinen kimseler arasından seçilmesi gerekirdi. Bu nedenle söz konusu görev, genellikle güvenilir âlimlere verilmekteydi. [26] Divân-ı Nazar, devletin malî işlerinden sorumluydu. Nâzır-ı Mâl başkanlığında çalışıyordu. Bu divan maaşların ve diğer ödemelerin karşılandığı en kapsamlı malî teşkilattı. Divânu İstifâ-yi Devlet, Divânu İstifâ-yi Sohbet ve Divânu Beyti'l-Mâl denilen üç bölümden oluşmaktaydı. [27] Sultanların mali işlerini yürüten Divân-ı Hâs, Nâzır-ı Hâs'ın başkanlığında faaliyet göstermekteydi. Diğer önemli divanlardan biri, sultanların yanı sıra emîrlerin ve askerî görevlilerin iktâ işlemlerine ve yazışmalarına bakan Divanü'l-Ceyş idi. [28]

2.1.2 İlmî ve Kültürel Hayat

Memlük Devleti'nin kuruluş ve yükseliş dönemlerini içine alan ilk yüzyıllar yalnızca siyasî, askerî ve idarî sahalarda değil aynı zamanda ilmî ve kültürel faaliyetler bakımından da önemli bir dönemi oluşturmaktadır. Büyük ölçüde Eyyûbî mirasının izlerini taşıyan Memlük Devleti'nin daha sonraki dönemlerde kurulan İslam devletlerinin kültürel ve ilmî alandaki ilerlemelerinde önemli katkılar sunduğu bilinmektedir. Memlükler zamanında yaklaşık iki buçuk asır boyunca Kahire ve Dımaşk İslam dünyasının önde gelen iki kültür merkezi olmuştur.[29]

Memlükler devlet haline gelmeden önce, memlük sisteminde yetiştirilen askerlere temel İslamî bilgiler içeren dinî eğitimler verilmekte, aynı zamanda teorik ve pratik askerî bilgilerle askerlik eğitimi de sunulmaktaydı.[30] Memlük adaylarına sunulan dinî eğitim, bu yöntemin uygulandığı müslüman devletlerinde, genellikle İslam inancının sünnî temellerine göre veriliyordu.[31] Memlük askerleri aldıkları belirli bir eğitimden

[26] Ayaz, *Memlükler*, 99.
[27] KâzımYaşar Kopraman "Divân", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 9/384.
[28] Ayaz, *Memlükler*, 99.
[29] Yiğit, *İslam tarihi "Memlükler*" 245
[30] Ayaz, *Memlükler*, 23.
[31] Muhammet Fatih Zengin, *Ortaçağ İslam Devletlerinde Türk Memlükleri*, (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstirüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 23.

sonra azat edilip, yeteneklerine göre devletin farklı kademelerinde istihdâm edilirdi.[32] Eğitimini tamamlayan Memlükler'e "İtaka" isimli diploma niteliğinde bir belge verilirdi. Bunun yanında artık memlük statüsüne ulaşmaları sebebiyle askerî kıyafetler ve teçhizat verilir ve maaş ve diğer ödenekler de ödenmeye başlanırdı.[33] Artık eğitimini tayin edildiği hem askerî teşkilat içinde hem de devlet yapılanması bünyesinde farklı görevlerde sürdürürdü. Bu kapsamda silahtar (silah taşıyıcı), baltacı, şarabdâr (içeceklerden sorumlu kişi), hâzindar (hazine görevlisi), taştdâr (leğen-ibrik ve su işlerine bakan görevli), alemdar (sancaktar) gibi görevler için yetiştirilirlerdi. Memlük unvanını kazanan bu askerler sergileyecekleri başarı ve yetenekleri ile askerî ve idarî makamlarda terfi edebilirlerdi.[34]

Bu dönemde doğudan gelen Moğol, batıdan gelen Haçlı saldırıları, İslâm coğrafyasındaki birçok ilim insanını, emniyetli ve sakin bölgelere yerleşmeye yönlendirdi.[35] Bu saldırılar sebebiyle memleketlerini bırakıp Şam ve Mısır bölgelerine gelip yerleşen ilim ve sanat adamlarının da katkılarıyla bu iki yer, İslam dünyasının ilim ve emniyet merkezi haline geldi.[36] Memlüklerin bu coğrafyayı yönetme başarısının arkasında sağlam askerî düzenin yanında kendilerine sığınan bu âlimlerin etkisi de büyük önem taşımaktadır. Âlimlerin toplumdaki konumuna bakıldığında hem idareciler hem de halk nezdinde etkileyici ve yönlendirici konumda oldukları gözlenmektedir. Bu âlimler, yönetim ve halk arasında bir köprü görevi görmüşlerdir. Memlük sultanlarının kendi iktidarlarında medreseler ve diğer eğitim verilen kurumlarının yaygınlaşmasına verdikleri destek ve eğitimci kadrolarının sayısını artırmaları, ilmin yayılmasına katkıda bulunurken aynı zamanda kendi saltanatlarını da güvence altına almaya vesile olmuştur.[37]

Memlük devletinde eğitim ve öğretim faaliyetleri medreseler başta olmak üzere cami, hankâh, zâviye, ribât ve mekteplerde de gerçekleşiyordu. Medreseler, yalnızca elit bir kesime hitap etmekle kalmayıp, aynı zamanda toplumun her kesimine hitap ediyordu.

[32] Zengin, *Ortaçağ İslam Devletlerinde Türk Memlükleri, 135.*
[33] Süleyman Kızıltoprak, "Memlük Sistemi", *Türkler/V*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.333.
[34] Zengin, *Ortaçağ İslam Devletlerinde Türk Memlükleri, 157.*
[35] Yiğit, *İslam tarihi "Memlükler*" 245
[36] Adnan Kara, "Memlük eğitim sistemi üzerine bir değerlendirme*", Turkish studies,* 13/1, (Mart, 2018) 205.
[37] Kara, "*Memlük eğitim sistemi üzerine bir değerlendirme*"198.

Eğitim, kültür-sanat, sağlık ve irşâd hizmetleri sunarak sosyal, siyasî ve ekonomik açıdan toplumu şekillendiren kuruluşlardı.

Bir kısmı Eyyûbîler zamanından kalma olan bu yapıların çoğunluğu Memlükler zamanında inşa edilmişti. Bunların yapımı Sultanlar ve büyük emirler için büyük önem arz ediyordu. Genellikle Medreseler dört mezhepten birine tahsis edilmişken bazı medreseler aynı anda iki veya üç mezhebe göre eğitim veriyordu.[38] Memlüklerin ilmî kurumları, erken dönem Osmanlı ulemâsı üzerinde de büyük bir etki bırakmış, ilk Osmanlı müderrisleri Mısır'da eğitim almışlardır. Halifenin Mısırda bulunması, Memlükleri konum olarak daha önemli bir noktaya yükseltmiştir.[39]

Memlükler döneminde, güvenlik sebebiyle İslâm âlimlerinin farklı coğrafyalardan özellikle Dımaşk ve Kahire'ye göç etmeleri, farklı düşünce ve kültürel geçmişe sahip birçok âlimin bir araya gelmesine de olanak sağlamıştır. Ancak, Memlükler dönemi genellikle taklitçilikle ilişkilendirilmiştir. Bazı akademik çalışmalar, Memlükler devrinin ilmî faaliyetleri, bazı araştırmacılar tarafında sadece şerh ve haşiye yazımından öteye gidemeyen, üretkenlikten yoksun ve durağan bir dönem olarak değerlendirmiştir.[40] Buna karşın, bu görüşün karşısında olan bazı araştırmalar da bulunmaktadır. Hicrî 7. ve 9. asırda yazılan eserlerin, Kâhire ve Dımaşk'a göç eden birçok âlim ile birlikte ilmî tartışmaları ve fikir çatışmalarını beraberinde getirdiği vurgulanmaktadır. Ayrıca, şerh ve haşiye çalışmalarının çokluğu, taklitçilikle nitelendirilemez; çünkü bu eserler, sadece ilmî birikimi açıklamakla kalmaz, aynı zamanda ortaya konan çalışmaların gelenekle olan bağını da gösterir.[41]

Memlükler dönemi ilmî yapısının taklitçilikle ilişkilendirilemeyeceğini gösteren bir başka önemli unsur, bu dönemde yazılan eserlerin, ilgili alanlarda başvuru kaynağı haline gelmiş olmasıdır. Hicrî VII. ve X. asır çalışmalarına bakıldığında, dönemin âlimlerinin geçmişten gelen ilmî mirası şerh ettiği, gerekli yerlerde analiz, düzeltme, eleştiri, yeni tanımlar ve farklı sınıflandırmalar yaptığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, İslamî ilimlerin tamamını kapsayan çalışmalar yapıldığı ve ilim dalları arasındaki

[38] Ayaz, *Memlükler*, 135.
[39] Ayaz, *Memlükler,* 13.
[40] Yiğit, *Memlükler*, 252.
[41] Fatih Çimen, *Memlükler Dönemi Hadis Tartışmalarında Bedreddin Ez-Zerkeşî'nin Yeri*, (Yalova: Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019) 12.

bağlantıların güçlendirilerek devam ettirildiği, bilimsel alanlarda metodolojik olarak nihai ve kalıcı katkıların sunulduğu görülmektedir.[42] Söz konusu dönemde özellikle tarih ve tabakat alanlarında çok sayıda eser kaleme alınmıştır. Vefeyât türüne ait en güzel örnekler de bu dönemde yazılmıştır. Bu süreçte İbn Hallikân (ö. 681/1282), Zehebî, Kütübî (ö. 764/1363), Safedî ve Sehâvî (ö. 902/1497) gibi isimler büyük bir ün kazanmıştır. Bu tür eserlerin sayıca fazla olduğu ve önemli bir bölümünün günümüze ulaştığı da bilinmektedir[43]

Memlükler döneminde ilmî hayatın canlılığı, Memlük sultanlarını ulemânın ve öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılamak için harekete geçirmiştir. Barınma, beslenme ve giyim gibi ihtiyaçların karşılanması amacıyla vakıflar kurulmuştur. Emirlerin ilim ehline olan bu ilgisi yalnızca sevgi ve meraklarından değil, aynı zamanda halkla ilişkilerinin âlimler aracılığıyla kurulması ve meşruiyetlerinin sağlanmasında aldıkları katkı nedeniyle de olmuştur.[44]

Memlük Devletinde Eyyûbîler döneminden kalma pekçok medrese varlığını sürdürmekteydi. Bu sayı Memlükler zamanında yeni yapılanlarla daha da arttı. Mısır tarihçisi Makrizî, Kahire'de 69-70 Medrese hakkında bilgi vermektedir. 5 tane tamamlanmamış medresede ilave edilince sayı toplam 74 olmaktadır.[45] Dımaşk medreseleri hakkında bilgi veren Nuaymî ise 156'sı dinî ilimler, 3'ü tıp olmak üzere 159 medrese var olduğunu bildirmiştir.[46] Nuaymî ilim kurumlarını dârülkur'ânlar, dârülhadisler, medreseler, hankâhlar, zâviyeler ve ribatlar şeklinde tertip etmiş, medreseleri de kendi içerisinde mezhebi mensubiyetlerini dikkate alarak tasnif etmiştir.[47]

[42] Çimen, *Memlükler Dönemi Hadis Tartışmalarında Bedreddin Ez-Zerkeşî'nin Yeri*, 13.
[43] Ayaz, *Memlükler*, s. 133-140.
[44] Cengiz Tomar, "Mısır/İlim-Kültür ve Medeniyet", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/575.
[45] Makrîzî, Ebû Muhammed Ahmed b. Ali, *el-Hıtat Kitâbü'l-mevâ'iz ve'l-i'tibâr bi-zikri'l-hıtat ve'l-âsâr,* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998)2/362-405.
[46] Aygül Düzenli, "Memlükler Döneminde Medreseler (648-923/1250-1517) "Osmanlı Medreseleri: Eğitim, Yönetim ve Finans" 1/1 (Nisan 2019), 449-450; Yiğit, *İslam tarihi "Memlükler*", 244.
[47] Muhammet Enes Midilli, *Uleymî'nin Kudüs Tarihi: Memlük döneminde Kudüs'te âlimler ve Eğitim Kurumları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 182.

Tablo 2.1 Kâhire'deki medrese türleri [48]

Medrese Türü	Sayı
Mezhep belirtilmeyen	25
Şafiî fıkhı medreseleri	14
Hanefî fıkhı medreseleri	10
Şam-Hanefî fıkhı medreseleri	6
Mâlikî fıkhı medreseleri	4
Dört mezhep fıkhı medreseleri	4
Şam-Mâlikî fıkhı medreseleri	3
Dâru'l-hadis	2
Mâlikî-Hanefî fıkhı medreseleri	1
Tamamlanmamış	5
Toplam	74

Tablo 2.2 Dımaşk'taki medrese türleri [49]

Medrese Türü	Sayı
Şam Fıkhı Medresesi	63
Hanefî Fıkıhı Medresesi	52
Dâru'l-hadis	16
Hanbelî Fıkıhı Medresesi	11
Dâru'l-Kurrâ	7
Mâlikî Fıkıhı Medresesi	4
Dâru'l-Kurrâ ve'l-Hadis	3
Tıp Medresesi	3
Toplam	159

Memlük medreselerinin büyük bir kısmı, Ehl-i sünnet'e bağlı dört mezhepten birine tahsis edilmişti. Ayrıca kimi medreselerin iki, üç hatta dört mezhebe aynı anda hizmet verdiği de bilinmektedir.[50]

Bu bilgiler, dört mezhep fıkhına dair eğitim veren medreselerin yanı sıra eğitim öğretimin önemli bir kolunu oluşturan Dârülhadis medreselerini de içermektedir. Hadis medreseleri, hem Kahire'de hem de Dımaşk'ta önemli bir yer tutmuştur ve bu medreseler hadis ilminin öğretiminde özel bir rol oynamıştır.

Makrizî'nin verilerine göre, Kahire'de toplamda 74 medrese bulunmaktadır ve bunlardan 2'si Dârülhadis olarak belirtilmiştir. Bu, Kahire'deki medreselerin küçük bir kısmının hadis ilmine özel olarak odaklandığını göstermektedir.

[48] Makrizî, *el-Hıtat*, 2/362-405
[49] Ebü'l-Mefâhir Abdülkadir b. Muhammed Nuaymî, *ed-Dâris fi târîhi'l-medâris*, thk. İbrâhim Şemseddin. (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1990) 2/100-108.
[50] Yiğit, *Memlükler*, 245.

Eyyûbîler döneminde Kudüs'te çok sayıda medrese ve sûfî kurumu inşa edilmiş, Memlükler dönemine gelindiğinde ise bir taraftan mevcut müesseselerin vakıflarının devamlılığı sağlanmış diğer taraftan yeni medreseler, hankâhlar, zâviyeler ve kapsamlı kurumlar inşa edilerek bunların içerisinde vakıflarla desteklenen dersler ve yeni mansıblar ihdas edilmiştir. Sunduğu tüm imkânlar ve zorluklarla birlikte bu durum âlimlerin sosyal hayatında önemli bir dönüşüm meydana getirmiş ve Memlükler zamanında kaleme alınan tarih ve tabakat eserleri başta olmak üzere her türden eserde âlimlerin ilmî ve bürokratik mansıblarla ilişkilerine dair zengin anlatılar bulmak mümkün hale gelmiştir.[51]Söz konusu dönemde kadınların ilmî faaliyetlerde yer aldığı belirtilmektedir.[52]

2.1.3 Hadis İlmi

Memlükler döneminin ilk yüzyıllarında ilmî faaliyetlerin en yoğun şekilde sürdürüldüğü alanlardan birisi de hadistir. Bu dönem, hadis ilminin en parlak ve verimli dönemlerinden biri olarak değerlendirilmektedir.[53] Birzâlî'nin yaşadığı dönem hadis alanında bir geriye gidiş ya da duraksama değil, geçmiş dönemlerde yazılmış olan eserleri yorumlama, açıklama ve zenginleştirmenin amaçlandığı bir dönemdir. Geçmişte yapılan çalışmaların esas alınmasından ötürü bu dönem şerh-hâşiye dönemi olarak tanımlanmaktadır.[54]

Suriye, Hicaz ve Mısır bölgelerinde yaşanan politik olaylar sebebiyle gelen İslam âlimlerinin yanında ayrıca iç çatışmalar ve savaşların etkisiyle zor durumda kalan Endülüs ve Kuzey Afrika'dan gelen ulemâ da döneminin en güvenli ve istikrarlı devleti olarak görülen Memlükler'e sığınmıştır. Zamanın sultan ve emirleri, âlimlerin göç ettiği bir merkez haline gelen ülkelerinde, âlim ve talebelere çok iyi davranmış, yeni ilim meclisleri yaptırarak İslam kültür ve geleneğini desteklemiş, eğitim faaliyetlerinin yürütülmesine yardımcı olmuşlardır. Binaların inşasında adeta birbirleriyle yarış halinde olmuşlardır. Onların inşa ettirdiği bu eserler arasında

[51] Midilli, *Uleymî'nin Kudüs Tarihi: Memlük döneminde Kudüs'te âlimler ve Eğitim Kurumları*, 247.
[52] Muhammet Yılmaz, *İbn Hacer'in Hocaları Bağlamında Kadın Hadisçiler*, (Ankara: Araştırma Yayınları, 2014)
[53] Yiğit, Memlükler, 272.
[54] Ferhat Gökçe "Türkiye'de Memlükler Dönemi Hadis *Çalışmaları*" *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 11/ 21, (2013), 42; Yiğit, Memlükler, 253.

medreseler önemli bir yer tutmaktadır.[55]

Bunun yanı sıra, hadis eğitimi sadece medreselerle sınırlı kalmamış, ulemâ evleri gibi bireysel ve bağımsız alanlarda da geleneksel yöntemlerle sürdürülen bir faaliyet olmuştur. Her iki şehirde de hadis medreseleri, hadis ilminin gelişimine ve yayılmasına katkıda bulunmuştur. Bu dönemde, hadis eğitimi için sistematik olarak yeni medreseler inşa edilmiş ve hadis kaynaklarının şerh edilmesiyle İbn Hacer'e kadar en güzel örneklerin ortaya konduğu bir dönem yaşanmıştır. Memlükler döneminde, Moğolların yağma ve tahribatlarına rağmen, dikkat çekici bir yazın faaliyeti gözlemlenmiştir.[56]

Memlükler dönemi yaklaşık iki buçuk asra tekabül eden hadis tarihinin en çok eser ortaya konulan dönemlerinden birisidir. Memlükler'in hüküm sürdüğü hicrî yedinci yüzyılın ikinci yarısından hicrî onuncu yüzyılın ilk çeyreğine kadar geçen süreçte Memlükler topraklarında yetki sahibi olan âlimlerin sayısı aynı dönemde İslâm dünyasının diğer bölgelerinde bulunan toplam âlim sayısının iki katını aşmıştır. Bu durum bu yıllarda Memlükler'in hadis ilmindeki yükselişini göstermektedir.[57]

Memlükler döneminde, daha sonra ana kaynak olarak kabul edilecek hadis eserleri derlenmiş ve hadis ilminin öncüleri olan Buhârî ve Müslim gibi âlimlerin eserleri üzerine değerli şerhler yazılmıştır. Ayrıca hadis tarihinin önemli türlerinden olan zevâid ve ahkâm hadislerini içeren eserlerin başarılı örnekleri de yine bu dönemde kaleme alınmıştır.[58]

Memlükler döneminde hadis âlimlerinin büyük bir kısmı Kahire ve Dımaşk'tan gelmektedir. Bu iki kent, dönemin en önde gelen ilmî merkezleri olarak öne çıkmıştır. Ayrıca, Memlükler'in sınırları içinde yer alan İskenderiye, Dimyat, Haleb, Harran, Hama, Mekke, Medine ve Kudüs gibi şehirlerde doğmuş ya da bu bölgelerde eğitim alarak yetişmiş birçok hadis âlimi bulunmaktadır. Bu âlimler, dönemin hadis ilmi ve

[55] Düzenli, "Memlükler Döneminde Medreseler", 447.
[56] Gökçe "Türkiye'de Memlükler Dönemi Hadis *Çalışmaları*" *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 11/ 21, 42; M. Emin Özafşar*, Hadis ve Kültür Yazıları*, (Ankara: Kitabiyat Yayınları, 2005) 34.
[57] Ferhat Gökçe. "Memlükler Dönemi Hadis Literatürü Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *İslam Tetkikleri Dergisi* 11/2 (Eylül 2021), 456
[58]Gökçe, "Memlükler Dönemi Hadis Literatürü Üzerine Bazı Değerlendirmeler, 448.

genel ilmî faaliyetlerine önemli katkılarda bulunmuşlardır.[59]

Bahrî memlükler döneminde yaşamış ve daha sonraki dönemlerde ibn Hacer başta olmak üzere sonraki dönem âlimlerinin, eserlerini okuduğu muhaddisler arasında; Yedinci asrın önde gelen muhaddislerinden kabul edilen Münzirî (ö. 656/1258), Münzirî'nin ardından Mısır'da hadis ilmini zirve noktasına ulaştırdığı ifade edilen Reşîdüddîn el-Attâr (ö. 662/1264), çeşitli ilim dallarında derin bilgiye sahip olduğu için "zülfünûn" sıfatıyla anılan ve yedinci yüzyılın hadis hafızlarından Ebû Şâme el-Makdisî (ö. 665/1267), sonraki asırlarda isminden sıklıkla bahsedilen Nevevî (ö. 676/1277), İbn Teymiyye (ö. 728/1328), Bedreddin b. Cemâa (ö. 733/1333), Birzâlî, Şam ve Mısır'ın muhaddisi Mizzî (ö. 742/1341), asrın büyük hadis âlimlerinden biri olan Zehebî (ö. 748/1348), Takıyyüddin es-Sübkî (ö. 756/1355), Selâhaddîn el-Alâî (ö. 761/1359), İbn Râfi' es-Sellâmî (ö. 774/1372) zikredilmektedir.[60]

Memlükler döneminde kadınların ilmî hayatta aktif rol aldığı görülmektedir. [61] Bu dönemi dikkat çekici kılan unsurlardan biri de pek çok kadın muhaddisin yetişmiş olmasıdır. Nitekim bu dönemde İbn Hacer el-Askalânî'nin hocası olan Âişe bint Muhammed, Sahavî'nin hocası Ümmü'l-Fazl ve Sübkî'nin hocası Zeyneb bint Kemal (ö. 740/1340) bu alanda öne çıkan isimlerdendir. [62]

Bu dönemdeki hadis âlimlerinin katkıları, sadece kendi zamanlarını değil, sonraki dönemleri de etkilemiştir. Memlükler'in hadis ilmi alanındaki gelişmeleri, hem öğretim hem de telif faaliyetlerinde büyük bir canlılık göstermiştir. Bu çerçevede, dönemin önemli hadis âlimlerinin eserleri, hadis ilminin sistematize edilmesi ve derinleştirilmesinde temel taşları oluşturmuş, hadis literatürüne önemli katkılarda bulunmuştur. Bahrî Memlükler döneminde hadis ilminin gelişmesinin ve toplumun geniş kesimlerine yayılmasının önemli sebeplerinden biri, hadis eğitimine yönelik mekânların ve imkânların bolluğudur. Memlük yönetimindeki sultanlar ve emirler, hadis öğrenimine büyük önem vermiştir. Bu nedenle, hadis eğitimi almak isteyenler

[59] Gökçe, *Memlükler Dönemi Hadis Literatürü Üzerine Bazı Değerlendirmeler*, 448-455.
[60] Gökçe, *Memlükler Dönemi Hadis Literatürü Üzerine Bazı Değerlendirmeler,* 453, Yiğit, Memlükler, 281-283; Nagihan Emiroğlu, *Türk (Bahri) Memlükler Döneminde Hadis İlmi (Hicri-VII- VIII. Asırlar), (Adana:* Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi, 2019), 111-174.
[61] Muhammet Yılmaz*, İbn Hacer'in Hocaları Bağlamında Kadın Hadisçiler*, (Ankara: Araştırma Yayınları, 2014)
[62] Halîl b. Aybek es-Safedî (7281327), *A'yânü'l-Asr ve A'vânü'n-Nasr I-V*, (thk. Ali Ebû Zeyd vd.), Dâru'l-Fikri'l-Muâsir, Beyrût 1418/1998, II, s. 390.

için çeşitli ve kolay yolların bulunması kaçınılmaz olmuştur. Bu geniş eğitim ağı ve destekleyici ortam, hadis ilminin yaygınlaşmasını ve toplumun çeşitli kesimlerine ulaşmasını sağlamıştır. Sultanlar ve emirler, İslam ilimlerinin öğretildiği birçok medresenin yanı sıra hadis eğitimi için özel olarak dârülhadisler inşa ettirmişlerdir. Ayrıca, hankahlar, ribatlar, zâviyeler, kütüphaneler ve türbeler gibi çeşitli yapılar da eğitim kurumu işlevi görerek hadis okumak isteyenlere imkân sağlamıştır. Bu çeşitli mekânlar, hadis eğitiminin yaygınlaşmasına ve erişilebilirliğine katkıda bulunmuştur.[63]

Camilerde verilen hadis derslerinin kapasite, yaş ve akademik sınırlama olmaksızın her kesimden insanın kolaylıkla ulaşabilmesi hadis ilmini kolaylıkla erişilebilir kılmıştır. Camilerde kurulan semâ ve imlâ derslerinde başta hadis kaynakları olmak üzere çok sayıda cüz, mu'cem ve meşyeha türü eserler okunup rivayet edilmiştir. Bu dersler kimi zaman tek bir hocanın kimi zaman ise birden fazla hocanın rehberliğinde yürütülmüş; bu derslere bazen dinleyici bazen de hoca olarak kadınlar rahatlıkla katılmışlardır.[64]

Hadis derslerinde, özellikle *Sahîh-i Buhârî* ve *Sahîh-i Müslim* başta olmak üzere *Kütüb-i Sitte* ve bazı usûl kitaplarının okutulduğu bilinmektedir. Sehâvî'nin belirttiğine göre, Sıbt İbnü'l-Acemî Buhârî ve Müslim'in Sahîhlerini altmış defadan fazla okumuş ve okutmuştur. Ayrıca, medreselerin vakfiyelerinde bu eserlerin okutulmasının şart koşulduğu da kaydedilmiştir. Bu örneklerden biri, Şerefiyye Medresesi'dir.[65]

Ahmed b. Ebû Tâlib b. Ni'me'nin, hocasından aldığı icazetle yirmi dört yıl boyunca Dımaşk'taki çeşitli ilim merkezlerinde Sahîh-i Buhârî derslerini defalarca okutmuş olduğu, onun hadis eğitimine ne denli katkı sunduğunu ortaya koymaktadır. Bu süreçte Eşrefiyye Dârülhadisi, el-Câmiu'l-Ümevî ve el-Câmiu'l-Muzafferî gibi önemli kurumlarda gerçekleştirdiği bu faaliyet, hem uzun sürekliliği hem de tekrar sayısıyla dikkat çeker.[66]

[63] Kara, "Memlük eğitim sistemi üzerine bir değerlendirme", 195.
[64] Emiroğlu, *Türk (Bahri) Memlükler Döneminde Hadis İlmi,* 79.
[65] Yiğit, *Memlükler,* 272-284; Düzenli, *Memlükler Döneminde Medreseler,* 454.
[66] Emiroğlu, *Türk (Bahri) Memlükler Döneminde Hadis İlmi* (Hicri-VII- VIII.Asırlar),37.

Dımaşk'taki Emeviyye Camii, Memlükler döneminde yalnızca bir ibadet mekânı değil, aynı zamanda yoğun hadis eğitiminin sürdürüldüğü önemli bir merkez olarak öne çıkmıştır. Bu camide döneminin tanınmış âlimlerinden İbn Şeddâd (ö. 684/1285) kendi döneminde cami içinde beş hadis halkasının var olduğunu söylemiştir. İbn Teymiyye, Birzâlî, Bedreddîn İbn Cemâa, Zehebî ve İbn Kesîr gibi pek çok muhaddisin, sadece medreselerde değil, aynı zamanda doğrudan Emeviyye Camii'nde hadis dersleri verdiği bilinmektedir.[67]

Emeviyye cami, birçok ünlü muhaddisin eğitim sürecinde, gençlik yıllarından itibaren büyük bir rol oynamıştır. Nitekim 678 (1279) yılında Mizzi'nin burada kâtiplik yaptığı bir hadis meclisinde yer aldığı ve aynı mecliste henüz 13 yaşındaki Birzâlî'nin de dinleyiciler arasında bulunduğu aktarılmaktadır.[68] Aynı şekilde 679 (1280) yılında, Birzâlî'nin kardeşi Ebû Tâhir İsmail ile birlikte, dönemin önemli âlimlerinden Alâuddin Ebü'l-Kasım Ali b. Balaban b. Abdullah el-Makdisî'ye Sad b. Ebû Vakkas'ın *Müsned*'ini okutmuştur. Bu hadis meclisleri aracılığıyla birçok âlimle tanışma ve onlardan ilim öğrenme imkânı doğmuş, yaşı küçük olan bazı hadisçiler ise çeşitli eserlerden icazet alabilmişlerdir.[69]

Bu dönemde hadis ilminin çeşitli yönlerine dair eserler de okutuluyordu. Bu kapsamda ricâl, cerh-ta'dil, hadis usûlü gibi konulara dair kitaplar yer alıyordu. Nevevî'nin okuduğu eserler arasında, kendisinin de ihtisar yazdığı İbnü's-Salâh'ın *Ulûmü'l-Hadîs* adlı kitabı, Abdülgani el-Makdisî el-Cemmâîlî'nin *el-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl* ve Hatîb el-Bağdâdî'nin *el-Câmi' li-Ahlâki'r-Râvî ve Âdâbi's-Sâmi'* adlı eserlerini sayabiliriz. Birzâlî de İbnü's-Salâh'ın *Ulûmü'l-Hadîs* kitabını okumuştur.[70]

Mizzî'nin kardeşi Muhammed b. Abdurrahman, Hatîb el-Bağdâdî'nin *el-Kifâye* adlı eserini okumuştur. Ayrıca, İbn Râfi', daha on yaşındayken babası tarafından Şam'a götürülmüş ve burada Mizzî'den, hadis ilminin en kapsamlı kitaplarından biri olan *Tehzîbü'l-Kemâl* adlı eseri dinlemiştir.[71]

---

[67] Emiroğlu, *Türk (Bahri) Memlükler Döneminde Hadis İlmi (Hicri-VII- VIII.Asırlar),39.*
[68] Kindirî, Abdullah b. Muhammed, Hutûtu'l-ulemâ mine'l-karni'l-hâmis ila'l-âşir hicrî nemâzic ve emsile, Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 2014, s. 629-30 (293. Semâ kaydı)
[69] Nagihan Emiroğlu, "Memlüklerde Hadis ve Ulema", *İslam Tetkikleri Dergisi* 10/1 (2020), 373-375.
[70] Emiroğlu, Türk (Bahrî) Memlükler Döneminde Hadis İlmi (Hicri-VII- VIII. Asırlar), 91.
[71] İbn Râfi*, Vefeyât,* thk. Ebu Yahya Abdullah el-Kenderî, (Kuveyt: Garas li'n-Neşr, 1426/2005), 22

2.2 Birzâlî'nin Hayatı

Birzâlî'nin kökeni, Fas kökenli Berberi kabilelerinden biri olan "Birzale" kabilesinden gelmektedir. Tam adı Alemüddin Ebû Muhammed Kâsım b. Muhammed b. Yusuf el-Birzâlî el-İşbilî ed-Dımeşkî olup, künyesi Ebû Muhammed'dir. Birzâlî, Henüz on dört yaşında bile değilken babası ona "Alemüddin" lakabını ve anne tarafından dedesinin ismine istinaden "Kasım" adını vermiştir.[72] Başka bir kaynakta tarihçi, şeyh, imam, muhaddis el-Kasım b. Muhammed b. Yusuf, tam adıyla Alemüddin Ebu Muhammed ibnü'l-Adl Bahâeddin ibnü'l-Hâfız Zekiyüddin el-Birzalî el-İşbîlî," önce İşbiliyeli (Endülüs), sonra da Şam'da yaşamış olan bir Şafi âlimi ifadesiyle yer almaktadır.[73]

Ailesinden Doğu'ya ilk gelen büyük büyükbabasıdır. Yedinci yüzyılın ilk çeyreğinde Şam'ın hadis âlimlerinden olan Seyyah İmam el-Müfid, Zekiyüddin Muhammed b. Yusuf b. Yeddâs el-Birzâlî el-İşbiliyye'dir. İlk olarak H.602 (M.1246) yılında İskenderiye'ye gelmiş ve hadis öğrenmeye ve eserler yazmaya ilgi duymuştur. Daha sonra Mısır, Şam, Horasan, Hara ve Nisabur gibi doğu ülkelerine seyahatler yapmıştır. En son olarak Şam'a yerleşmiştir. Güler yüzlü ve güzel ahlaklı bir kişi olarak tanınan Zekiyüddin el-Birzâlî, çok iyi bir ezber yeteneğine sahip olduğu ve Ebu Muhammed el-Kasım b. Ali b. Asâkir'den Endülüs tarzı el yazısıyla yazmış olduğu kaynaklarda zikredilmektedir. 636 yılının Ramazan ayında, yaklaşık altmış yaşındayken Hama'da vefat etmiştir.[74]

Birzâlî'nin dedesi Yusuf el-Birzâlî H.643 (M.1246) senesinin Şaban ayında 23 yaşında vefat etmiştir. Ardında küçük yaştaki oğlu Bahaüddin Ebu Fazl Muhammed'i bırakmıştır. Ona anne tarafından dedesi sahip çıkmıştır. Zehebî, *Mu'cemü'ş Şüyûh*'da Bahaüddin el-Birzâlî için şöyle söylemiştir: İmam, okur, adil, merhametli, güvenilir, iyi, salih, şahitlerin büyüğü, güzel hat yazısı ve ilmiyle, adaletinin ve dürüstlüğünü mükemmelliği ile insanlar arasında zamanının efendisi oldu. H. 699 (M.1300) senesinde vefat etti.[75] Alemüddin Birzâlî'nin ünü, kendisinden önceki bu ailenin

[72]Birzâlî, Ebû Muhammed el-Kâsım b. Muhammed, *el-Muktefâ 'alâ Kitâbi'r-Ravzateyn*, thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî, (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2006)16. (Muhakkikin mukaddimesi)
[73] Salâhuddin Muhammed b. Şakir b. Ahmed ed-Dârani Kütübî, *Fevâtü'l-vefeyât* 764/1363, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Dâru Sadır, 1973) 3/196. Safedî, *A'yanü'l-asr ve a'vanü'n-nasr*, 4/50.
[74] İbn Râfi*, Vefeyât,* 12-13.
[75] İbn Râfi,*Vefeyât,* 12-13; Kütübî, *Fevâtü'l-vefeyât,* 3/196

âlimlerini gölgede bırakmış ve şöhreti, yaşadığı süre boyunca yayılarak Doğu ve Batı'ya yayılmıştır.[76]

Birzâlî'nin babası Bahâüddîn Muhammed b. Zekiyyüddîn'dir. H. 658 (M. 1260) yılında, Receb ayının on ikinci günü Şam'da doğmuş, H. 699 (M. 1299) yılında vefat etmiştir. Babası Birzâlî'yi erken yaşlarından itibaren ilim meclislerine götürmüş, dönemin âlimleriyle içli dışlı büyümesine ve onlardan icâzet almasına vesile olmuştur.[77] Annesi, Endülüslü Gırnatalı Muînüddîn b. Bilâl'in kızı Zeynep'tir. (ö. 701/1301) Müellifin kıraatlerini dinlemiş ve Hanbelî hocası Zeyneb bint Mekkiyye'den bazı rivâyetlerde bulunmuştur. Birzâlî'nin künyesi Ebû't-Tâhir olan kardeşi İsmail ise H. 691 (M. 1292) yılında verem hastalığından genç yaşta vefat etmiştir. Kur'ân'ı ezberlemiş ve kendi eliyle bir mushaf yazmıştır. Birzâlî'nin eşi Dünyâ bint Husâmuddîn b. Yelbân et-Türkî'dir. (ö. 759/1358) yılında Yûsuf b. en-Nesûlî ve başkalarından rivayette bulunmuştur.[78]

Birzâlî'nin hayatı, ilmî çalışmaları kadar özel yaşamında yaşadığı acı kayıplarla da dikkat çeker. Kaynaklarda onun birçok çocuğunun olduğu, ancak hepsinin henüz kendisi hayattayken vefat ettiği ifade edilir. Birzâlî, bu zor sürece sabırla yaklaşmış ve ecrini Allah'tan beklemiştir. Oğullarından Bahâüddin Ebü'l-Fazl Muhammed, küçük yaşta Kur'an'ı yedi kıraat üzere ezberlemiş ve babasıyla birlikte hacca gitmiştir. Ancak genç yaşta, ergenlik çağına dahi ulaşamadan vefat etmiştir. Kızı Fâtıma ise babasının özel ilgisiyle yetişmiş, güzel yazı yazmayı öğrenmiş ve ilk olarak *Kur'an-ı Kerim*'i istinsah etmiştir. Ardından *Sahîh-i Buhârî'*yi yazmaya başlamış, eserin yarısına ulaştığında doğum yapmış ve sonrasında ağır bir hastalığa yakalanmıştır. Durumu o kadar ciddileşmiştir ki, çevresindekiler ölümüne hazırlanmaya başlamış, ancak bu kritik süreci atlatmayı başarmıştır. İyileştikten sonra *Sahih-i Buhârî*'yi on üç cilt hâlinde, düzgün ve okunaklı bir yazıyla tamamlamıştır. Hemen ardından *Sahîh-i Müslim*'i yazmak üzere hazırlıklara başlamış, gerekli malzemeleri toplamış fakat esere başlamadan yaklaşık bir ay sonra vefat etmiştir. Babası, kızının hastalığı sırasında *Sahih-i Buhârî*'yi tamamlayamama endişesi taşıdığını, onu bitirmeyi bir vasiyet gibi

[76] El-Yâfiî, Mir'atü'l-Cenan, *Mecelletü Mecmai'l-Lugati'l-Arabiyye,* (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye 1970-1390), 519-527.
[77] Zehebî*, Zeylü Tarih'ul-İslâm*, 455.
[78] Birzâlî, *Muktefâ*, 16. (Muhakkikin Muhakaddimesi)

gördüğünü ve bu dileğine ulaştıktan sonra vefat ettiğini ifade etmiştir. Fâtıma'nın yazdığı *Sahih-i Buhârî* nüshası, Birzâlî tarafından iki kez gözden geçirilmiş, titizlikle düzeltilmiş ve güvenilir bir kaynak olarak korunmuştur.[79]

Birzâlî hac vazifesini yerine getirmek amacıyla Hicaz'a doğru yola çıkmıştı. Önceki hac yolculuklarında olduğu gibi oradaki âlimleri ziyaret etmeyi ve onlardan faydalanmayı planlamıştı. Ancak Birzâlî, beşinci hac ziyaretinde ihramlı olduğu sırada Mekke ile Medine arasında bulunan Huleys isimle bölgede, H.739 yılının 4 Zilhicce günü, yani 13 Haziran 1339'da bir Pazar sabahı 74 yaşında vefat etti ve öğle vakti Mekke civarındaki "Harabe Kalesi" denilen yere defnedildi defnedildi. Birzâlî'nin ölümü, büyük bir üzüntü yarattı. İbn Kesir, onun vefatını şu şekilde anlatır: "Bu yıl, ihramlıyken vefat etti. Ardından yıkandı ve kefenlendi, fakat başı örtülmedi. İnsanlar cenazesini taşırken etrafında ağlıyorlardı. O gün, daha önce benzeri görülmemiş bir gündü."[80] Zehebî ise vefatını şu sözlerle dile getirmiştir: "Zamanın onun gibi birine bir daha şahit olacağını sanmıyorum.[81] İbn Fazlullah el-Ömerî onun ölümü hakkında şöyle söylemiştir: "Ebu Muhammed Birzâlî, beş kez hac vazifesini yerine getirdi. Hicaz yolunda, Harameyn'de ve diğer önemli yerlerde hem ders halkalarına katıldı hem de kendisi ders verdi. Ancak hastalandığı bir dönemde altıncı kez hacca gitmeye niyet etti ve Hicaz yoluna düştü. Hasta halde Medine-i Münevvere'ye ulaştı. İhrama girdiği sırada, Huleys'te vefat etti."[82] Mekke halkı, onu Mekke'ye defnetmek istediler. Ancak o seneki hacılar arasında bulunan fakihler, cenazenin taşınmasının caiz olup olmadığı konusunda ihtilaf yaşadılar. Sonunda hacı çadırlarının yanında namazı kılındı ve Huleys'te defnedilmiştir. Ölüm haberi önce Mısır'a, ardından 5 Muharrem 740 yılında Şam'a ulaştı. Gıyabi cenaze namazı kılındı. Kitapları ve cüzleri vakfedilmiş, malının üçte biri ise tasadduk edilmiştir. [83]

[79]İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlikü'l-ebsâr fî memâliki'l-emsâr*, nşr.Kamil Süleyman el-Cebûrî (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010) 5/246-247) Birzâlî, *Muktefâ*, 65-66 (Muhakkikin Mukaddimesi)
[80] İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihaye,* 18/412.
[81] Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz,* 4/1501.
[82] İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlikü'l-ebsâr fî memâliki'l-emsâr,* 246-247; İbn Râfi, *Vefeyât,* I/16. (Muhakkikin Mukaddimesi)
[83] Birzâlî, *Muktefâ*, 65-66. (Muhakkikin Mukaddimesi)

3. BİRZÂLÎ'NİN HAYATI VE HADİS İLMİNDEKİ YERİ

3.1 İlmî Kişiliği

İlmin ve din kültürünün egemen olduğu ailelerde adet olduğu üzere, Birzâlî'nin babası da yeni doğan çocuğunun ilimle meşgul olan ailenin bir üyesi olmasını istemiştir. Bundan ötürü onun adına âlimlerden icâzet almak için uğraşmıştır. Onun için hadis hocalarından, daha doğmadan önce henüz annesinin karnındayken icâzet almıştır. Örneğin Birzâlî'ye icâzet veren Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Aliyyât el-Mekkî'nin ölüm tarihi, Birzâlî'nin doğumundan önceki Safer ayının on sekizinci gününe, yani H. 665 (M.1267) yılına tekabül etmektedir.[84] Bu, Birzâlî'nin doğumuna yaklaşık iki buçuk ay kala gerçekleşmiştir.[85]. Kaynaklarda yer alan bilgilere göre, Birzâlî'nin babası, onun doğumundan sadece birkaç gün önce vefat eden bir âlimden icazet almıştır. Ayrıca yine aynı yıl olan H.665'te (M.1267), babasının kendisi adına bazı önemli ilim adamlarından icâzet temin ettiği bilinmektedir. Bu isimler arasında İbn Abdüddâim, İsmâîl b. Azzûn ve en-Necîb Abdüllatîf gibi âlimler yer almaktadır. [86] Bununla birlikte, Birzâlî henüz bir yaşındayken, H.666 (M.1268) yılında dönemin önde gelen âlimlerinden olan İzzeddin Hasan b. Hüseyin el-Bağdâdî el-Hanbelî, Ebü'l-Fidâ İsmâil eş-Şâfiî, Dımaşk kadısı Şerefuddîn Muhammed el-Hüseynî ve Şücaüddîn Ali b. Hâlil el-Kâmilî gibi isimlerden de icâzet aldığı görülmektedir. Bu durum, Birzâlî'nin genç yaşta aldığı icâzetlerin, babasının gayreti ve desteğiyle elde edildiğini açıkça göstermektedir.[87]

Birzâlî, ilmi çalışmalarına erken yaşta başlamasına olanak sağlayan ilmî bir ortamda yetişmiştir. Babası, ona *Kur'an-ı Kerim'i* ezberletmeye ve öğretmeye büyük önem vermiştir. *Kur'an-ı Kerim*'i hıfzetmiş, *et-Tenbîh* ile İbnü'l-Hâcib'e (ö. 646/1249) ait *"el-Mukaddime*" isimli kitabı ezberlemiştir.[88] Kur'ân'ı erken yaşta hıfzeden ve H.673 (M.1275) senesinde ilim yolculuğuna adım atan Birzâlî'nin ilk hocaları babasıyla

[84] Birzâlî, *Muktefâ,* 149-150.
[85] Birzâlî, *Muktefâ,* 16. (Muhakkikin Mukaddimesi)
[86] Birzâlî, *Muktefâ,* 16 (Muhakkikin Mukaddimesi); İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, 3/ 237; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, 3/197; Safedî, *A'yanü'l-asr ve a'vanü'n-nasr*, 4/51.
[87] Birzâlî, *Muktefâ,* 17. (Muhakkikin Mukaddimesi)
[88] Safedî, *A'yanü'l-asr ve a'vanü'n-nasr,* 4/49.

birlikte ders halkalarında bulunduğu Kâdı İzzeddin İbnü's-Sâiğ'dir.[89] İlme olan merakı giderek çoğalan Birzâlî, H.677 (M.1278) senesinde on iki yaşındayken babasının yönlendirmesiyle Kâsım el-İrbilî'nin *Sahîh-i Buhârî* derslerine katılmıştır. Bu derslerden sonra hadis ilmine duyduğu ilgisi artmıştır.[90] Hadis ilmini çok sevmiş, birçok hadis metnini bizzat kendisi yazmış ve hadis öğrenimi için pek çok âlimin meclislerine katılmıştır. Müslim b. Allân, Şemseddin İbn Ebû Ömer el-Makdisî, İbnü'd-Deracî İbrâhim b. İsmâil b. İbrâhim ed-Dımaşkî, Ahmed b. Ebü'l-Hayr, Fahreddin Ali b. Ahmed el-Buhârî (ö. 690/1291), Abdülazîz b. Abdülmün'im el-Harrânî gibi pek çok kişiden ders almıştır.[91] Ardından İbn Taberzed, el-Kindî, İbnü'l Hûristani, İbnü'l Zübeydi, İbnü'l Lati, el-Selefi, İbn Asakir, el-Busirî ve el-Huşuî gibi birçok ünlü âlimden dersler almış; kendi akranları ve çağının faziletli insanları arasında yer alan diğer âlimlerle de ilmi münasebetlerde bulunmuştur.[92]

Birzâlî, gençliğinde huhukî muamelelerin kayıt altına alınması konu alan Şürût ilmiyle de ilgilenmiş, döneminin bu alandaki ileri gelenleriyle birlikte bulunmuştur. Şürût ilminde de ilerlemiştir. Kendine yeterli olacak kadarıyla yetinmiştir.[93]

Birzâlî, ömründe beş kez hac ibadetini yerine getirmiştir. İlk haccına H.680 (M.1282) yılında daha on beş yaşındayken çıkmıştır. Hicaz yolculuğunda kendisine rüya tabircisi olarak tanınan Şemseddîn Muhammed b. Ali b. Allân el-Mizzî eşlik etmiştir. Hac yoculuklarında oradaki hocalarla beraber bulunmuş, onlardan ilim tahsil etmiştir. Hac dönüşü sırasında babasıyla birlikte Ba'lebek'e uğrayarak bu şehirdeki âlimlerden cüz dinlemiş ve icâzet almıştır. Birzâlî H.681 (M.1283) senesinde Zeyneb bint Ömer el-Kindî Dımaşk'a gelmiş Birzâlî de dersine katılmıştır. Sonraki ilmî yolculuklarında bu kadın hocadan yaklaşık 30 cüz dinlemiştir.[94] Birzâlî'nin hocaları arasında pek çok kadın muhaddis yer almaktadır. Birzâlî hem Dımaşk'a gelen hem de ilmî seyahatlerinde karşılaştığı kadın muhaddislerin derslerine katılarak ilim öğrenmeye öncelik verdiğini göstermektedir.

[89] Birzâlî, *Muktefâ,* 16 (Muhakkikin Mukaddimesi) ; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, 3/ 237; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, 3/197; Safedî, *A'yanü'l-asr ve a'vanü'n-nasr*, 4/50.
[90] Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, 3/196.
[91] Kütübî, *Fevâtü'l-vefeyât,* 3/196; Safedî, *A'yanü'l-asr ve a'vanü'n-nasr*, 4/50.
[92] Kütübî, *Fevâtü'l-vefeyât,* 3/196
[93] Safedî, *A'yanü'l-asr ve a'vanü'n-nasr*, 4/50.
[94] Birzâlî, *Muktefâ,*19. (Muhakkikin Mukaddimesi)

H.685(M.1286) senesinden sonra yirmili yaşlarında eğitimi amacıyla, Hama, İskenderiyye, Halep, Mısır, Kudüs gibi ilim merkezlerini ziyaret ettiği; bu süreçte ikinci kez hac ibadetini yerine getirmek üzere Mekke ve Medine'ye de gittiği kaynaklarda belirtilmektedir. Bu yolculuklar sırasında birçok âlimin ilim meclisinde bulunmuştur.[95]

694 (1295) senesinde Dımaşk' tekrar dönen Birzâlî'nin yeniden bazı hocalarının yönlendirmesiyle tasavvufa yöneldiği; ardından Ba'lebek'e birkaç defa daha uğradığı ve üçüncü haccı vesilesiyle tekrar Mekke ve Medine'ye seyehat ettiği ifade edilmektedir. Ba'lebek ziyaretlerinde tanınmış Buhârî râvîlerinden Ebü'l-Hüseyin Ali b. Muhammed el-Yûnînî ile görüşerek ondan ders almıştır. Yûnînî vefatına yakın dönemde Dımaşka gelmiş, Birzâlî henüz altı yaşında olan oğlu Muhammed'i de derslere götürmüş, bu sayede onun yaklaşık 25 cüz dinlemesine vesile olmuştur.[96]

Kaynaklarda aktarıldığına göre, Birzâlî'nin gençlik yıllarında Takiyyuddîn es-Sübkî'nin Dımaşk'a gelişi onun için önemli bir fırsat olmuş, bu vesileyle onu bazı ders meclislerine götürerek farklı hocalardan istifade etmesini sağlamıştır. Es-Sübkî ile zamanla dostluk kuran Birzâlî'nin, onun H.739 (M.1339) yılında kadılık göreviyle tekrar Şam'a dönüşü sonrasında da yakınlığını sürdürdüğü belirtilmektedir.[97]

Birzâlî'nin Dımaşk'taki ilim halkalarında katıldığı derslerin ve seyahatleri sırasında istifade ettiği kaynakların yalnızca Kütüb-i Sitte ile sınırlı kalmadığı; ayrıca Muvatta, Sünen, Müsned, Şemâil ve Ahkâma dair pek çok temel hadis kaynağını okuduğu ya da dinlediği; bunun yanında kırk hadis derlemeleri (erbâûn), meşyehâ türü kitaplar ve emâlî gibi eserleride dinlediği çeşitli kaynaklarda yer almaktadır.[98]

Birzâlî'nin, babasından miras kalan kitapların yanı sıra kendi temin ettiği eserlerle oldukça zengin bir şahsi kütüphane oluşturduğu ifade edilmektedir. H.707 (M.1308) yılında oğlu Muhammed ile Kudüs'e gitmek üzere yola çıktığında, Dımaşk'taki Zâhiriyye Medresesi yakınlarındaki bir fırında çıkan yangın, Birzâlî'nin evini de etkilemiştir. Yangının hızla yayıldığını gören halkın, Birzâlî'nin kitaplarını kurtarmak

[95] Safedî, *A'yanü'l-asr ve a'vanü'n-nasr*, 4/50
[96] Birzâlî, *Muktefâ,* 22-24.(Muhakkikin Mukaddimesi)
[97] Tâceddin es-Sübkî*, Tabakâtü'ş-Şâfi'iyyeti'l-Kübrâ*, 10/382.
[98] Birzâlî, *Muktefâ,* 30-40 (Muhakkikin Mukaddimesi)

için evine yöneldiği ve kitapları güvenli bir yere taşıdığı rivayet edilir. Görevlilerin zamanında müdahalesiyle yangının yayılması engellenmiş ve Zâhiriyye Kütüphanesi'ne bağışladığı kıymetli eserler bu olaydan zarar görmeden korunmuştur. Birzâlî'nin bebekliklerinden itibaren hadis meclislerine götürerek ilmî bir çevrede yetiştirdiği çocuklarını kendisi hayattayken kaybetmesi, kitaplarını vakfetmesinde etkili olmuştur.[99]

İbn Habib, *Tezkiretü'n-Nebih* adlı eserinde Birzâlî'nin ilmi seyehatlerinden şöyle bahseder: "Hadis talebi için çeşitli yolculuklara çıkmış; Doğu Akdeniz ülkelerine, Mısır'a, İskenderiye limanına, Mekke-i Mükerreme'ye ve Medine-i Münevvere'ye gitmiştir. Bu yerlerde büyük ilim halkalarına katılmış, hem okumuş hem yazmış, hem de dersler verip rivayetlerde bulunmuştur. Hadisleri toplayıp derlemiş, düzenlemiş, tasnif etmiş ve şerh etmiştir. Bu işlerle meşgul olurken kayıtları 20 cilt dolusu olmuştur. İki binden fazla hocadan ders almış; bunlardan yüzü kadı, 80'i hatip ve 200'ü ediptir. Bin hocasından icâzet almış, elliden fazla büyük kitabı dinlemiş ve çok sayıda farklı cüzler üzerinde çalışmıştır. Allame Şerefüddin Ebu'l-Abbas Ahmed el-Ferazi'den ders almış, kardeşi Şeyh Taceddin de ona eşlik etmiştir. Hocalarla görüşmüş, onlardan ders almış ve doğru, düzgün bir ifade yeteneğiyle onlara dersler okumuştur. Ayrıca vefat tarihlerini toplayıp derlemiş ve bu alanda büyük bir birikim oluşturmuştur." [100]

Kütübî, Birzâlî'nin ilmi kişiliğini şu sözleriyle anlatmıştır: Hocalarından birçok ilim aldı; gençliğinde bir süre şahitlerin ileri gelenleriyle oturdu, hukuk şartlarında yetkinleşti, ancak zamanla yalnızca kendi geçimini sağlayacak işlere yöneldi. Babasından bir miktar miras kaldı; dört dolap dolusu kıymetli kitaplar ve el yazmaları topladı, fihristini yirmi dört ciltlik bir eserde topladı ve yanında okuyanların isimlerini de kaydetti. Kendi doğum yılından, yani İmam Ebu Şâme'nin vefat ettiği yıldan itibaren bir vefat tarihlerini yazmaya başladı ve bunu Ebu Şâme'nin tarihine beş ciltlik bir ek olarak kaleme aldı. Tüm bu hocaların biyografilerini toplayıp düzenlemiş ve

[99] Birzâlî, *Muktefâ*, 25. (Muhakkikin Mukaddimesi)
[100] Birzâlî, *Muktefâ*, 81. (Muhakkikin Mukaddimesi)

kusursuz taslaklar halinde sınıflandırmıştır. Topladığı kayıtlar yaklaşık yirmi cilt tutmuştur. Bu ciltlerde, hadisleri birlikte dinlediği âlimlere de yer vermiştir. [101]

Zehebî, *Zeylü Tarihi'l İslam* adlı eserinde Birzâlî'nin ilmi yolculuğu hakkında şu bilgileri aktarmıştır Birzâlî, hadisleri yazıp çoğaltarak ilim yolunda önemli çalışmalar yapmış, hocalarının çevresinde bulunarak onlardan dersler almıştır. 685 yılında Halep'e, ardından Mısır'a seyahat etmiş ve burada el-İzz el-Harrani ve onun çağdaşı âlimlerden ilmini derinleştirmiştir. Güzel bir el yazısına sahip olan Birzâlî, bu yeteneğini kullanarak eserler yazmış, şerhler yapmış ve daha genç yaşta birçok önemli ilim adamıyla bir araya gelmiştir. Aldığı notlar yaklaşık yirmi ciltlik bir koleksiyona ulaşmış, ayrıca ders halkasında bulunanların notlarını da titizlikle kaydetmiştir.[102]

Birzâlî, üslubundaki samimiyet ve dürüstlüğü, Sünnet ve farzlara bağlılığı, alçakgönüllülüğü, güleryüzlülüğü, okuma yeteneği ve dil bilgisi konusundaki başarısıyla tanınmıştır. Anlatımı hızlı ve net olup, çok geniş bir okuma ve rivayet deneyimine sahiptir.[103]

688 yılında Hac sırasında Harameyn'deki hocalarından *el-Erbaîn el-Büldâniyye* adlı eseri kaleme almıştır. Daha sonra dört kez Hac yapmış ve son hacında ihramlı olarak vefat etmiştir. Bu durum, çevresindeki insanlar tarafından büyük bir hayranlık ve gıptayla karşılanmıştır. Birzâlî, kitaplarını ve cüzlerini cömertçe dağıtmış, işlerinde hoşgörülü, etkileyici, sadaka vermeyi seven ve merhametli biri olarak tanınmıştır. Ayrıca, uzak bölgelerde de tanınmış ve geçmiş ile özellikle döneminin ilim adamları hakkında geniş bir bilgiye sahip olmuştur.[104]

Zehebî, Birzâlî için "Bana hadis ilmini sevdiren kişidir. Yazılarımı gördüğünde, Senin yazın, muhaddislerin yazısına benziyor diyerek beni derinden etkiledi" demiştir.[105] H.710 (1310) yılında hadis okumaya başlamış, Zâhiriyye Medresesi'nde eğitim almış ve Şeyh Taceddin Abdurrahman ile arkadaşlarıyla fıkıh dersleri almıştır. Ayrıca, el-Râzî b. Debbûkâ'dan (Cafer b. el-Kasım el-Mukri) Kur'an-ı Kerîm'in güzel okunması

[101] Kütübî, *Fevâtü'l-vefeyât,* 3/197
[102] Kütübî, *Fevâtü'l-vefeyât*, 3/196.
[103] Kütübî, *Fevâtü'l-vefeyât*, 3/197.
[104] Kütübî, *Fevâtü'l-vefeyât*, 3/197.
[105] Kütübî, *Fevâtü'l-vefeyât,* 3/198

üzerine dersler almıştır. Kitaplarını ve değerli eşyalarını sadaka olarak vakfetmiştir.[106] Servetinin üçte birini miras olarak bıraktığı ifade edilmektedir.[107]

İbn Fazlullah el-Ömerî Birzâlî'nin ilmi kişiliğini şu şekilde anlatır: Çocukluğundan itibaren rivayetlerle ilgilenmiş, kendi başına büyük kitaplar okumuş ve Mısır toprakları, sınır bölgeleri ve Samaliye ülkelerini dolaşarak ilim tahsil etmiştir. Ayetler, tefsir, cüzler ve tarih konularında eserler yazmış ve rivayetlerin tahrici konusunda çok sayıda çalışması bulunmaktadır. Hadis konusunda derin bir bilgiye sahip olup rivayetlerini yazıp düzenlemiştir. Bilgisi, ezberi ve dürüstlüğüyle örnek olmuş, rehberlik etmiştir. Şer'î kurallar ve hükümleri kapsamlı şekilde yazmış ve bu konularda tasnif edilmiş eserleri bulunmaktadır. [108]

3.1.1 Hocaları

Birzâlî'nin hadisleri semâ yöntemiyle aldığı hocalarının toplamı takriben 2000, Birzâlî'ye icâzet veren hocalarının sayısının ise 1000'in üzerinde olduğu ve hocalarının yaşamlarını kaleme aldığı Meşyeha adlı eserinde toplamda 2000'den fazla hocasının adının geçtiği zikredilmektedir.[109]

Hadis âlimi Şemseddin b. Sa'd'in onun (Birzâlî'nin) için bir meşyeha yazdığı ancak tamamlayamadığı ifade edilmektedir. Bazı önemli hocaları şunlardır:

İbnü'l-Buhârî: Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Abdülvâhid el-Makdisî el-Hanbelî, İbnü'l-Buhârî olarak tanınır. Dımaşk, Bağdat, Mısır ve başka şehirlerde yaklaşık altmış yıl hadis rivayet etti. 690 (1291) yılında vefat etti.[110]

[106] Birzâlî, *Muktefâ*, 46-47 (Muhakkikin Mukaddimesi)
[107] İbnü'l-İmad, *Şezeratü'z-zeheb, 8/215*
[108] İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlikü'l-ebsâr fî memâliki'l-emsâr*, 5/246-247; Birzâlî, *Muktefâ*, 65. (Muhakkikin Mukaddimesi)
[109] Safedî, *A'yanü'l-asr ve a'vanü'n-nasr*, 4/50; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlikü'l-ebsâr fî memâliki'l-emsâr*, 246-247.
[110] Safedî, *A'yanü'l-asr ve a'vanü'n-nasr*, 5/644.

İbn Allân: Kādî Ebü'l-Ğanâim Müslim b. Muhammed b. Müslim el-Kaysî ed-Dımaşkî, İbn Allân olarak tanınır. 594 (1198) yılında doğdu, çok sayıda rivayet dinledi. 680 (1281) yılında vefat etti.[111]

Kasım el-Erbilî: el-Emîr el-Adl Ebû Muhammed el-Kāsım b. Ebî Bekr b. el-Kāsım b. Ğuneyme el-İrbelî. 680 (1281) yılında, seksen beş yaşında vefat etti.[112]

Mizzî: Hâfız, İmam Cemâlüddîn Ebü'l-Haccâc Yûsuf b. Abdurrahmân el-Kudâ'î el-Mizzî. Tehzîbü'l-Kemâl ve Tuhfetü'l-eşrâf adlı önemli eserlerin müellifidir. Birzâlî onun öğrencisidir. 742 (1341) yılında vefat etti.[113]

İbn Manzûr: Kadı, dilci ve tarihçi Cemâlüddîn Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mukrim el-Ensârî er-Ruveyfî el-İfrîkî el-Mısrî. Lisânü'l-Arab ve başka eserlerin müellifidir. 711 (1311) yılında vefat etti."

Tablo 3.1 Birzâlî'nin hadisleri semâ yöntemiyle aldığı tanınan ve meşhur hocalarından bazıları[114]

Sıra	İsim
1	Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Aliyyât el-Mekkî (665 / 1267)
2	İsmâil b. Azzûn ve en-Necîp Abdüllatif
3	İzzedin Hasan b. Hüseyin Ebü'l-Berekât el-Müheyr el-Bağdâdî el-Hanbelî (666 / 1268)
4	Şerefüddin Muhammed b. Ebû Tâlib b. Ebû Abdullah el-Hüseynî (666 / 1268)
5	Şecâ'üddin Ali b. Halîl b. Abdulvâhid el-Kâmilî (666 / 1268)
6	Kâdı İzzeddin İbnü's-Sâiğ
7	Kâsım el-Erbilî
8	Ahmed b. Ebü'l-Hayr
9	Şemseddin İbn Ebû Ömer el-Makdisî
10	Fahreddin Ali b. Ahmed el-Buhârî (690 / 1291)
11	Müslim b. Allân
12	Abdülazîz b. Abdülmün'im el-Harrânî
13	Sâlim b. Abdullah b. Ubeyd el-Mâlikî (643 / 1245)
14	İbnü'd-Deracî İbrâhim b. İsmâil ed-Dımaşkî
15	Zeyneb bint Ömer el-Kindî
16	Ebü'l-Hüseyin Ali b. Muhammed el-Yûnînî
17	Mizzî (742 / 1341)
18	Bedreddin b. Cemâa (733 / 1333)
19	Ahmed b. İshak

[111] Safedî, A.g.e. , 5/644.
[112] Safedî, A.g.e. , 5/644.
[113] Safedî, A.g.e.5/644.
[114] Birzâlî, *Muktefâ*, 61. (Muhakkikin Mukaddimesi)

3.1.2 Tarihçiliği

Bahrî Memlükler döneminde, genel tarih kitaplarının yanı sıra, belirli dönemlere odaklanan tarih ve biyografi eserleri de yazılmıştır. Örneğin, Ebû Şâme el-Makdisî'nin *Kitâbü'r-Ravzateyn fî Ahbâri'd-Devleteyn* isimli eseri, Nûreddin Zengî ile Selâhaddin Eyyûbî dönemlerini ele almaktadır. Bu eserin devamı olan *ez-Zeyl'ale'r-Ravzateyn/Terâcimü Ricâli'l-Karneyni's-Sâdis ve's-Sâbi',* 590-665 (1194-1267) yılları arasındaki olayları ve biyografileri kapsar. Bu eser, olayları ve vefat bilgilerini kronolojik sırayla anlatmakla kalmaz, aynı zamanda Moğol istilası nedeniyle Memlük topraklarına sığınan âlimlerin kimliklerinin tespiti açısından da önemli bir kaynak oluşturur. Yöntemi ve içeriğiyle Şamlı birçok tarihçiye ilham vermiştir.[115]

Ebû Şâme'nin bu eserini takip eden Birzâlî, H.665 (M.1267) yılından H.739 (M.1339) yılına, yani kendi ölümüne kadar olan dönemi kapsayan *Muktefâ* adlı bir devam kitabı yazmıştır. *Târîhu'l-Birzâlî* olarak da bilinen bu kitapta, Birzâlî, Ebû Şame'nin yöntemini benimsemiş ve Muhammed b. İbrâhim el-Cezerî'nin *Târîh* adlı eserinden de büyük oranda yararlanmıştır. Bu çalışma, dönemin tarih yazıcılığına önemli katkılarda bulunmuş ve tarihî olayları kaydetme yöntemleri açısından büyük bir örnek teşkil etmiştir.[116]

Diğer önemli eserleri arasında *Mu'cem-ül-Kebîr* yer almaktadır. Râvilerin biyografilerini içeren bu eseri Birzâlî'nin tarih yazımındaki kapsamlı yaklaşımınıda göstermektedir. Kaynaklarda birçok Meşyeha türü eserinin de olduğu geçmektedir.

Birzâlî, tarihçiliğinde olayları yıl yıl, ay ay aktararak klasik tarihçilerin metodundan ayrılmamıştır[117] Kitabın tahkikini yapan Ömer Tedmürî, Birzâlî tarihinin değerinin, yazarının güvenilirliğinden geldiğini aktarır; çünkü o bir tarihçiden önce muhaddistir. Ayrıca, müellifin doğruluğu, fıkıh bilgisi ve rivâyet konusundaki derinliği, döneminin

[115] Abdülkerim Özaydın, "Kitâbü'r-Ravzateyn" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/112-113.
[116] Ali Yardım, *Birzâlî*, (İstanbul: İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları, 1992), 6/216.
[117] Birzâlî, *Muktefâ*,113.

tüm âlimleri tarafından kabul görmüş; ondan rivâyet etmek ve onu kaynak almak üzerinde ittifak etmişlerdir.[118]

Birzâlî şöyle der: "Onun kitabını (Ebû Şâme'nin) incelediğimde ve güvenilir bir nüshasını elde ettiğimde, o yıldan itibaren ona zeyl yazmak, olayları açık biçimde kayda geçirmek ve kaynaklarını belirtmek istedim. Ayrıca onun yardımcıları ve destekçilerini de kaydetmek istedim ki, bu tarih tamamlanmış ve sağlamlaştırılmış olsun." [119]

Çağdaşı olan veya ondan sonra gelen tarihçilerin çoğunun eserlerinde ondan alıntı yaptıklarını ve kitaplarında onu çeşitli sıfatlarla tanımladıklarını görürüz. İbn Kesîr onu "Şam'ın tarihçisi" olarak tanımlamıştır.[120] İbn Teymiyye şöyle demiştir: "onun yazısı taşa kazımak gibidir. Zehebî ise onun hakkında şöyle demiştir: "O, Şeyh, muhaddis, âlim, Müfîdü'ş Şam ve İslam tarihçisidir. [121]

Birzâlî, biyografisini yazdığı kişilerde, öncelikle ölüm tarihini, ardından günün hangi saatinde (sabah, akşam ya da seher vakti) olduğunu belirterek başlamıştır. Daha sonra görevini veya üstlendiği makamı, ardından künyesini ve lakabını, sonrasında tam adını, nesebini, mezhebini, ölüm yılını, defnedildiği yeri zikrederdi. Bundan sonra ise doğum yerini, hocalarını, ders aldığı yerleri ve eğer kişi muhaddisse ondan rivâyette bulunanları kaydetmektedir.[122] Yazar bazen ayın gününü belirtmek yerine, şu gibi ifadelerle ayın bölümlerine işaret eder. Başında (müstehl)" veya "başlarında (evâil)" ya da "ayın ortasında (vesat)" veya "sonlarında (evâhir)".Bazen de ayın belli bir günü yerine, o günün en meşhur özelliğini ifade eder; örneğin "Aşûre günü" diyerek Muharrem'in onuncu gününü kasteder. Birzâlî, bundan sonra mütercemin (biyografisi yapılan şahsın) vefat ettiği yeri zikretmeye geçer. Bu yeri doğrudan belirtir; örneğin: "Dımaşk'ta", "Kahire'de" gibi. Bazen de yerin özelliğini vurgular: "Şehidiyye Medresesi'nde vefat etti", "Ravâhiye Medresesi'nde ders verirken vefat etti" veya "Kāsiyûn dağında vefat etti" gibi. Eğer şehirde vefat etmişse ancak mahalle bilinmiyorsa, genellikle ait olduğu yere nispet ederek belirtir. Örneğin: "İbn'ul-

[118] Birzâlî, *Muktefâ*, 92.
[119] Birzâlî, *Muktefâ*, 147.
[120] İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 288.
[121] Zehebî, *Mu'cemü'ş-Şüyûh,* 435.
[122] Birzâlî, *Muktefâ*,114.

Muazzıl el-Humvî'nin mahallesinde" gibi. Yazar ardından defin yerini ve zamanını da belirtir. Bu bilgiyi tüm biyografilerde vermeye özen gösterir. Örneğin: "Selîk Kapısı yolunda defnedildi", "İkindi namazından sonra defnedildi", "Babasının mezarının yanına defnedildi", "Mezarlığın batı tarafında, Asr kapısının yakınında defnedildi" veya daha ayrıntılı olarak: "Salı günü ikindi vakti defnedildi" ya da "Perşembe günü, ayın on altısında, sabah vaktinde defnedildi" gibi ifadeler yer alır. Eğer cenaze törenine önemli şahsiyetler, büyük âlimler, devlet adamları veya halktan kalabalık bir topluluk katılmışsa, Birzâlî bunu da mutlaka belirtir. Örneğin: "Büyük bir cemaat hazır bulundu", "Kadılar da hazır bulundu" gibi ifadeler kullanır.[123]

Birzâlî'nin *Muktefâ*'da benimsediği ve çağdaşı tarihçilerden ayrıldığı özgün yönlerden biri de, tanınmış şahsiyetlerle yaşanan olayları zikretmesi ve bu bilgilerin başka kitaplarda geçmemesidir. Ayrıca birçok olay ve haberi diğer tarih kitaplarında yer almayan bir şekilde kaydetmiş, eseri nadir, önemli ve çeşitli bilgilerle öne çıkmıştır.[124]

Birzâlî'nin Şam'da ikamet etmesine rağmen, kitabı yalnızca Şam bölgesiyle sınırlı kalmayıp; Irak, Mısır, Fars, Azerbaycan, Hicaz, Yemen, Mağrip (Kuzey Afrika) ve Endülüs hakkında da bilgiler içermektedir. Birzâlî yalnızca kültürel, ilmî, siyasî, toplumsal ve ekonomik olayları aktarmakla yetinmemiş; aynı zamanda kar yağışı, yağmur, sel, don, deprem, ay ve güneş tutulmaları, salgınlar ve hastalıklar gibi tabiat olaylarını da detaylı şekilde takip etmiştir.[125]

Birzâlî'nin tarihi, olaylar ve tarihler konusunda son derece titiz oluşuyla öne çıkmaktadır. Eserinde, döneminin şeyhleri, ravîleri, yazarları, kadıları, emirleri, kumandanları ve daha niceleri hakkında kapsamlı biyografik bilgiler oluşturmuştur. Birzâlî, eserinde vefat eden âlimlerden ve salihlerden bahsetmiş, doğanları da kaydetmiş, ölüm veya defnedilme yerlerini ya da haberi aldığı yeri, ayrıca ölüm tarihini, gününü, ayını ve yılını belirtmiştir. Birzâlî, kadınlardan ve onların ilmî hayattaki rollerinden, hayırsever, niyet sahibi ve takvalı kişilerden ve onların

[123] Maʿn Saʿdûn el-ʿÎsâvî, *el-Cüzʾü's-sânî min Târîhi'l-Birzâlî el-Muktefâ ʿAlemi'd-Dîn el-Kāsim b. Muhammed el-Birzâlî* (665/1266 - 739/1338) (Sudan: Ümmü Dürman el-İslâmiyye Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Yüksek lisans tezi, 2002), 117.
[124] Birzâlî, *Muktefâ*,115.
[125] Abdullah Alqadahat, Shools in Damascus through a book"al-Muqtafa ala kitab al-Rawdatayn"by-al-Birzali(739 H/1339 A.D), *Journal of Historical Studies*(April 2024), 6.

çocuklarından da hayatın tüm alanlarında bahsetmiştir. Birzâlî, ilmî hayatın unsurlarını da izlemiş; bu bağlamda birçok mezhebe ait çok sayıda cami ve medreseyi de kaydetmiştir. Hadis evlerini, ilim halkalarını, ilim meclislerini ve bu eğitim kurumlarında okutulan fıkıh, Kur'an, hadis, dil, edebiyat, matematik, tıp, mühendislik ve veterinerlik gibi ilim dallarını da zikretmiştir. Ayrıca bu kurumları idare eden vakıf sahiplerini, hocaları, müderris yardımcılarını, destek görevlerde bulunanları, mütercimlerin telif ettiği kitapları veya şeyhten okunan ya da dinlenmiş kitapların adlarını da belirtmiştir.[126]

Birzâlî'nin âlimlerin biyografilerini aktarırken benimsediği genel yöntemi aşağıdaki maddeler üzerinden özetleyebiliriz;

1. Vefat tarihi
2. Biyografisi yazılan kişinin ismi, nisbesi, lakabı, künyesi, soyu ve yakın çevresi
3. Doğum yılı veya yaşına dair bilgi veren herhangi bir işaret
4. Yetişme süreci, tahsili ve hocalarından aldığı ilim
5. İlimdeki yönelimi ve öğrencileri
6. İlimsel veya ilim dışı niteliği
7. İlmî itibarı ve müellifin bu kişi hakkındaki değerlendirmesi[127]

Birzâlî'nin biyografilerinde bu unsurların tamamı bir arada bulunabilir. Ancak bazen yalnızca bir bölümü yer alır. Birzâlî, kırkına, otuzuna, hatta yirmisine ya da daha alt yaşlara bile ulaşmamış olan geniş bir genç kuşağı da zikretmiştir. Kadınların biyografilerine de özel önem vermiştir; bunlardan birçoğunu kitabında aktarmıştır: Bunlar arasında muhaddis kadınlar, râvi kadınlar ya da hayır sahipleriyle, ilim ehliyle, emirlikle veya sultanla bağı olan kadınlar bulunur. Kadınların ilmî, toplumsal, dinî ve siyasî hayatlarına yer verir. Ayrıca çarşıları, sergilenen mal çeşitlerini ve ürünleri de yazmıştır. Buna ek olarak hanlardan, hamamlardan, kabristanlardan, türbelerden, sokaklardan, zaviyelerden, ribatlardan, saraylardan, kalelerden ve hastanelerden

[126] Alqadahat, "Shools in Damascus through a book al-Muqtafa", 7.
[127] el-ʿÎsâvî, *el-Cüzʾü's-sânî min Târîhi'l-Birzâlî,* 116.

(bîmaristân) de söz etmiştir. Böylece bize, İslâm toplumlarının o dönemde ulaştığı medeniyet ve gelişmişlik düzeyine dair kapsamlı ve bütüncül bir tablo sunmuştur. [128]

Birzâlî'nin tarihinde kadıların atanması ve görevden alınmaları, valiler ve yöneticiler gibi konulara yer vermiştir. Ayrıca hac haberlerine ve sultanın hac kervanına (mahmil) dair bilgiler de kaydetmiştir. Bunlara ek olarak siyasî hayata olan ilgisi, Mısır Memlûk sultanlığının kendi dönemindeki iniş çıkışları ve onlara komşu Mekke şerifleri ile Tatar hanlıklarının durumları da dikkat çekicidir. [129]

Tüm bu nedenlerden dolayı, Birzâlî'nin *Muktefâ* adlı tarih kitabı, genel olarak İslâm tarih yazıcılığına; özelde ise hicrî sekizinci yüzyılda Şam ve Mısır tarihine eşsiz bir kaynak niteliğindedir.

3.1.3 Eserleri

3.1.3.1 Tarih alanındaki eserleri

1.Muktefâ; Ebû Şâme'nin *ez-Zeyl ʿale'r-Ravzateyn* kitabının devamı niteliğinde olan bu zeyl, kendisinin 665(1267) yılında doğumundan 739(1339) yılında vefatına kadar geçen dönemin vekâyinâmesidir. Bu eseri Ebu Şame'nin tarihi'nin devamı olarak büyük bir titizlikle ele almıştır. [130]

Târîhu'l-Birzâlî adıyla da bilinen ve Kütübî'nin ifadesine göre beş cilt halinde tertip edildiği görülen bu çalışmasını kaleme alırken Birzâlî'nin Muhammed b. İbrâhim el-Cezerî'nin *Târîh* kitabından yararlandığı ifade edilmektedir. *Muktefâ*'nın ilk iki cildi Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde muhafaza edilmektedir. Söz konusu kitabın iki cildi *Târîhu'l-Birzâlî* ismiyle Leiden Kütüphanesi'ndedir. Günümüzde bu kitabın Ömer Abdüsselâm Tedmürî tarafından Beyrut'ta el-Mektebetü'l-Asriyye'de neşredilmiş 2006 tarihli baskısı mevcuttur. Birzâlî'nin eserine öğrencisi İbn Râfi' *Vefeyât* adıyla bir zeyil kaleme almıştır. İbn Râfi' Birzâlî'nin eserinin 736 (1336) yılı sonlarına kadarki bölümün temize geçirilmiş olduğu, son iki yıla dair bölümün ise

[128] Birzâlî, *Muktefâ*, 116.
[129] Birzâlî, *Muktefâ*,113.
[130] Safedî, *A'yanü'l-asr ve a'vanü'n-nasr*, 4/50.

taslak olarak kaldığını belirtmiştir. Bu müsveddelerden de istifade ederek zeyli 737 yılı itibariyle başlatmıştır. Brockelmann, "Birzâlî'ye ait en önemli telifin, Ebû Şâme'nin kaleme aldığı Şam tarihinin 738'e (1337) yılına kadar sürdürülen ve Thu Mısr ve Dımaşk yahut *Kitâbü'l-Vefeyât* adıyla bilinen eser olduğunu belirtmektedir. Ancak bu eserin bir nüshasının Köprülü Kütüphanesi'nde yer aldığı bilgisi verilse ilgili eserin aslında 1037 numarayla (1047 değil) kayıtlı olduğu ve Muhammed b. İbrâhim el-Cezerî'ye (ö. 739/1338) nispet edilen eserin sonunda yer alan, Birzâlî tarafından eklenen Cezerî'ye ait biyografinin, kitabın Birzâlî'ye isnat edilmesine sebebiyet verdiği anlaşılmaktadır. Brockelmann'a göre Berlin Kütüphanesi'nde kayıtlı 9449 numaralı nüsha ise İbn Kesîr'in el-Bidâye ve'n-nihâye'sine ait bir bölüm olduğu tespit edilmiştir."[131]

Kaynaklarda dördüncü cildin Nuʿaymî tarafından kaynak olarak kullanıldığı ifade edilmektedir. Cilt, 723/1323 ile 739/1338 yılları arasındaki on altı yılı kapsamaktadır. Daha sonra bu metin temize çekilmiştir. Ancak müsveddede iki yıl daha yer almaktadır: 722/1322 ve 723/1323. [132]

Hâfız İmâdüddin İbn Kesîr, *Bidâye ve'n-Nihâye* adlı eserinde, 728/1328 yılında vefat eden Şeyh Ebü'l-Feth İbnü'l-Kûfî'nin biyografisinden sonra şöyle der: "Bu, Hâfız Birzâlî'nin Muktefâ adlı kitabında zeyil olarak yazdığı son şeydir."[133]

Birzâlî'nin kitabına, talebesi İbn Râfi' "*el-Vefeyât*" adıyla bir zeyil kaleme almıştır. İbn Râfi', hocasının eserinin 736 (1336) yılının sonlarına kadar olan kısmını temize çekilmiş halde bulduğunu, son iki yıla ait kısmın ise müsvedde olarak mevcut olduğunu belirtmiştir. O, bu müsveddelerden de yararlanarak kendi zeylini 737 (1336–1337) yılından itibaren başlatmıştır. [134] Brockelmann, bu eserden İbn Kesîr'in faydalandığını ve eseri Muhammed b. Râfi'nin tamamladığını belirtmektedir. Bu eserin yazmaları Köprülü kütüphanesi'nde, Berlin'de ve British Museum'da bulunmaktadır. Baskın görüşe göre İbn Kesîr'in kendi tarihinde istifade ettiği eser, Birzâlî'nin *Târih'i* olup *Vefeyât* değildir. İbn Kesîr kendisi de bu konuda bu şekilde

[131] Ali Yardım, Birzâlî, *(İstanbul: İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları, 1992*), 6/216
[132] el-ʿÎsâvî, el-Cüzʾü's-sânî min Târîhi'l-Birzâlî, 110.
[133] el-ʿÎsâvî, el-Cüzʾü's-sânî min Târîhi'l-Birzâlî, 110.
[134] İbn Râfi*, Vefeyât*, 67; Yardım, "Birzâlî", 6/216

bizzat açıklama yapmıştır. Tarihçi ve muhaddis olan İbn Râfi, Birzâlî'den hadis dinlemiştir. Birzâlî'nin Tarih kitabı üzerine yapmış olduğu zeyli vardır. 737 yılından başlamış 773 yıllarının başlarında bitirmiştir.[135]

2.Es-Sebt; Bu eserde kendisinden hadis dinleyen ve ilim öğrenmeye gelen muhaddislerin ismini kaydetmiştir. Kendi döneminden sekizinci yüzyılın sonlarına kadar olan zamanı kapsamaktadır. Bu da onun kendi döneminde ve sonrasında kapsamlı isnad kayıtlarına sahip olanlardan biri olduğunu gösterir. 24 ciltlik bir eserdir.[136]

3.Zeyl ʿalâ Zeyl Mirʾâtü'z-Zamân; (Mirʾâtü'z-Zamân fî Târîhi'l-Aʿyân) adlı tarih eserine yazılmış zeylin devamı niteliğinde bir çalışmadır. [137]

4.Muhtasarü'l-Miʾe es-Sâbiʿa; (Yedinci yüzyılın özeti) 601–736 yıllarını kapsayan, yıllara göre düzenlenmiş vefat biyografileri. Birzâlî bu yılllarda vefâf edenleri kayda geçirmiştir. Eserin Berlin'de 3948 numarayla kayıtlı bir yazma nüshası mevcuttur. [138] Muhtemelen Birzâlî bu eseriyle biyografi kitaplarını yüzyıllara göre düzenleme tarzında ilk eser veren kişidir. Sadece yedinci yüzyıla kadar yazmakla kalmamış ölümüne yakın tarihlere kadar devam ettirmiştir. Her ne kadar çağdaşları arasında bu yöntemin İbn Hacer'in *ed-Dürerü'l kâmine* isimli eseriyle başladığı bilinse de, aslında Birzâlî ondan öncedir.[139]

3.1.3.2 Hadis alanındaki eserleri

1.*Muʾcemüʾş-şüyûh;* Bazı kaynaklarda yedi, bazı rivayetlerde ise yirmi dört cilt olduğu bildirilen bu çalışma yaklaşık 2000 hocaya ait kısa biyografiler ile onlardan rivayet edilen hadisleri içermektedir. Günümüze dek bir nüshasıyla karşılaşılmamıştır. Ancak Birzâlî'nin, 668-686(1270/1287) seneleri arasında istifade ettiği ilk eğitim aldığı

[135] Safedî, *A'yanü'l-asr ve a'vanü'n-nasr*, 2/124.
[136] Safedî, *A'yanü'l-asr ve a'vanü'n-nasr*, 4/50; Ubeyd, "el-Hafız el-Kasım el-Birzâlî", 190.
[137] Samir Muhammed Ubeyd, "el-Hafız el-Kasım el-Birzâlî ve Cühûdühü fi'l hadis ve't-tarih", *Mecelletü Külliyyeti'd-derâsâti'l İslamiyye ve'l Arabiyye*, 38, (2009), 196.
[138] Yardım, "*Birzâlî*" 6/216.
[139] Ubeyd, "el-Hafız el-Kasım el-Birzâlî",194.

hocalarına alfabetik tertiple hazırlanmış *Mu'ceminin* (*Muʿcemü şüyûhi'l-Birzâlî*) el yazması bir örneği Şam'daki Zâhiriyye Kütüphanesi'nde yer almaktadır.[140]

Zehebî, Birzâlî'nin *Muʿcem*'inin kıymetine dikkat çekerken şu beyti kaleme alır:

إن رمت تفتيش الخزائن كلها

وظهور أجزاء بدت وعوالي

ونعوت أشياخ الوجود وما رووا

طالع أو اسمع معجم البرزالي

(Eğer tüm kütüphaneleri didik didik aramak istersen,

Ortaya çıkmış cüzleri, yüksek isnadları görmek,

Ve zamanın şeyhlerinin niteliklerini ve rivayet ettiklerini öğrenmek istersen,

Birzâlî'nin Muʿcem'ini oku yahut dinle!)

Bu şiire paralel olarak, Halep muhaddislerinden Bedreddîn el-Halebî (ö. 779/1377) de Birzâlî'nin eserini överek şu ifadeyi kullanır:

يا طالبا نعت الشيوخ وما رووا

ورأوا على التفصيل والإجمال

دار الحديث انزل تجد ما تبتغي

لك بارزا في معجم البرزالي

(Ey, şeyhlerin hâlini ve rivayet ettiklerini arayan,

İster tafsilatlı ister özetle bilgi isteyen kimse!

Dârü'l-Hadîs'e uğra, aradığın her şey,

Birzâlî'nin *Muʿcem*'inde seni bekliyor, açıkça ve seçik bir şekilde.).[141]

Bu âlimlerin ifadelerinden anlaşılmaktadır ki, bu *Mu'cem* kendi döneminde ve sonrasında yazılmış en geniş hadis mu'cemlerinden biridir. Bu mu'cem, sonraki

[140] Yardım, "Birzâlî", 6/216.
[141] İbn Hacer, ed-Dürerü'l Kâmine, 3/323.

dönemlerde yazılan hadis sözlüklerinin çoğundan önce gelir ve özellikle Hicrî 7. Yüzyılın sonları ile 8. Yüzyılın başları arasındaki döneme ait büyük bir boşluğu doldurur. Bu eser hadis râvilerinin durumları, rivayet zincirleri ve hadis nakilleri hakkında kapsamlı bilgi içerir.[142]

2.Sülâsiyyât min müsanedi Ahmed b. Hanbel; Bankipûr'daki el-Mektebetü'ş-şarkıyyetü'l-âmme kütüphanesinde mevcuttur. Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inden Sülasiyyât; Müsneddeki üç râvili (sülasî) rivayetleri içeren bir derlemedir. Bankipur Kütüphanesi'nde yazma hâlinde bulunmaktadır.[143]

3.Avâlî'l Müsnede; Senedlerindeki râvi sayısına göre sülâsiyyât ismini alan eser âlî isnadlı hadisleri toplamak maksadıyla kaleme alınmıştır. Kitap Hindistan'daki Patna kütüphanesinde el yazması olarak mevcuttur.[144]

4.el-Erbaîn el-Büldâniyye; 688 yılında Hac sırasında Harameyn'deki hocalarından dinlediği 40 hadisle oluşmuş bir eserdir.[145] Hocalarından kendisi için topladığı kırk hadis içeren hadis mecmuasıdır. Kırk farklı beldeden, kırk farklı hocadan kırk hadis.[146]

5.Cüz'un fihi min avâli'ş-şeyhâti's-sit; Altı kadın Ravi'nin Âli isnadlarla rivâyet ettikleri hadisleri topladığı eserdir. Birzâlî, altı kadın hocasından bazı önemli hadisleri dinlemiş ve bunları bir araya getirmiştir. Bu kadınlar şunlardır:

1. Zeyneb bint Ahmed el-Makdisiyye (ö. 687/1288)

2. Zeyneb bint Mekkî el-Harrâniyye (ö. 688/1290)

3. Sittü'l-'Arab bint Yahyâ b. Kaymâz el-Kindiyye (ö. 684/1286)

[142] Ubeyd, "el-Hafız el-Kasım el-Birzâlî",196.
[143] Ebü's-Safâ Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh es-Safedi, *A'yanü'l-asr ve a'vanü'n-nasr*, thk. Ali Ebû Zeyd, Mahmûd Salim Muhammed, Nebil Ebû Amse, Muhammed Mev'ud (Dımaşk; Beyrut: Dârü'l-Fikr; Dârü'l-Fikri'l-Muasır, 1998/1418)3/10.
[144] İbn Râfi, *Vefeyât,* I, 16
[145] Birzâlî, *Muktefâ*, 46-47. (Muhakkikin Mukaddimesi)
[146] Safedî, *A'yanü'l-asr ve a'vanü'n-nasr*, 4/51.

4. Ümmü'l-Hakk Şâmiyye bint el-Hafız el-Hasan b. Muhammed el-Bekriyye (ö. 68571286)

5. Safiye bint Mes'ûd b. Allân el-Makdisiyye (ö. 679/1280)

6. Fatıma bint Ali b. el-Kâsım b. Ali b. Asâkir. (ö. 68371284).[147]

Bu kadınlardan rivayet etmenin önemini, Birzâlî şöyle açıklamaktadır: Bu kadınların rivayet ettiği hadislerin senedleri, o dönemde yüksek seviyelere sahip büyük isimlerden alınmıştır. Örneğin, Şâmiyye el-Bekrîyye, İbn Hânbel'in hadislerini rivayet eden Hanbel b. Abdullah el-Rusâfî'den, aynı şekilde, Ömer b. Muhammed b. Taberzed'den rivâyet etmektedir.[148]

6.el-Müntekâ; Hatîb el-Bağdâdî'nin *el-Buhalâ'* isimli kitabından derlemeler yaparak oluşturduğu bu çalışmanın kendi el yazısıyla kaleme aldığı bir nüshası Princeton Üniversitesi Kütüphanesi'nde yer almaktadır.[149]

7.Meşyehatü ibn cemâ'a; İbn Cemâa, Meşyeha adıyla üç farklı eser kaleme almışken, onun öğrencisi olan Birzâlî, hocasına danışarak İbn Cemâa'nın adına bir Meşyeha eseri hazırlamıştır.[150] Süleymaniye Kütüphanesi'nde bir nüshası mevcut olup, baş kısmı eksik olan bir diğer kopyası da Millet Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.[151]

8.Meşyehatü'l-makdisî; Ebû Bekr b. Ahmed el-Makdisî (ö. 718/1318); Zamanının en önemli hadisçilerinden biriydi. Birzâlî onun için bu cüzü hazırlamıştır. İbrahim Salih tarafından tahkik edilerek basılmıştır. Modern tahkikli baskısı da mevcuttur.[152] Süleymaniye Kütüphanesi'nde de yer almaktadır.[153]

[147] Birzâlî, Ebû Muhammed Alemüddin Kâsım b. Muhammed b. Yusuf, Cüz'un fihi min avâli'ş-şeyhâti's-sit, nşr. Muhammed b. Nâsır el-Acemî, (Kuveyt: Merkezü's-Sa'd li-Hidmeti'l-Hadis en-Nebeviyyi'ş-Şerif, 2011/1432) 37.
[148] Birzâlî, *Cüz'un fihi min avâli'ş-şeyhâti's-sit,* 38.
[149] Yardım, "Birzâlî", 6/216.
[150] Fikriye Demir, Bedrüddîn İbn Cemâa (ö. 733/1333) ve Hadis ilmindeki yeri (Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 24.
[151] Yardım, "Birzâlî", 6/216.
[152]Ubeyd, "el-Hafız el-Kasım el-Birzâlî",194.
[153] Yardım, "Birzâlî" 6/216

9.Cumhurâtu'l-Eczâi'l-Hadisiyye; İbn Taberzed (607/1210)in öğrencileri olan 19 hoca'dan topladığı hadisler; Cumhurâtu'l-Eczâi'l-Hadisiyye adlı hadis cüzlerinden oluşan bir derlemede basılmıştır.[154]

10.İntikâ; Birzâlî, Şemseddîn Ebû Nasr Muhammed b. Muhammed Hibetullah el-Fârisî eş-Şirâzî ed-Dımaşkî'den (726/1326) çeşitli cüzler ve sadece ona özgü olan âlî isnadlı rivayetler seçmiştir.[155]

11.Cüz'ü İbnü'l-Bârîzî, Kâdı'lKudât Ebü'l-Kāsım Şerefüddîn Hibetullāh b. Abdirrahîm b. İbrâhîm el-Cühenî el-Hamevî (ö. 738/1338). 90 küsur eseri bulunmaktadır. Birzâlî kendisinden hadis dinlemiş ve ona bu cüzü derlemiştir.[156]

12.Cüz'ü'l-Bağdâdiyyîn; Birzâlî Bağdatlılardan bu cüzü derlemiştir. Ayrıca Şamlılardan da Fakih Şemseddîn Ebû Muhammed Abdülahad b. Sadulllah (735/1335) için bir cüz derlemiştir. Bu iki cüz 100'den fazla hocayı içermektedir. Abdülahad bu ikisini Bağdat ve Şam'da rivayet etmiştir.[157]

13.Cüz'ü İbn el-Harîrî; Kadı'l-kudât Muhammed b. Osman el-Harîrî (728/1328) için hazırlanmıştır. Birzâlî, İbnü'l Harîrî'nin on hocasından rivayet ettiği hadisleri bu cüzde toplamıştır. Birzâlî bu cüzü İbnü'l Hârîrî'ye okumuştur.[158]

14.Cüz'ü İbnü'l Hamavî; Ziyâeddin Ebü'l-Fidâ İsmâʿîl b. Ömer. (ö. 727/1327) İbnü'l-Hamavî olarak bilinir. 30 hocadan alınan rivayetleri içerir. Çok ibadet eden büyük bir hoca olarak zikredilmektedir.[159]

15.Cüz'ü'z-Zuraʿî; Birzâlî Kadı'l-kudât Süleyman b. Ömer ez-Zuraʿî eş-Şâfiî (ö. 734/1334) için hazırlamıştır. 22 hocadan rivayet içermektedir.[160]

[154] Ubeyd, "el-Hafız el-Kasım el-Birzâlî",196.
[155] Safedî, *A'yanü'l-asr ve a'vanü'n-nasr*, 5/195.
[156] Ubeyd, "el-Hafız el-Kasım el-Birzâlî",191.
[157] Safedî, *A'yanü'l-asr ve a'vanü'n-nasr*, 3/10.
[158] Safedî, *A'yanü'l-asr ve a'vanü'n-nasr*, 4/565.
[159] Safedî, *A'yanü'l-asr ve a'vanü'n-nasr*, 1/514.
[160] Safedî, *A'yanü'l-asr ve a'vanü'n-nasr*, 2/402.

16.Cüz'ü İbn eş-Şeref Hüseyin; Birzâlî, hocası Şerefeddîn Ebû Abdullah el-Hüseyn b. Ali b. Abdülazîz ed-Dımaşkî (739/1339) için biri semâ ile, diğeri icâzetle olmak üzere iki cüz derlemiştir. İbnü'ş-Şeref Hüseyin olarak bilinir. Kâtip ve kıraat âlimidir. Birzâlî'nin ölümünün akabinde çok zaman geçmeden vefat etmiştir.

17.Cüz'ü İbn es-Sâiğ; Hocası Bedreddîn Ebü'l-Yüsr Muhammed b. Muhammed b. Abdülkādir el-Ensârî eş-Şâfiî ed-Dımaşkî (ö. 739/1339) için hazırlanmıştır. Birzâlî^nin derlemiş olduğu bu cüzü hocası ibn Saiğ rivayet etmiştir.[161]

18.Cüz'ü'l-Kazvînî; Kadı'l-kudât Celâleddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Abdurrahman b. Ömer eş-Şâfiî (ö. 739/1339)'den dinlediği hadislerle bir cüz derlemiştir.[162]

19.Meşyehatü İbn Bedrân; Birzâlî Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed b. Ebu'l-Kasım el-Haylî el-Kürdî ed-Dımaşkî (ö.713/1313) için bir meşyeha hazırlamıştır.[163]

20.Meşyehatü İbn Cehîl; Birzâlî, hocası Ebü'l-Fidâ' İsmail b. Muhammed b. İsmail b. Tahir b. Nasr b. Cehîl (740/1340) için bir meşyeha derlemiş ve İbn Cehîl de bu meşyeha'yı rivayet etmiştir.[164]

21.Meşyehatü'z-Zerendî; Birzâlî, Medineli Şemseddîn Muhammed b. Yûsuf b. Hasan el-Medenî (ö.750/1349) için 100 şeyhten oluşan bir meşyeha derlemiştir.

22.Meşyehatü İbn ʿAbdülhak; Birzâlî, Burhâneddîn İbrâhîm b. Ali ed-Dımaşkî el-Hanefî (ö. 744/1343) için meşyeha derlemiştir. İbn Abdülhak, Kahire'de Birzâlî'nin kendisi için seçtiği meşyeha'da rivayette bulunmuştur.

23.Meşyeha; Birzâlî Alâeddin Ebu'l-Hasan Ali b. Yusuf ed-Dımaşkî'nin (ö. 733/1333) hocalarından altısının meşyehasını bir araya getirmiştir.[165]

---

[161] Safedî, *A'yanü'l-asr ve a'vanü'n-nasr*, 4/492.
[162] Safedî, *A'yanü'l-asr ve a'vanü'n-nasr*, 4/492.
[163] Safedî, *A'yanü'l-asr ve a'vanü'n-nasr*, 1/301.
[164] Safedî, *A'yanü'l-asr ve a'vanü'n-nasr*, 1/531
[165] Safedî, *A'yanü'l-asr ve a'vanü'n-nasr*, 1/301.

24.Meşyehatü ibnü'l Gannâm; Birzâlî kadı, kâtip ve edîb olan Şihâbüddin Ebu'l Abbas Ahmed b. Muhamed b. Süleyman (ö.730/1330) için meşyeha derlemiştir.[166]

3.1.4 Görevleri

Bahrî Memlükler döneminde medrese müderrisleri, derslerin ileriki safhalarında hadis kitapları okur, onlar üzerine yorum yapar, sonra da öğrencilerinin onları ezberleme ve aynı zamanda anlamını kavrayabilme kabiliyetlerini test ederlerdi. Bunu başarıyla tamamlayanları, onlara aynı metni başkalarına da öğretebilme yetkisini veren icâzet ile ödüllendirirlerdi.[167]

Birzâlî, her yaşta ve mekânda hadis eğitim ve öğretimine, icâzet almaya büyük önem vermiştir. Bu doğrultuda, çeşitli medrese ve dârülhadislerde hocalık yapmıştır. Şam'da yer alan Eşrefiyye, Zâhiriyye, Nûriyye ve Nefîsiyye dârülhadislerinde 1313 yılından itibaren farklı kademelerde vazifeler üstlenmiş ve başmüderrisliğe kadar yükselmiştir.[168]

Nûriyye Dârülhadisi; Birzâlî'nin görev yaptığı ilk medrese olan Nûriyye Medresesi, Şam'da en eski dârülhadislerden biridir ve Nureddîn Mahmud b. Zengî tarafından kurulmuştur. Zehebî ile sütkardeşlik bağı bulunan İbnü'l-Attâr'ın vefatının ardından, 8. yüzyılın ileri gelen muhaddislerinden Birzâlî bu görevi devralmıştır. Nûriyye Dârülhadisi ve diğer çeşitli kurumlarda ders veren Birzâlî, pek çok muhaddisin ondan faydalanmasını sağlamış ve kütüphanesini bu kuruma bağışlamıştır. Birzâlî'nin vefatından sonra, boşalan göreve onun arkadaşı olan aynı yüzyılın önemli âlimlerinden Mizzî getirilmiştir.[169]

Kavsiyye Dârülhadisi; Ebu'l İzz Şihabuddin İsmail b. Hamid el-Kavsî tarafından vakfedilen Kavsiyye Dârülhadis'inde hadis hocası olarak görev yapmıştır.[170]

---

[166] Safedî, *A'yanü'l-asr ve a'vanü'n-nasr*, 1/333.
[167] Dunn, *İbn Battuta'nın Dünyası*, 70.
[168] Yardım, "Birzâlî" 6/216.
[169] Nuaymî, *ed-Dâris,* I, 83-84; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihaye*, 18/413.
[170] Kütübî, *Fevâtü'l-vefeyât,* 3/198

Eşrefiyye Dârülhadisi; Arkadaşı Mizzî'nin görev yaptığı Eşrefiyye Dârülhadisi'nde de hadis dersleri vermiştir. Ayrıca, Eşrefiyye Dârülhadisi'nde, dönemin önde gelen muhaddislerinden Kemâleddin b. eş-Şerîşî ve Mizzî gibi isimlerin derslerinde hadis kârîsi olarak yer almış ve Emeviyye Camii ve birçok camide hadis halkalarında görev almıştır.[171]

Zâhiriyye Dârülhadisi; Nûriyye ve Kavsiyye Dârülhadisleri'nde hadis hocası görevlerinden sonra 713 (1314) senesinde Zâhiriyye Dârülhadisi'e kâri olarak atanmıştır. Birzâlî, medreselerdeki görevlerinin yanı sıra, gençliğinde önde gelen kişiliklerle birlikte bulunmuş ve şartları yazma ve hadis okuma konusunda ilerlemiştir.[172] Şeyh Tâcüddîn Abdurrahman el-Mirzâvî'den fıkıh ilmi tahsil etmiştir. Aralarındaki ilişki yalnızca ilmî münasebetle sınırlı kalmamış, aynı zamanda yakın dostluk kurmuşlardır. Bu dostluk neticesinde birlikte çeşitli yolculuklara da çıkmışlardır. Kıraat ilmini ise dönemin tanınmış kıraat âlimlerinden Razıyüddîn b. Debbûka'dan öğrenmiştir. Ondan aldığı bazı rivayetlerde sened zincirinde tek râvi olarak kalmıştır.[173]

Nefîsiyye Dârülhadisi; Birzâlî, Zâhiriyye Dârülhadisi'nde görev yaptıktan sonra, İsmail b. Muhammed b. Abdü'l-Vâhid el-Harrânî tarafından kurulan Nefîsiye Dârülhadisi'ne geçmiştir. Zehebî'nin ardından burada müderrislik görevini üstlenmiş ve vefatına kadar bu görevini sürdürmüştür.[174]

3.2 Hadis Meclislerinde Birzâlî

Semâ meclislerinde okunan hadis kitabı veya cüz'ünün başında ya da çoğu zaman son kısmında; dersin hocası, kârî, kâtib ve derse dinleyici olarak katılan kişilerin adları ile bu ders halkasının mekan ve zamanının belirtildiği notlara semâ kaydı denir.[175] Semâ kayıtları, dinleyiciler ve semâda yer alanlar için diploma niteliğinde bir belgedir. Bu kayıtlar, belirli hadis kitaplarının hangi tarihte, nerede, hangi hoca veya hocalar önünde okunduğunu, derse katılan kişileri ve diğer detayları tarihsel bir perspektif

[171] İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine,* 3/23; İbn Kesir, el-Bidâye ve'n-nihaye, 18/413.
[172] İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine* 3/23
[173] Safedî, *A'yanü'l-asr ve a'vanü'n-nasr*, 4/51.
[174] Kütübî, *Fevâtü'l-vefeyât*, 3/198; İbnü'l-İmad, *Şezeratü'z-zeheb, 8/215*
[175] Abdullah Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü,* (İstanbul: Hadisevi Yayınları, 2006), 279.

sunarak belgelemektedir. Semâ kayıtları, aynı zamanda hangi muhaddislerin ders halkasında bulunduğunu, kimin kârî ya da kâtib olduğunu ve o devrin hadis âlimlerinin aralarındaki ilişkileri ortaya koyarak, biyografi kitaplarında bulunmayan bazı incelikleri gün yüzüne çıkarır. Bu yönüyle semâ kayıtları, tarihi ve akademik açıdan büyük önem taşır. Ayrıca semâ kayıtlarının tüm ayrıntılarıyla dönemin hadis meclislerini tasvir eder.[176]

Biz de bu kayıtlardan hareketle Birzâlî'nin hangi meslislerde bulunduğuna dair tespitte bulunacağız. Birzâlî hadis okutulan meslislerde hoca, dinleyici veya okuyucu olarak yer almaktadır. Bu durum onun hadis uleması arasında tanınan ve güvenilen bir şahsiyet olduğunu gösterir. Aynı zamanda onun sadece tarihçi değil, aynı zamanda hadisçi kimliğiyle de itibar gördüğünü kanıtlar. Bu süreçlerinde yer alması, onun ilmi mirasını anlamamıza yardımcı olur.

Mu'cemü's Semââti'd Dımaşkiyye ve Hutûtu'l Ulemâ isimli kitaplardan seçilen toplam 48 semâ kaydında Birzâlî'nin ismi geçmektedir. Büyük çoğunluğu Dımaşk Camii ve Kâsiyun dağı eteklerinde olmak üzere eğitim-öğretim faaliyetlerinin yapıldığı farklı mekânlarda okunan ve rivayet edilen eserlere ait semâ kayıtlarından hareketle Birzâlî'nin hangi kitapları okuduğu, bu meclislerde hoca, kâri ve kâtip olarak görev yaptığı, hangi âlimlerle görüştüğü tespit edilecektir. Çalışmamızın ek kısmında ise semâ kayıtlarına dair bilgiler tablo olarak sunulmuştur.

3.2.1 Kâri ve Kâtip Olarak Görev Yaptığı Hadis Meclisleri

Birzâlî, hadis meclislerinde aktif olarak yer almış ve birçok mecliste kâri, bazılarında ise aynı zamanda kâtip olarak görev yapmıştır. Sema kayıtlarından hareketle onun bu iki görevi aynı anda üstlendiği meclislerde okunan bazı eserler şunlardır:

Hadîsü Abdülvehhâb el-Kilâbî; Birzâlî bu esere ait üç farklı semâ meclisinde bulunmuştur. Bu cüze ait 20 nolu semâ kaydında meclis 3 Muharrem 706 (15 Temmuz 1306) Cumartesi günü Kâsiyun'da tertib edilmiştir. Dersin hocası Zeyneb Bint

[176] Salâhuddîn el-Müneccid, " Kadîm yazma eserlerdeki Semâ İcâzetleri", çev. Arafat Aydın, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 9/1(2011), 102.

Abdullah b. Abdurrahman b Muhammed b. Abdülcebbar el-Makdisiyyedir. Dersin Kâri ve kâtibi Birzâlîdir.[177]

Müsnedü Saʿd b. Ebî Vakkâs (el-cüz'ü-l evvel ve's-sâni ve's-sâlis) Sa'd b. Ebû Vakkâs'ın hadislerinin toplanmış olduğu bu eser semâ meclislerinde okunmuştur. Birzâlî 3 farklı semâ kaydında yer almaktadır. 6 nolu semâ kaydının tarihi 13 Muharrem 679 (15 Mayıs 1280) Cuma günüdür. Dersin hocası Ali b. Balabân'dır. Kâri ve kâtip Birzâlîdir. Katılımcı sayısı 6 dır. Aynı tarihte gerçekleşen 13 ve 17 nolu semâ kayıtlarında dersin hocası ve Birzâlî aynen yer almış fakat dersin katılımcı sayısı 3 olarak değişmiştir. [178]

Emâlî lî ebî'l-Hasan; Bu esere ait iki semâ kaydı yer almaktadır. 13 Rebîülevvel 679 (13 Temmuz 1280) Cuma tarihli ders, Şam'da hocanın evinde yapılmıştır. Hoca Müslim b. Muhammed b. Müslim b. Alân el-Kaysî eş-Şafiidir. 14 Rebîülâhir 687 (18 Mayıs 1280) tarihinde Kâsiyun'da evde yapılmıştır. Hoca Ali b.Ahmed b. Abdülvâhid el-Makdisîdir. Kâri ve kâtip Birzâlîdir. Katılımcı sayısı 7'dir.[179]

Min Hadîsi'l Haffâf ani'z-Zührî; Ömer b. Muhammed b. Ali b. Yahya b. ez-Zeyyát (v. 375/985) ait olan eserin toplam 17 semâ kaydından 679 (8 Mayıs 1280) senesinde gerçekleşen 1 nolu ve 683 (26 Eylül 1284) senesinde gerçekleşen 11 nolu semâ kayıtlarında Birzâlî sadece dinleyici olarak katılmıştır. Aynı esere ait 15 nolu semâ kaydı 20 Cemâziyelâhir 684 (23 Ağustos 1285) tarihinde gerçekleşmiştir. Birzâlî bu derste hem kâtip hem Kâri olarak yer almaktadır. Zıyaiyye medresesinde yapılan bu dersin hocası olarak Ali b. Ahmed b. Abdülvâhid el-Makdisî'nin ismi geçmektedir. Dersin katılımcı sayısı 4'tür.[180]

Ebu'l-Hüseyin Abdü'l-Vehhâb b. el-Hasan b. el-Velid el-Kilâbî'nin hocalarından rivayet ettiği hadis; Bu rivayete dair Birzâlî'nin yer aldığı iki adet semâ kaydı bulunmaktadır. 5 nolu semâ kaydı 15 Rebîülâhir 682 (13 Temmuz 1283) Perşembe

[177] Komisyon, *Mu'cemü's-semâ'âti'd-Dımaşkiyye*, 95.
[178] Komisyon, *Mu'cemü's-semâ'âti'd-Dımaşkiyye, 100;* Kindiri, *Hututu'l Ulema*, 416.
[179] Komisyon, *Mu'cemü's-semâ'âti'd-Dımaşkiyye, 102.*
[180] Komisyon, *Mu'cemü's-semâ'âti'd-Dımaşkiyye,79.*

tarihinde gerçekleşmiştir. Mekan bilgisi verilmemiştir. Meclisin hocası Ali b. Ahmed b. Abdü'l Vâhid el-Makdisîdir. Kâri ve Kâtip ise Birzâlîdir. Dinleyici sayısı 2'dir.[181]

Hadîsü İbn Şâzân; Semâ kayıtlarında Birzâlî'nin isminin yer aldığı bir başka cüz Ebu Ali el-Hasan b. Ahmed b. İbrahim ibn Şazan el-Bezzâz (ö.426)'a ait olan Hadîsü İbn Şâzân'dır. Bu cüzün 28 nolu ve 685 senesinin başlarında gerçekleşen semâ kaydına göre meclisin ilk hocası İbrahim b. Ali b. Ahmed b. Fazl el-Vâsıtî ve bu meclisin kârisi Yusuf el-Mizzî'dir. İkinci hoca Abdurrahman b. Ahmed b. Abdülmelik b. Osman el-Makdisî'dir. Bu semâ kaydının kâri ve kâtibi Birzâlî'dir.

Katılımcı 4 kişi. 685 yılında el-Cebel mevkiinde Hadisü İbn Şâzân okunduğu Yusuf el-Mizzî'nin de yer aldığı sema meclisinde Kârii ve Kâtip Birzâlî'dir. Katılımcı sayısı 4'tür.[182]

Nüshatü Amr b. Zürare el-Hadesî; Ebû Hafs Amr b. Zürâre el-Hadesî et-Tarsusî (ö.240/855)'ye ait bu eserin toplam 22 semâ kaydı bulunmakta ve kayıtların 6'sında Birzâlî yer almaktadır. 5 nolu 6 Cemâziyelevvel 690 (7 Mayıs 1291) tarihli Muhammed b. Mü'min es-Saveri'nin hocalık yaptığı dersin kâri ve kâtibi Birzâlî'dir. Mekan ismi geçmemektedir. Dersin katılımcı sayısı 11'dir.[183]

El-Emâlî; Ebu Kasım Abdül Melik b. Muhammed ibn Bişran(430/1039)'nın El-Emâlî eserinin 2 nolu semâ kaydında 20 Safer 703 (3 Ekim 1303) tarihli derste hoca Ziyaüddîn İsa b. Ebî Muhammed b. Abdürrezzak el-Muarî el-Hanbeli'dir. Birzâlî bu mecliste kâri ve kâtip olarak geçmektedir. Kâsiyun dağı eteklerinde Rıbat Kalanisi'de bir hocanın evinde gerçekleşen bu meclisin katılımcı sayısı 15'tir.[184]

Aynı eserin 26 nolu semâ kaydı 22 Rebîülevvel (3 Kasım) Çarşamba günü Dımaşk camisindedir. Kâri ve kâtibin Birzâlî olduğu meclise katılanların sayısı 25'tir.[185]

[181] Komisyon, *Mu'cemü's-semâ'âti'd-Dımaşkiyye, 129.*
[182] Komisyon, *Mu'cemü's-semâ'âti'd-Dımaşkiyye, 62.*
[183] Komisyon, *Mu'cemü's-semâ'âti'd-Dımaşkiyye,104.*
[184] Komisyon, *Mu'cemü's-semâ'âti'd-Dımaşkiyye, 142.*
[185] Komisyon, *Mu'cemü's-semâ'âti'd-Dımaşkiyye, 143.*

Min Hadîsi Ebî Amr Osman b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed es-Semerkandî (ö.345/957); 9 nolu semâ kaydının tarihi 5 Zilhicce 705 (18 Haziran 1306)'tir. el-Muzafferî Camisinde yapılan dersin hocası Takıyüddîn Süleyman Hamza b. Ahmed el-Makdisî'dir. Katılanların sayısı 23'tür. Bu semâ meclisinde kâri ve kâtip Birzâlîdir. [186]

Meclis Min Emâlî el-Berıkanî; Ebû Bekr Ahmed b. el-Fazl b. Muhammed b. Ahmed el-Bâtırkânî (ö. 460/1068)'ye ait bu cüzün 1 nolu semâ kaydı 16 Muharrem 707 (18 Temmuz 1307) Çarşamba günü Şam'da Guta'nın Telviana köyü'nün arazisindeki el-leham meyve bahçesi'nde gerçekleşmiştir. Dersin hocası Muhammed b. Ali b. Hüseyn ibn el-Mevâzînî'dir. Bu semâ meclisinde Birzâlî kâri ve kâtiptir. Dersi dinleyenlerin sayısı 6'dır. [187]

Ruvâtü an Müslim b. Haccâc en-Nisâbûrî; Ebû Abdillah ez-Ziyâuddîn el-Makdisî'ye ait olan eserde, Müellifin, Müslim b. Haccâc ile onun râvî zinciri üzerinden Hz. Peygamber'e ulaşan rivayet bağına dikkat çektiği belirtilmiştir. Zehebî'nin "*Tercemetü'l-İmâm Müslim*" adlı eseriyle birlikte yayımlanan bu çalışma, Ebû Yahyâ el-Kündürî tarafından tahkik edilmiştir.

Bu eserin 8 nolu semâ kaydının tarihi 28 Şaban 714 (7 Aralık 1314) Cumartesi günüdür. Birzâlî'nin kâri ve kâtip olarak katıldığı bu meclis, el-Muzafferî camisinde 9 katılımcıyla gerçekleşmiştir. Dersin hocası Takıyüddîn Süleyman b. Hamza b. Ahmed b. Ömer el-Makdisî'dir.[188]

3.2.2 Hoca Olarak Görev Yaptığı Hadis Meclisleri

Semâ meclisleri, hadis ilminin aktarımı ve korunmasında önemli bir yere sahiptir. Bu meclislerde, dönemin önde gelen âlimleri, kâriler ve kâtipler bir araya gelerek ilmî bir ortam oluşturmuş, eserlerin doğru bir şekilde okunmasını sağlamışlardır. Birzâlî, bu

[186] Komisyon, *Mu'cemü's-semâ'âti'd-Dımaşkiyye, 109.*
[187] Komisyon, *Mu'cemü's-semâ'âti'd-Dımaşkiyye, 108.*
[188] Komisyon, *Mu'cemü's-semâ'âti'd-Dımaşkiyye, 128.*

meclislerde bazen hocalık görevini de üstlenmiştir. Bu meclislerde okutulan eserler şunlardır:

Nüshatü Amr b. Zürare el-Hadesî; Ebû Hafs Amr b. Zürâre el-Hadesî et-Tarsusî (ö.240/855)'ye ait bu eserin toplam 22 semâ kaydı bulunmakta ve kayıtların 6'sında Birzâlî yer almaktadır. Birzâlî daha önceki yıllarda gerçekleşen 690 yılı 5 nolu semâ kaydında kâri ve kâtiptir. Aynı esere ait 6 nolu semâ kaydının tarihi 17 Şaban 731 (26 Mayıs 1331) Salı'dır. Birzâlî bu derste hoca konumundadır. Kârî ve kâtip Muhammed b. Abdullah b. Ahmed b.el-Muhip Abdullah el-Makdisî'dir. Şam'da en-Nuriyye'de gerçekleşen dersin katılımcı sayısı 4'tür.[189]

Min Hadîsi Muhammed b. Yezid b. Abdüssamed ed-Dımeşkî an Şeyhihi (ö.269/883); 29 nolu semâ kaydı 17 Recep 733 (3 Nisan 1333) Cumartesi tarihinde ikindi namazından sonra Kâsiyun dağı eteğindeki Muhib'in evinde gerçekleşmiştir. Meclisin hocası Birzâlî'dir. Kâri Ahmed b. Muhibiddîn b. Abdullah b. Ahmed b. Abdullah el-Makdisî'dir. Kâtip Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Mahmud b. Muhammed el-Buhârî (İbn Hatîb ez-Zenceliyye) 'dir. Katılımcı sayısı 7'dir.[190]

Meclisü'l-Bitâka ve'l-hadîsi'l-müselles bi'l-evveliyye; Ebû Abdillah ez-Ziyâuddîn el-Makdisî'ye ait olan eserde, müellifin, Müslim b. el-Haccâc ile onun râvî zinciri üzerinden Hz. Peygamber'e ulaşan rivayet bağına dikkat çektiği belirtilmiştir. Zehebî'nin "Tercemetü'l-İmâm Müslim" adlı eseriyle birlikte yayımlanan bu çalışma, Ebû Yahyâ el-Kündürî tarafından tahkik edilmiştir.

Bu esere ait 79 nolu semâ kaydının tarihi 6 Recep 736 (19 Şubat 1336) Salı günüdür. Kâsiyun'da Mürşidiyye meclisinde gerçekleşen dersin üç hocası bulunmaktadır. Meclise Birzâlî ile birlikte Esedüddîn Abdülkadir b. Abdülaziz İsa b. El-Adil Ebî Bekr b. Eyyüb el-Melik ve Imadüddîn Ebu Bekir b. Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed b. Abdülcebbar el-Makdisî de hoca olarak katılmıştır. Kâri ve kâtibin Abdullah b. Ahmed b. el-Muhib el-Makdisî olduğu meclisin katılımcı sayısı 41'dir.[191]

[189] Komisyon, *Mu'cemü's-semâ'âti'd-Dımaşkiyye, 104.*
[190] Komisyon, *Mu'cemü's-semâ'âti'd-Dımaşkiyye, 55.*
[191] Komisyon, *Mu'cemü's-semâ'âti'd-Dımaşkiyye,*

el-Erbaûn Hadîsen Müntehabe Min Müsnedi'l-Ensâr; 731 senesinde Dımaşk Emevî Camii'nde gerçekleşen semâ meclisine Birzâlî hoca olarak katılmıştır. Ali b. Halef'in kâri ve kâtip olduğu meclise toplam dinleyici sayısı 9'dur.[192]

Min Fevâidi ebî'l Hasan es-Salt ve ebî Ahmed el-Fardî; Ebu'l Hasan Ahmet b. Muhammed b. es-Salt (ö.409/1019) 'a ait bu cüzün toplam 14 semâ kaydından iki semâ kaydında Birzâlî yer almaktadır.

1 nolu semâ kaydının tarihi 12 Ramazan 739 (24 Mart 1339) Pazar günüdür. Birzâlî hoca olarak yer almaktadır. Kâsiyun Ziyaiyye'de gerçekleşen bu meclisin kâri ve kâtibi Muhammed b. Abdullah b. Ahmed b. el-Muhib'dir. Katılımcı sayısı 13'dür. [193]

Min Hadisi Muhammed b. Yezid b. Abdüs-Samed ed-Dımeşki an Şeyhihi (ö.269/883); Eserin 29 nolu semâ kaydının tarihi 17 Recep 733 (3 Nisan 1333) Cumartesi günüdür. İkindi namazından sonra gerçekleşen dersin hocası Birzâlî'dir. Mekan Kâsiyun dağı eteğinde Muhib'in evidir. Kâri ve kâtibi Muhammed b. Abdullah b. Ahmed b. El-Muhib'dir. [194]

Kitabü'l-Kaza (el-Cüz'ü's-Sâlis); Ebu'l Haris Şeric b. Yunus b. İbrahim b. Şuayb el-Belhî (235/850)'ye ait bu eserin 17 nolu semâ kaydının tarihi 12 Cemâziyelevvel 733 (29 Ocak 1333) Cumartesi günüdür. Eser, Dımaşk Emevî Camii Meşhedi Osman (r.a) bölümünde okunmuştur. Mecliste Birzâlî ile birlikte hoca olarak katılanların sayısı 4 tür. Bunlar; Yusuf b. Abdurrahman b. Yusuf el-Mizzî, Muhammed b. İbrahim b. Ğanâyim b. el-Mühendis, Muhammed b. Ahmed b. Ali ibn Abdülgani er-Rakî'dir. Meclisin kârii İbrahim b. Yunus Ba'lebekî, kâtibi Müncâk b. Boğaz ez-Zekiyyü'l-Âlâî'dir. Dersi dinleyenlerin sayısı 43'tür.[195]

3.2.3 Kâri Olarak Görev Yaptığı Hadis Meclisleri

Güzel yazısı ve açık ve tane tane okumasıyla beğeni kazanmış olan Birzâlî katıldığı çoğu ilim halkasında kâri ve Kâtiplik görevini üstlenmiştir. Güzel hattı ve etkileyici

[192] Kindiri, *Hututu'l Ulema*, 306.
[193] Komisyon, *Mu'cemü's-semâ'âti'd-Dımaşkiyye, 82.*
[194] Komisyon, *Mu'cemü's-semâ'âti'd-Dımaşkiyye, 55.*
[195] Komisyon, *Mu'cemü's-semâ'âti'd-Dımaşkiyye, 93.*

hitabetiyle kadıların, emirlerin ve yönetimde söz sahibi olan kişilerin ilgisini çeken Birzâlî, devlet erkânı önünde görevlendirilen bazı kâdılkudatların taklidlerinin okunması için tercih edilmiştir.[196] Atama belgesi veya berat diyede biline taklid, genellikle güzel bir üslup ve hitabetle okunarak katılanlara duyurulurdu. Birzâlî gibi güçlü hitabet yeteneğine ve güzel yazıya sahip kişiler, bu belgelerin okunması için seçilirdi. Birzâlî'nin kâri olarak yer aldığı meclislerde okutulan bazı eserler şunlardır:

Hadîsü Abdülvehhâb el-Kilâbî; Birzâlî bu esere ait üç farklı semâ meclisinde bulunmuştur. 19 nolu semâ kaydı hicrî 17 Ramazan 705 (2 Nisan 1306) Cumartesi günü gerçekleşmiştir. Dımaşk Camisinde gerçekleşen hocası Osman b. İbrahim b. Ebî Ali el-Hımsî olan dersin kâtibi Abdurrahman b. Muhammed b. Abdurrahman b. Yusuf el-Ba'lebekî, kârisi Birzâlîdir. Katılımcı sayısı 11'dir.[197]

Nüshatü Amr b. Zürare el-Hadesî;18 nolu semâ 6 Cemâziyelevvel 690 (7 Mayıs 1291) tarihlidir. Hoca Muhammed b. Abdü'l Mü'min b. Ebî'l Feth'dir. Kâri Birzâlî'dir. Mekan ismi yazılmamıştır. Katılımcı sayısı 2'dir.[198]

Fazlu yevm-i Terviye ve Arefe ve Ehadîsü Mecmua; Ali b. Mesud b. Nefis el-Mevsılî el-Halebî (ö. 704/1305)'ye ait eserin 694 (1295) tarihinde Kâsiyun'da gerçekleşen bu semâ meclisine Safiyye bint Abdurrahman kardeşi 'Izzüddîn İsmail b. Abdurrahman ile birlikte katılmış ve hocalık yapmışlardır. Kâriin Birzâlî, kâtibin Abdullah b. Ahmed b. El- Muhibüddîn el-Makdisî olduğu bu meclise dinleyici olarak katılanların sayısı 5 olarak verilmiştir.[199]

Kitâbü'l-Fiten; Hanbel b. İshak b. Hanbel eş-Şeybânî (ö. 273/886)'nin Kitâbü'l Fiten adlı eserinin 11 nolu semâ kaydına göre Sittü'l-Ehl b. Alvân'ın Dımaşk'ta Hanbeliyye Medresesi'nde gerçekleşen semâ meclisinin tarihi 16 Rebîülevvel 699 (11 Aralık 1299) Cumartesi günüdür. Kâri Birzâlî, Kâtip de Abdullah b. Ahmed b. Abdullah el-Makdisî'dir. Dinleyici sayısı 14 olarak belirlenmiştir.[200]

[196] Birzâlî, *Muktefâ* I, 24, 27 (Muhakkikin Mukaddimesi).
[197] Komisyon, *Mu'cemü's-semâ'âti'd-Dımaşkiyye*, 95.
[198] Komisyon, *Mu'cemü's-semâ'âti'd-Dımaşkiyye, 105.*
[199] Komisyon, *Mu'cemü's-semâ'âti'd-Dımaşkiyye, 42.*
[200] Komisyon, *Mu'cemü's-semâ'âti'd-Dımaşkiyye, 103.*

Meclisü'l-Bitâka ve'l-hadîsi'l-müselles bi'l-evveliyye; Bu esere ait 20 Recep 700 (31 Mart 1301) tarihli 18 nolu semâ kaydında ilim meclisinin düzenlendiği yer Kâsiyun dağı eteklerinde hocanın evidir. Mecliste kendilerinden semâ yoluyla söz konusu eserin alındığı biri kadın 3'ü erkek dört hocanın ismi yer almaktadır. Bu meclise Habîbe bint Abdurrahman ile birlikte katılan hocalar Şemsüddîn Muhammed b. Abdurrahman b. Ömer b. 'Ivaz el-Makdisî, Cemâlüddîn Hamza b. Abdullah b. Hamza b. Ahmed b. Ömer el-Makdisî ve Şihabüddîn Ahmed b. Abdülganî b. Hâzim b. Abdülganî el-Makdisî'dir. Kâriin Birzâlî, kâtibin Abdullah b. Ahmed b. Muhıbbüddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Makdisî olduğu bu meclise katılanların toplam sayısı 14'tür.[201]

Aynı esere ait 19 nolu semâ kaydının tarihi, 20 Recep 700 (31 Mart 1301) Cumartesi gününü göstermektedir. Bu meclisin biri kadın biri erkek hoca olmak üzere iki hocası bulunmaktadır. Hatice bint Abdurrahman el-Makdisiyye ve İzzüddîn Abdu'l Hâfız b. Abdulmun'ım b. Gâzî b. Ömer b. Ali el-Makdisî katılmıştır. Kârî olarak Birzâlî, kâtip olarak da Abdullah b. Ahmed b. Muhibbüddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Makdisî'nin kayıtlı olduğu bu semâ kaydına göre semâ meclisinin gerçekleştiği mekan Hatice bint Abdurrahman'ın kardeşi olan Seyfüddîn b. Abdurrahmân'ın Kâsiyun'da bulunan evidir. Toplam dinleyici sayısı ise 9'dur.[202]

el - Fevâidü'l - Hisân ani'ş - Şüyûhi's- Sikât; Ebu Bekir Abdullah ibn Muhammed b. Ahmed b. Abdullah b. en-Nekkûr (ö.565/1170)'e ait cüzün tarihi 12 Şaban 700 (22 Nisan 1301) Cumartesi günüdür. Birzâlî'nin kâri olduğu bu meclisin hocası Takıyüddîn Ahmed b. Abdurrahman b. Abdü'l Mü'min b. Ebî'l Feth es-Sûrî'dir. Kâtip Abdullah b. Ahmed b. Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Makdisî'dir. Kâsiyun dağı eteklerinde hocanın evinde gerçekleşen dersin katılanların sayısı 7'dir.[203]

Kitâbü'ş-Şükr li'llâhi Teâlâ; İbn Ebü'd-Dünyâ'nın Kitâbü'ş-Şükr li'llâhi Teala adlı eserinin toplam 32 semâ kaydından 2 nolu semâ kaydına göre 18 Safer 700 (2 Kasım 1300) tarihinde Kâsiyun el-Muzafferî Camisinde gerçekleştirilen semâ meclisine kâri olarak Birzâlî katılmıştır. Meclisin hocası Takıyüddîn Ahmed b. Abdurrahman b.

[201] Komisyon, *Mu'cemü's-semâ'âti'd-Dımaşkiyye, 32.*
[202] Komisyon, *Mu'cemü's-semâ'âti'd-Dımaşkiyye, 32.*
[203] Komisyon, *Mu'cemü's-semâ'âti'd-Dımaşkiyye, 51.*

Abdü'l Mü'min b. Ebî'l Feth es-Sûrî'dir. Kâtip Abdullah b. Ahmed b. el-Muhib el-Makdisî'dir. Katılımcı sayısı 11'dir.[204]

Müsnedü Abdullah b. Ömer; Ebu Ümeyye Muhammed b. İbrahim b. Müslim el-Bağdadi et-Tarsusi (273/887)'ye ait Müsnedü Abdullah b. Ömer cüzün 19 nolu semâ kaydında Birzâlî kâri olarak yer almaktadır. 14 Safer 700 (29 Ekim 1300) tarihinde Kâsiyun el-Muzafferî Camisinde gerçekleşmiştir. Kâtibin Yusuf b. İbrahim b. Cümle olduğu bu meslisin hocaları Süleyman b. Hamza b. Ahmed b. Ömer b. Ebî Ömer b. Kudâme el-Makdisî ve Davud b. Hamza b. Ahmed b. Ömer ibni Ebî Ömer b. Kudâme el-Makdisî'dir. Katılımcı sayısı 12'dir.[205]

el-Mecâlisü'l-Hamse; Ebû Tâhir Muhammed b. Ahmed b. Muhammed es-silefî el-İsfahânî (Ö. 576/1180)'ye ait el-Mecâlisü'l Hamse isimli cüzün 1 nolu semâ kaydı 5 Rebîülevvel 700 (18 Kasım 1300) tarihinde Kâsiyun el-Muzafferî Camiinde gerçekleşmiştir. Semâ meclisinde Birzâlî kâri olarak geçmektedir. Bu meclisin hocası Takıyüddîn Ahmed b. Abdurrahman b. Abdü'l Mü'min b. Ebî'l Feth es-Sûrî'dir. Kâtibin Abdullah b. Ahmed b. el-Muhib el-Makdisî olduğu meclise katılanların sayısı 17'dir.[206]

El-Fevâid; Ebu Kasım Ali b. Abdurrahman b. Hüseyin b. Alleyk en-Nisaburî (468/1076)'ye ait eserin 13 ve 15 nolu semâ kayıtlarında Birzâlî'nin ismi kâri olarak geçmektedir.

13 nolu semâ kaydının tarihi 12 Şaban 700 (22 Nisan 1301)'dür. Cebel Camii'nde gerçekleşen bu mesliste hoca olarak Takıyüddîn Süleyman b. Hamza b. Ahmed b. Ömer el-Makdisî ve İsa b. Ebî Muhammed b. Abdürrezzak el-Attar ziyauddîn'dir. Kâtip olarak da Abdullah b. Ahmed b. el-Muhib'in ismi geçmektedir. Meclise katılanların sayısı 9'dur.[207]

Aynı eserin 15 nolu semâ kaydı 11 Muharrem 701 tarihinde Muzafferî camisinde gerçekleşmiştir. Katılımcı sayısının 12 olduğu bu dersin ve kârii ve kâtibi aynı

[204] Komisyon, *Mu'cemü's-semâ'âti'd-Dımaşkiyye, 57.*
[205] Komisyon, *Mu'cemü's-semâ'âti'd-Dımaşkiyye,70.*
[206] Komisyon, *Mu'cemü's-semâ'âti'd-Dımaşkiyye, 71.*
[207] Komisyon, *Mu'cemü's-semâ'âti'd-Dımaşkiyye, 136.*

kişilerdir. Hoca olarak Takıyüddîn Süleyman b. Hamza b. Ahmed b. Ömer el-Makdisî ve Davud b. Hamza b. Ahmed b. Ömer el-Makdisî'nin isimleri geçmektedir.[208]

el-Ehadîsü'l Miât ve mâ Elhaka bihâ mine'l Asâri ven'n Nevâdir; Süleyman b. Hamza b. Ahmed b. Kudame El Makdisî (ö. 715/1315)'ye ait cüzün 1 nolu semâ kaydının tarihi 20 Şaban 703 (28 Mart 1304)'tür. El-Muzafferî camisinde müellifinin huzurunda okunan eserin semâ meclisinde kâri Birzâlî'dir. Kâtip Muhammed b. İbrahim b. Muhammed b. Ahmed elvânî'dir. Dersi dinleyenlerin sayısı 72'dir.[209]

et-Terğib fi'd-duʿâ ve'l has aleyh; Ebû Muhammed Takıyyüddîn Abdülganî b. Abdilvâhid b. Alî el-Makdisî el-Cemmâîlî (ö. 600/1203)'ye ait et-Terğib fi'd-duʿâ ve'l has aleyh adlı cüzün 3 Şevval 706 (7 Nisan 1307) tarihli 3 nolu semâ kaydında Birzâlî kâri'dir. Kâtip Muhammed b. Ali b. Harramî ed-Dimyâtî'dir. Dersin hocası Mahmut b. Ahmed ini Amr ez-Zer'î'dir. Dersin katılımcı sayısı 12'dir.[210]

3.2.4 Kâtip Olarak Görev Yaptığı Hadis Meclisleri

Birzâlî, sema meclislerinde kâtib olarak görev yapmış ve bu meclislerde okunan eserleri ve onları okuyan kişileri kaydetmiştir. Kâtiblik görevini yerine getirirken, okunan hadislerin ve okuyucularının tarihî kaydını tutarak hadislerin doğru bir şekilde aktarılmasını sağlamıştır. Hadislerin okunduğu bu ders meclislerinde sema kayıtlarını yapacak kişi, kimliği belli, düzgün ve okunaklı yazan, ifadeleri açık ve sağlam olan, kayda alınan kişilerin sened zincirindeki hiçbirini kasıtlı ya da yanlışlıkla gözden kaçırmadan yazabilecek, adaletli, özenli ve dikkatli olan kişilerden seçilirdi.[211] Birzâlî'nin bu görevi yerine getirdiği meclislerde okutulan bazı eserler şunlardır:

Emâlî Ebî Ya'lâ el-Ferrâ (el-Meclisü es-sâdisü minhü); Birzâlî'nin isminin yer aldığı bir başka semâ kaydı Ebû Ya'lâ Muhammed b. el-Huseyn b. Muhammed el-Ferrâ (v. 458/1066)'nın Emâlî Ebî Ya'lâ el-Ferrâ (el-Meclisü es-sâdisü minhü) isimli cüzüdür. Bu cüze ait 22 nolu ve 10 Cemâziyelâhir 682 (5 Eylül 1283) tarihli kayda göre bu

[208] Komisyon, *Mu'cemü's-semâ'âti'd-Dımaşkiyye, 136.*
[209] Komisyon, *Mu'cemü's-semâ'âti'd-Dımaşkiyye, 81.*
[210] Komisyon, *Mu'cemü's-semâ'âti'd-Dımaşkiyye, 27.*
[211] Tevfik Rüştü Topuzoğlu, "Kıraat ve Sema Kaydı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/435-436.

meclisin hocası ve kârîi Takiyyüddîn Ahmed b. Abdulhalîm b. Teymiyye el-Harrânî, kâtibi de Birzâlî'dir. Nâsih Yusuf el-Mizzî'dir. Toplam dinleyici sayısı ise 5'tir. Mekan zikredilmemiştir. Toplam dinleyici sayısı ise 8'dir.[212]

Aynı eserin Emâlî Ebî Ya'lâ el-Ferrâ (Sittetü Mecâlis) isimli kaydı 13 nolu semâ kaydının tarihi 10 Cemâziyelâhir 682 (5 Eylül 1283)'dir. Kâsiyun'da tertib edilen bu meclisin kârîi Takiyyüddîn Ahmed b. Abdulhalîm b. Teymiyye el-Harrânî, kâtibi de Birzâlî'dir. Toplam dinleyici sayısı ise 14'tür. [213]

Ebu'l Hüseyin Abdü'l-Vehhâb b. el-Hasan b. el-Velid el-Kilâbî'nin hocalarından rivayet ettiği hadis; Bu rivayete dair Birzâlî'nin yer aldığı iki adet semâ kaydı bulunmaktadır. 11 nolu semâ kaydının tarihi 21 Şevval Pazar 728 'dir. Birzâlî Kâtiptir. Mekan al-Lajjun köyüdür. Katılımcı sayısı 8'dir.[214]

Hadîsü Abdullah El-Muharramî ve Zekeriya el-Mervezî Muharramî ; Abdullah b. Muhammed b. Eyyüb el-Muharramî el-Bağdadî'ye ait Hadîsü Abdullah El-Muharramî ve Zekeriya el-Mervezî Muharramî adlı cüzüne ait 7 nolu semâ kaydı 3 Recep 683 (15 Eylül 1284) Cuma günüdür. Gerçekleştiği yer Dımaşk Camii Maksuretü'l Hanefiyye'dir. Ahmed b. Muhammed b. Abdullah İbnü't Tahiriyyi'nin hocalık yaptığı bu meclisin Kârisi Mahmûd b. Ebî Bekir b. Hamid el-Ermeviyyi, Kâtibi Birzâlî'dir. Katılımcı sayısı 15'dir.[215]

9 nolu semâ kaydı 11 Cemâziyelevvel 683 (26 Temmuz 1284) Cumartesi tarihlidir. Kâri olarak Yusuf b. Abdurrahman b. Yusuf el-Mizzî kâtip olarak da Birzâlî kayıtlıdır. Kâsiyun dağının eteğinde, hocanın evinde gerçekleşen bu meclisin dinleyici sayısı 13 olarak belirtilmiştir. Hoca Davud b. Muhammed b. Ebî Kasım El-Hekkâri'dir.[216]

[212] Komisyon, *Mu'cemü's-semâ'âti'd-Dımaşkiyye, 122.*
[213] Komisyon, *Mu'cemü's-semâ'âti'd-Dımaşkiyye, 139.*
[214] Komisyon, *Mu'cemü's-semâ'âti'd-Dımaşkiyye, 129.*
[215] Komisyon, *Mu'cemü's-semâ'âti'd-Dımaşkiyye,122.*
[216] Komisyon, *Mu'cemü's-semâ'âti'd-Dımaşkiyye, 122.*

Nüshatü Amr b. Zürare el-Hadesî; 6 Şaban 683 (18 Ekim 1284) Çarşamba tarihli 17 nolu semâ kaydında dersin hocası Muhammed b. Abdü'l Mü'min, kârii Ali b. Mesud el-Mevsılî, kâtibi Birzâlî'dir. Mekan bilgisi verilmemiştir. Katılımcı sayısı 3'tür.[217]

Min Fevâidi ebî'l Hasan es-Salt ve ebî Ahmet el-Fardî; Ebu'l Hasan Ahmet b. Muhammed b. es-Salt (ö.409/1019) 'a ait bu cüzün toplam 14 semâ kaydından iki semâ kaydında Birzâlî yer almaktadır.

Esere ait 4 nolu semâ kaydı 11 Cemâziyelâhir 678 (19 Ekim 1279) Cuma gününü göstermektedir. Sittü'l 'Arab bint Yahyâ'nın hoca olarak tek başına katıldığı ve Dımaşk'ta bulunan evinde gerçekleşen semâ meclisinin kârii ünlü hadis âlimi Yusuf b. Abdurrahman b. Yusuf el-Mizzî, kâtibi Birzâlî'dir. Dinleyici sayısı ise 6'dır.[218]

3.2.5 Sadece Dinleyici Olarak Katıldığı Hadis Meclisleri

Çoğu mecliste kâri ve kâtip olarak karşımıza çıkan Birzâlî bazı semâ kayıtlarında sadece dinleyici olarak yer almıştır. Bu meclislerde okutulan eserlerden bazıları şunlardır:

Cüz-ü Min Hadisi Ebi Abbas el-Kadîmî isimli cüz, 12 Cemâziyelâhir 678 (20 Ekim 1279) Cumartesi günü okunmuştur. Meclisin gerçekleştiği mekan kaydedilmemiştir. Dersin hocası Fahrüddin Ali b. Ahmed b. Abdülvâhid ibnü'l Buharî el-Makdisî'dir. Kâtip ve kârinin Yusuf b. Abdurrahman b. Yusuf el-Mizzî olduğu bu meclisin katılımcı sayısı 4'tür.[219]

Hadîsü Abdülvehhâb El-Kilâbî; Birzâlî bu esere ait üç farklı semâ meclisinde bulunmuştur. Bu cüzün 2 nolu semâ kaydının tarihi 18 Cemâziyelâhir 678 (26 Ekim 1279) Cuma günüdür. Dersin hocası İbrahim b. İsmail b. İbrahim ed-Derecî. Kâtip ve kâri Yusuf b. Abdurrahman b. Yusuf el-Mizzî'dir. Katılımcı sayısı 3 tür. [220] Birzâlî aynı esere ait ileri tarihteki semâ kayıtlarında kâri ve kâtip olarak yer almıştır.

---

[217] Komisyon, *Mu'cemü's-semâ'âti'd-Dımaşkiyye, 105.*
[218] Komisyon, *Mu'cemü's-semâ'âti'd-Dımaşkiyye, 82.*
[219] Komisyon, *Mu'cemü's-semâ'âti'd-Dımaşkiyye*, 45.
[220] Komisyon, *Mu'cemü's-semâ'âti'd-Dımaşkiyye*, 94; Kindiri, *Hututu'l Ulema*, 230.

Erbaûn Hadîsen; 13 nolu semâ kaydına göre bu cüzün okunma tarihi 18 Cemâziyelâhir 678 (26 Ekim 1279) günüdür. Dımaşk camiinde gerçekleşen dersin hocası Ahmed b. Hibetullah b. Ahmed b. Asâkir'dir. Kâtip ve kâri Yusuf b. Abdurrahman b. Yusuf el-Mizzî'dir. Katılımcı sayısı 3 tür.[221]

Min Hadîsi'l-Haffâf ani'z-Zührî; Ömer b. Muhammed b. Ali b. Yahya b. ez-Zeyyât (v. 375/985) ait olan Hadîsü'l-Haffâf 'ani'z-Zühri'ye ait toplam 17 semâ kaydından 1 nolu semâ kaydının tarihi 6 Muharrem 679 (8 Mayıs 1280) Salı'dır. Kârî ve kâtibinin ünlü hadisçi Yusuf b. Zekîyyüddîn Abdurrahmân b. Yûsuf el-Mizzî olduğu bu meclisin gerçekleştiği mekan kaydedilmemiştir. Dersin hocası olarak Zeynep bint Mekkî isminin yer aldığı bu kayda göre meclise katılanların toplam sayısı 4'tür. [222]

Aynı eserin 11 nolu 14 Receb 683 (26 Eylül 1284) Çarşamba tarihli semâ kaydına göre Kâsiyun dağı eteklerinde bulunan Ebû Tâhir'in evinde gerçekleşen semâ meclisine Zeynep ile birlikte Bedruddin Ahmed b. Şeybân b. Tağleb de katılmıştır. Kârî, Nuruddîn Ali b. Mes'ûd b. Nefis el-Mevsili el-Halebi'dir. Bu mecliste hazır bulunanların sayısı 16 dır.[223]

Esne'l Makâsıd ve A'zebu Mevârid (İbn Buhari'nin Meşyehasında onuncu cüz) Tahricü İbn Balaban; Eserin 5 nolu 24 Rebîülâhir 686 (8 Haziran 1287) tarihli semâ kaydına göre Kâsiyun dağı eteklerinde bulunan el-Muzafferî Camisinin kuzey duvarı civarlarında gerçekleşen dersin hocası Ali b.Ahmed b. Abdülvâhid el-Makdisîdir. Musa b. İbrahim b. Yahya eş-Şekravî, kâri olarak yer almaktadır. Kâtip Muhammed b. Muhammed en-Necip eş-Şafii'dir. Katılımcı sayısı 122' dir.[224]

el-Cüz'üs'sâni el-Mecâlisü'l-Hamse es-Selmâsiyye ; 683 (1284) yılında gerçekleşen semâ meclisinin hocası İmadeddin Ebu Abdullah ed-Diniserîdir. Mekan Dımaşk Camii Maksuretü'l Hanefiyye'dir.[225]

[221] Komisyon, *Mu'cemü's-semâ'âti'd-Dımaşkiyye, 26.*
[222] Komisyon, *Mu'cemü's-semâ'âti'd-Dımaşkiyye, 79.*
[223] Komisyon, *Mu'cemü's-semâ'âti'd-Dımaşkiyye, 79.*
[224] Komisyon, *Mu'cemü's-semâ'âti'd-Dımaşkiyye, 40.*
[225] Kindiri, *Hututu'l Ulema*, 391.

el-cüz'ül evvel ve's-sâni min el-Kıraati ale'l Vezîr Ebî el-Kasım İsa b. Ali b. İsa b. Davûd b. el-Cerrâh; Ebü'l-Hasen Alî b. Îsâ b. Dâvûd b. el-Cerrâh'a ait cüzün 2 Şaban 683 (14 Ekim 1284) Cumartesi tarihli 1 nolu semâ kaydında katılımcı sayısı 8'dir. Kâri Ali b. Mesud el-Mevsılî Kâtip Yusuf b. Abdurrahman b. Yusuf el-Mizzî'dir.[226]

Kitâbü'l-Gurebâ; Ebû Bekr Muhammed b. Hüseyn b. Abdillâh el-Âcurrî el-Bağdâdî Bağdâdî (ö. 360/970)

'nin Kitâbü'l-Ġurebâ isimli eserinin 2 nolu semâ kaydının tarihi 17 Şaban 685 (8 Ekim 1286) Salı gününü göstermektedir. Dımaşk camisinde gerçekleşen dersin hocası İshak b. İbrahim b. Sultan el-Ba'lebekî el-Kettânî'dir. Bu semâ meclisinin kârii Ali b. Mesud el-Mevsılî'dir. Katılımcı sayısı 3'tür.[227]

Kitâbü'l-Erbaîn; Ebü'l-Abbâs el-Hasen b. Süfyân b. Âmir eş-Şeybânî (ö. 303/916)'ye ait Kitâbü'l-Erbaʿîn adlı eserinin toplam 34 semâ kaydından 6 nolu semâ kaydına göre hocanın Şam'da Ribat el- Esedî'deki evinde gerçekleştirilen semâ meclisinin hocaları Abdü'l Vâsi b. Abdü'l Kâfi b. Abdü'l Vâsi el-ebherî, şemsüddîn ve Abdü'l Kâfi b. Abdü'l Vâsi b. Abdü'l Kâfi b. Abdü'l Vâsi el-ebherî, Muhyiddîn'dir. Cemâziyelevvel 687 (Haziran 1288) Cuma tarihli bu meclisin Kâtip ve kârii Yusuf b. Abdurrahman b. Yusuf el-Mizzî'dir. Katılımcı sayısı 8'dir.[228]

Aynı kitabın 14 nolu 22 Safer 679 (23 Haziran 1280) Cumartesi tarihli semâ kaydında Birzâlî'nin olduğu biliniyor. Meclisin hocası Müslim b. Muhammed Alan el-Kaysî'dir. Kâtip ve kârii Yusuf b. Abdurrahman b. Yusuf el-Mizzî'nin olduğu dersin katılımcı sayısı 3'tür.[229]

Nüshatü Amr b. Zürare el-Hadesî; Ebû Hafs Amr b. Zürâre el-Hadesî et-Tarsusî (ö.240/855)'ye ait bu eserin toplam 22 semâ kaydı bulunmakta ve kayıtların 6'sında Birzâlî yer almaktadır. Eserin 28 Recep 683 (7Mayıs 1331) tarihli 14 nolu ve 12 Recep

[226] Komisyon, *Mu'cemü's-semâ'âti'd-Dımaşkiyye, 97.*
[227] Komisyon, *Mu'cemü's-semâ'âti'd-Dımaşkiyye,94.*
[228] Komisyon, *Mu'cemü's-semâ'âti'd-Dımaşkiyye, 64.*
[229] Komisyon, *Mu'cemü's-semâ'âti'd-Dımaşkiyye, 64.*

Çarşamba 685 (3 Eylül 1286) tarihli 16 nolu semâ kayıtlarında Birzâlî de yer almaktadır. Mekan ismi yazılmamıştır.[230]

Min Hadîsi Muhammed b. Yezid b. Abdüs-Samed ed-Dımeşkî an Şeyhihi (ö.269/883); 696 (1296) yılının Muharrem (Kasım) ayında gerçekleşen 5 nolu semâ kaydında hoca Ömer b. Abdü'l Mü'im b. Ömer el-Kavvâs'tır. Kârii Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî'dir. Katılımcı sayısı 7'dir.[231]

Min Hadisi Muhammed b. Yezid b. Abdüs-Samed ed-Dımeşki an Şeyhihi (ö.269/883) ; Bu eserin 5 nolu semâ kaydı 696 (1297) yılının Muharrem ayında gerçekleşmiştir. Dersin hocası Ömer b. Abdülmün'im b. Ömer ibn Kavvâs'tır. Kâri Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî'dir. Mekan ismi belirtilmemiştir. Katılımcı sayısı 7'dir.[232]

3.3 Dönemin Muhaddisleri Arasındaki Konumu ve Âlimlerin Birzâlî'ye Övgüleri

Birzâlî yaşadığı dönemde ilmî birikimi ve şahsiyeti ile öne çıkan bir muhaddistir. Hakkında görüş bildiren dönemin âlimleri, onun hadis ilmine ve tarih yazıcılığına katkılarını takdir etmiş, ahlakî yönüne ve ilmî birikimine vurgu yapmışlardır. Bu bölümde, dönemin muhaddislerinin Birzâlî hakkındaki görüşleri ele alınacaktır.

Birzâlî ve İbn Teymiyye, çocukluktan itibaren yakın bir arkadaşlık kurmuşlardır. Bu dostluk, yıllar boyunca devam etmiş ve aralarındaki samimi ilişki, hem kişisel hem de ilmî bağlamda derinleşmiştir. [233] İbn Teymiyye, Birzâlî'nin hafızasına ve güvenilirliğine büyük bir hayranlık duymuştur. Onun bilgilerini ve aktarımını, "Birzâlî'nin aktardığı bilgi taşa kazınmış bir yazı gibidir" şeklinde nitelendirerek, Birzâlî'nin bilgi aktarımındaki kesinliğini ve sağlamlığını vurgulamıştır.[234]

Birzâlî hakkında görüş beyan eden bir diğer önemli muhaddis Mizzî'dir. Birzâlî Eşrefiyye Dârülhadisi başta olmak üzere çeşitli yerlerde Mizzî'nin hadis derslerinde

[230] Komisyon, *Mu'cemü's-semâ'âti'd-Dımaşkiyye, 105.*
[231] Komisyon, *Mu'cemü's-semâ'âti'd-Dımaşkiyye, 53.*
[232] Komisyon, *Mu'cemü's-semâ'âti'd-Dımaşkiyye, 53.*
[233] Emiroğlu, Türk (Bahri) Memlükler Döneminde Hadis İlmi (Hicri-VII- VIII.Asırlar), 253.
[234] İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihaye,* 18/413.

kârî olarak görev almıştır. [235] Mizzî, 739/1339 yılında Birzâlî'nin genç yaşta vefatı nedeniyle boşta olan Nûriyye Dârülhadisi'ndeki hadis hocalığına atanmıştır. Mizzî, bu vazifeyi ölene dek devam ettirmiştir.[236] Tâceddin es-Sübkî'ye göre, hadis ilmi konusunda Hadis hafızı dört büyük âlimden biri olarak bilinen Mizzî, İbn Teymiyye, Birzâlî, Zehebî arasında en yetkin olan kişidir. Mizzî, Birzâlî, Zehebî ve Takıyyüddin es-Sübkî gibi isimlere hocalık yapmış ve onlardan büyük saygı görmüştür.[237]

Birzâlî'den pek çok hadis ve tarih âlimi ders almıştır. Bunların en meşhurlarından biri Zehebî'dir. "İmam", "Hâfız", "İslam Tarihçisi" lakabıyla bilinen Zehebî'nin hadis ilmine yönelmesinde Birzâlî'nin ileri görüşlülüğü ve isabetli yönlendirmeleri etkili olmuştur. Nitekim Zehebî bununla ilgili olarak onun için şöyle demiştir: "Beni hadise sevk eden odur. Yazımı görünce: "Yazın, muhaddislerin yazısına benziyor." dedi. Bu sözü üzerimde büyük etki bıraktı. Ondan hadis dinledim ve ondan birçok konuda faydalandım." [238]Zehebî, Birzâlî'den 694 (1295) yılında hadis dinlemiştir. O sırada Zehebî yaklaşık 21 yaşında, Birzâlî ise 29 yaşındaydı. Aralarındaki yaş farkı çok büyük olmasa da bu durum, Birzâlî'nin ilmî birikiminin genişliğine ve daha genç yaşta ders halkaları oluşturduğuna işaret eder. Zira onun ders meclislerine zeki öğrenciler katılmıştır.[239]

Zehebî, *Mu'cemu'ş-Şüyûh* adlı eserinde Birzâlî hakkında şu sözleri söylemiştir: "El-Kasım, hocamız, büyük imam, adil ve dindar olan Baha'ed-Din Ebu El-Fadl'ın Muhammed b. Yusuf b. Muhammed'in oğludur. İmam, hafız, üstad, doğru sözlü, delil, velinimetimiz, hocamız ve arkadaşımızdır. Şam'ın hadis âlimi, devrin tarihçisi ve din âlimi Ebu Muhammed Birzâlî el-İşbilî ed-Dımaşkî eş-Şafî olarak tanınır. 665 yılında doğmuştur. Babasından ve akranlarından, ayrıca döneminin saygın hocalarından, Harameyn, Mısır, Şam, Kudüs, Halep, Hama, İskenderiye gibi çeşitli şehirlerde ilim edinmiştir. Dinlediği hocaların ve aldığı icâzetlerin sayısı üç bini geçmektedir. Kitapları birçok yerde bulunmakta ve talebelere okutulmaktadır. Onun güzel ve etkili okuması isteyen herkese, tevazusu ve güleryüzü ise zengin ve fakir tüm insanlara

[235] Sübki, Ebû Nasr Taceddin İbnü's-Sübki Abdülvehhab b. Ali b. Abdilkafi. *Tabakâtü'ş-Şâfi'iyye*, thk. Mahmûd Muhammed Tanahi, Abdülfettah Muhammed el-Hulv, (Kahire: Matbaatu İsa el-Babi el-Halebi, 1964/13839 10/397.
[236] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, I, 28-29 (muhakkikin mukaddimesi).
[237] Tâceddin es-Sübkî, *Tabakâtü'ş-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, 10/397.
[238] Kütübî, *Fevâtü'l-vefeyât,* 3/198.
[239] Ubeyd, "el-Hafız el-Kasım el-Birzâlî",173.

açıktır." Zehebî, *Zeylü Tarihi'l İslam* kitabında Birzâlî'nin yumuşak huylu, sabırlı ve sevgi dolu bir insan olduğundan bahsetmiştir. Özellikleriyle övünmeyen ve kardeşini küçümsemeyen bir kişiliğe sahip, insanlara karşı lütufkâr, gönüllerde sevgi ve saygı uyandıran biri olduğunu ifade etmiştir.

Birzâlî'den ders almış olan öğrencilerinde birisi de Safedî'dir. Salahaddin Ebû's-Safâ Halîl b. Aybek es-Safedî ismiyle kaynaklarda yer alır. Tarihçi, edip ve dil âlimidir. *el-Vâfî bi'l-Vefâyât* ve *A'yânü'l-Asr* gibi tanınmış biyografi kitaplarının müellifidir. 764 (1363) yılında vefat etmiştir.[240] "*Ayânü'l-Asr ve Avânü'n-Nasr"* adlı eserinde Safedî, Birzâlî hakkında şunları söylemiştir: "Birzâlî, dürüstlüğüyle öncü biriydi; hizmetinde ehildi, güvenilir bir insandı. Sünnete ve farzlara sıkı sıkıya bağlıydı, bid'atten uzak dururdu. Arkadaşlarına ve diğer insanlara karşı son derece alçakgönüllüydü. Talebelere faydalı olmak ve onlara doğru yolu göstermek konusunda büyük bir azim gösterirdi. Her zaman iyi kalpli, gerçek bir dosttu. Sırları saklar, kimseye ifşa etmezdi; içinde kötülük ve ihanet bulunmazdı. Okuyuşu fasih, dili akıcıydı; dil bilgisinde hata yapmaz, konuşması kesintisizdi. Bildikleriyle asla kibirlenmez, başkalarını küçük görmezdi; aksine herkesi hak ettiğinden daha fazla takdir ederdi."Ayrıca Safedî, Birzâlî'nin isimler ve lafızlar konusunda derin bir âlim olduğunu, hafızların ve ravilerin biyografilerini yazdığını belirtmiştir.[241] "Birzâlî, aralarında husumet bulunan İbn Teymiyye ve ibnü'z-Zemlekanî'nin arkadaşıydı. Bu iki kişi, Birzâlî'nin arkadaşlığından ve güvenilirliğinden çok memnundu. Birzâlî, bu iki kişinin arasını düzeltmek için çabaladı. Bana karşı her zaman güler yüzlü ve samimi davrandı.

Birzâlî'nin öğrencilerinden biri de İbn Kesîr'dir. İmam, muhaddis, fakih ve tarihçi olarak bilinir. Tam adıyla İmâdüddin Ebü'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer b. Kesîr 774 (1373) yılında vefat etmiştir. *el-Bidâye ve'n-Nihâye* adlı tarih kitabı ve meşhur tefsirin müellifidir. Birzâlî'nin önde gelen talebeleri, tıpkı hocaları gibi tarih, biyografi (terâcim) ve hadis ilimlerine büyük önem vermişlerdir. Bu alanlarda birçok hacimli ve değerli eser telif etmişlerdir.[242] Hafız İbn Kesîr, Birzâlî hakkında şu şekilde ifade etmiştir: "Bütün topluluklardan arkadaşları onu seviyor ve saygı gösteriyorlardı. Güzel bir karaktere sahipti ve çevresindekiler tarafından takdir ediliyordu; özellikle hakimler

[240] Ubeyd, "el-Hafız el-Kasım el-Birzâlî",173.
[241] Birzâlî, *Muktefâ*, 69 (Muhakkikin Mukaddimesi); Safedî, *A'yanü'l-asr ve a'vanü'n-nasr,* 4/50.
[242] Ubeyd, "el-Hafız el-Kasım el-Birzâlî",173.

ve ilim ehli arasında saygın bir yere sahipti."[243] Bu sözleriyle, Birzâlî'nin geniş bir çevrede sevgi ve saygı gördüğünü vurgulamıştır.

Birzâlî, hem çağdaşları hem de sonraki dönem âlimleri tarafından övgüyle anılmıştır. Bu âlimler, Birzâlî'nin güzel ahlakını, hadis ilminde adalet ve zabt özelliklerine sahip güvenilir bir râvi oluşunu, tarih yazmadaki dürüstlüğünü ve o dönemde yaşamış muhaddislere dair bilgilerini takdir etmişlerdir.

Tarihçi Ebû Abdillâh Salâhuddîn Muhammed b. Şâkir b. Ahmed el-Kütübî ed-Dârânî ed-Dımaşkī (ö. 764/1363) *Fevâtü'l vefeyât* kitabında Birzâlî hakkında şu sözleri söylemiştir: Doğru sözlü, sünnete bağlı, farzlara uyan, hayırlı, mütevazı, güzel ahlaklı biriydi. İsimler ve terimler hakkında bilgiliydi, kötülükten uzaktı, akıcı ve hatasız bir şekilde okurdu, son derece geniş bir okuma yapmıştı. Sabırlı, hoşgörülü ve nazik biriydi; faziletleriyle övünmez, başkalarının erdemlerini ise hakkından fazla takdir ederdi, insanlara karşı daima incelikli davranırdı. Yedi kıraat ilmini öğrenmişti ve birçok kitabı ezbere biliyordu; insanların gönüllerinde sevgisi, kalplerinde muhabbeti vardı.[244]

Mesâlikü'l-ebsâr fî memâliki'l-emsâr kitabında İbn Fazlullah el-Ömerî Birzâlî'yi şöyle anlatıyor: Birzâlî, hafızların önde gelenlerinden biri olarak tanınır, Şam'ın tarihçisi olarak bilinir. Eski soylu ve köklü bir aileden gelmiştir. Birzâlî, birbirine hasım iki kişiyle dostluk kurmuş ve her iki kişi de ondan memnun kalmıştı. İbn Teymiyye ve İbn Zemlekânî gibi âlimlerle birlikte bulundu; bu âlimler ona güvenir, sırlarını paylaşırdı. Kızgınlık anlarında bile, o, sessiz kalır, bir kelime bile etmezdi. Bu tavrı onun güvenilirlik ve saygı kazanmasına neden oldu. Ancak, ilişkilerini uzatmak için yaptığı çabalar sonuçsuz kaldı ve ona verilen sözler yerine getirilmedi. Bu durumu kabullenip sessiz kaldı ve her birini yalnız bıraktı. Birzâlî, talebelere fayda sağlamayı her şeyin önünde tutar, yorgunluğunu onların rahatlığı ile telafi ederdi. Talebelerini dinlemeye özen gösterirdi. Talebelerine karşı nazik ve sevecendi, öğrenmeye karşı büyük bir sabır gösterirdi. Kitaplarını ve cüzlerini öğrencileriyle paylaşmaktan çekinmezdi. Vaktini dinleyerek, okuyarak, biyografi yazarak ve insanların

[243] İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihaye*, 18/413.
[244] Kütübî, *Fevâtü'l-vefeyât,* 3/197.

ihtiyaçlarını karşılayarak geçirirdi. Kanuni işleri dışında kesintisiz bir şekilde görevlerine bağlıydı. Hocalarının izinden gitti, onların yakınında oldu ve ilim ehlinin büyükleriyle dostluk kurdu. [245]

İbn Habib, *Tezkiratü'n-Nebih* adlı eserinde Birzâlî'den, "Asrın tarihçisi, Şam'ın muhaddisi" olarak bahseder ve onu şu sözlerle tanımlar: Birzâlî, âlim biriydi ve bildikleriyle amel eden bir muhaddisti. Kamil bir şahsiyete sahipti, güzel yazı yazardı ve işinde son derece ustaydı. Çalışkan ve disiplinliydi; öğrendiklerini kaydederdi. Yazma ve belge düzenleme konularında kabiliyetliydi. Yasal belgeler konusunda bilgiliydi ve hükümdarlar ile ileri gelenler tarafından saygı gören, halk tarafından sevilen biriydi. Dindar, takva ehli, güzel ahlaklı, tevazu sahibi ve sevecendi. Arkadaşlarının haklarını koruyan, mert bir karaktere sahipti. Üstün bir gayreti vardı ve etkileyici kişilik özellikleriyle öne çıkardı. Şeyh Alemüddin'i Şam'da birkaç kez gördüm ve birlikte oturduk. Ondan *Fevaid* adlı eseri dinledim. Kendisi birkaç hadis hocasına ders verirken ben de onlara katıldım. Ayrıca, benden Kaside-i Nebeviyyeyi yazdı. Onun bahsettiği tarih kitabına ve hocalarını zikrettiği Mu'cem adlı eserine baktım; her ikisi de yirmi ciltten fazlaydı. Bu eserlerden nakillerde bulundum ve Mu'cem hakkında yazdım.[246]

İbn Nasıruddin ed-Dımaşkî, *er-Ruddü'l-Vâfir* adlı eserinde Birzâlî'yi şu şekilde tanıtmıştır: Şeyhu'l-İmam, Hafız, Sika, Huccet, Şam'ın tarihçisi, İslam muhaddislerinden biri, Alemüddin, Müfîdü'l-Muhaddisin'dir. *et-Târîhu'l-Kebîr* ve *Mu'cemü'l-Kebîr*'in müellifidir. Ricâl konusunda derin bilgi sahibidir ve bu konuda çok yetkindir. Doğum ve ölüm tarihleri de dahil olmak üzere, onların durumlarını aktarma konusunda ustadır. Bazı hocalar, Birzâlî hakkında şunları belirtmiştir: Hadis-i Şerifleri okurken İbn Abbas'ın hadisine rast gelmişlerdi. Hadis, Peygamber Efendimizin yanında bulunan bir adamın ihramlıyken devenin ısırması sonucu vefat ettiğini ve hadiste peygamberimizin bu kişi için "Kıyamet günü telbiye okunarak diriltilir" dediği bildirilmiştir. [247] Bu hadisi duyan Birzâlî ağlamış ve kalbi hüzünlenmiştir. Kendisi de Huleys'te ihramlı halde vefat etmiştir. Bazı hocalar,

[245] Birzâlî, *Muktefâ*, 65-66 (Muhakkin Mukaddimesi)
[246] Birzâlî, *Muktefâ*, 82. (Muhakkikin Mukaddimesi)
[247] Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmiʿu's-Sahîh*, thk. Mustafa Dîb el-Buğâ, 5. bs. (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1414/1993), Cenâiz,(No.1753)

"Huffaz" yani hadis hafızları arasında üç kişinin öne çıktığını belirtmiştir: Mizzi, Zehebî ve Birzâlî. Ricâl bilgilerine göre, Mizzî ilk tabakanın en bilgilisidir, Zehebî ortanın, Birzâlî ise son tabakanın en bilgilisidir. Bu, asrındaki kendinden önceki ve sonraki hocalarla karşılaştırıldığında doğru bir değerlendirmedir. Kim Birzâlî'nin Mu'cem'ini tanırsa, bu değerlendirmelerin doğruluğunu kabul eder.[248]

3.4 Ricâl Bilgisi

Kaynaklarda, yaşadığı dönemin ricâlini çok iyi tanıdığı belirtilen Birzâlî, döneminin hocaları için Vefeyat ve Meşyeha türünde eserler kaleme almıştır. Bazı eserlerinin kaynaklarda yirmi dört cilde kadar ulaştığı ifade edilmektedir.[249]

Gerek kendi dönemlerinde gerekse sonrasındaki zamanlarda, muhaddislerin ilmî yeterlilikleri sıklıkla bir arada anılmış ve birbirleriyle kıyas edilmiştir. Bazı hocalar, "Huffaz" yani hadis hafızları arasında üç kişinin öne çıktığını belirtmiştir. Bunlar: Mizzi, Zehebi ve Birzâlî'dir. Ricâl ilmindeki katkılarının birbirlerinden farklı bir şekilde şekillendiği iafade edilir. Buna göre, Mizzî, ilk dönemdeki râviler hakkında uzman kabul edilirken, Zehebî, daha sonraki dönemdeki râvilerle ilgili bilgiye sahipti. Birzâlî ise, içinde bulunduğu dönemdeki râvilerle ilgili bilgilerde yetkin kabul edilmiştir.[250]

Tâceddin es-Sübkî, Birzâlî'nin hadis cüzlerini ve râvîlerini tanıma konusunda herkesten daha bilgili olduğunu bildirmektedir.[251] Kütübî'de Birzâlî'nin kişilikleri tanıyan, özellikle de çağdaşlarını ve hocalarını iyi bilen bir insan olduğunu söylemiştir. Ondan sonra benzerine rastlanmadığını vurgulamıştır.[252]

Zehebî, Birzâlî'nin *Mu'cem*'inin geniş kapsamını ve özellikle yakın dönemdeki kişilere dair bilgi arayanlar için önemli bir kaynak olduğunu şu şekilde söylemiştir:

[248] Birzâlî, *Muktefâ,* 82-84. (Muhakkikin Mukaddimesi)
[249] İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine,* III, 238
[250] İbn Nâsıruddin, *er-Reddü'l-vâfir,* s. 217.
[251] Tâceddin es-Sübkî, *Tabakâtü'ş-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ,* 10/397.
[252] Kütübî, *Fevâtü'l-vefeyât,* 3/198.

"Şeyhlerin (Muhaddislerin) vasıflarını, rivayetlerini ve Dârulhadis'teki ayrıntıları öğrenmek isteyen kişi, aradığı her şeyi açıkça Birzâlî'de bulacaktır.".[253]

Birzâlî'nin *Muktefâ* eseri, Onun ricâl ilmindeki bilgisini yansıtan önemli bir çalışmadır. Birzâlî, bir muhaddis ve hadis ravisi olarak, ravilerin güvenilirliğini değerlendirirken kullandığı titiz yaklaşımıyla tanınır.[254] "Birzâlî eserinde ravilerin kısa biyografilerine yer vermiş aynı zamanda onları ilmi değerleri ve ahlaki güvenilirlikleri bakımından da analiz etmiştir.

Birzâlî, biyografisini yazdığı kişilere dair genellikle kendi değerlendirmesini belirtir. Bu değerlendirme, kişinin mensup olduğu sınıfa ve mesleğine uygun şekilde ifade edilir. Örneğin, emirler, yüksek memurlar ve itibarlı şahsiyetler hakkında şöyle nitelemeler kullanır: "Güzel bir ahlaka, güvenilirliğe ve iyi bir hayat tarzına sahipti." ,"Emirlerden biri olarak ileri yaşına rağmen azim ve gayret sahibiydi.", "Emanet ve dürüstlükle tanınırdı.", "Güzel meziyetleri vardı.", "Bilgiye sahipti, zeki ve etkin biriydi.","Şükranla anılan, zamanın geçmesine rağmen gevşemeyen, vakarlı, cömert ve dost canlısıydı." Bazen de şöyle der: "Zarardan uzak ve insanlara kolaylık sağlayan biriydi.", "Sessizdi, başkalarına zarar vermezdi. Tek bilinen yönü emaneti koruması ve dürüstlüğüydü." [255]

Birzâlî, kadıların biyografilerini aktarırken onların adalet anlayışları ve halkın maslahatını gözetmeleri üzerinde durur. Örneğin şöyle der: "İkram sahibi, insanlara hizmet eden biriydi." ,"Sîreti (yaşam tarzı) güzeldi, insanlara anlayışlı davranır ve işleri iyi yönetirdi." Âlimlerden bahsederken ise onların ilimdeki yetkinlikleri ve meziyeti öne çıkarılır. Örnek olarak: "Fıkıhta, hesapta ve cebir-mukabele bilgilerinde üstün bir şeyh idi. Fetva ehli ve ders veren biriydi." "Fıkıh ve hadis konusunda faziletlere sahip bir adamdı." "Rivayetleri bilirdi ve şahitlerin önde gelenlerinden sayılırdı." "Fıkıh, usûl, ihtilaf ilmi, nahiv, tıpta fazileti vardı." [256]

Birzâlî, dönemin önemli âlimlerinden biri olarak, güvenilirlik ve dürüstlükle tanınmış, eserleri ve rivayetleri güvenle alıntı yapılmış, hem çağdaşları hem de ondan önceki ve

[253] İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine,* III, 238.
[254] Birzâlî, *Muktefâ*,1/92
[255] el-ʿÎsâvî, el-Cüzʾü's-sânî min Târîhi'l-Birzâlî, 119.
[256] el-ʿÎsâvî, el-Cüzʾü's-sânî min Târîhi'l-Birzâlî, 125.

sonraki nesiller tarafından referans gösterilmiştir.[257] Onun ilminden faydalanmak, sadece hadisler için değil, aynı zamanda ricâl ilmi açısından da önemlidir. *Muktefâ,* Birzâlî'nin bu konudaki yetkinliğini ve metodolojik yaklaşımını ortaya koyan değerli bir kaynaktır.

Bu bölümde Birzâlî'nin *Muktefâ* isimli kitabındaki dönemindeki âlimlere ait verdiği bilgilerden örnekler verilmiştir.

> *Ebu'l-Fadl Ahmed b. Abdülazîz es-Saffâf*
>
> *Çarşamba günü, Recep ayının dördüncü günü, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Abdülaziz b. Abdullah b. Ali b. es-Saffaf İskenderiye'de vefat etti. Perşembe günü el-Mina bölgesinde defnedildi.*
>
> *Doğum yılı: Hicri 588 (M. 1192) "Kendisi İskenderiye'de doğmuş, salih bir kişi ve memleketinin güvenilir şahsiyetlerinden biri olarak tanınmıştır. İbn İmad'dan rivayette bulunmuş, dindar, güzel ahlaklı, nezih bir yol takip eden biriydi. Aynı zamanda cömertliği ile bilinirdi. Bana ondan icâzet verilmişti. Oğlu Yahya da kendisinden hadis dinlemişti."*[258]

Bir kişinin dindarlığı, güvenilirliği, ahlakı ve rivayet zinciri gibi unsurlar rical ilmi açısından önemli kriterlerdir. Burada Birzâlî Ebu'l-Fadl Ahmed b. Abdülaziz'in salihliği, güvenilirliği ve rivayet ettiği kişiler (örneğin, İbn İmad) belirtmiştir. Bu bilgiler, onun hadis naklindeki güvenilirliğini değerlendirme açısından kullanılabilir.

> *Seyfeddîn Ömer b. Eyyûb et-Türkmânî'nin Vefatı*
>
> *Hicri 689 yılı (M. 1290-1291): Cemaziyelevvel ayının 27. günü, Seyfeddîn Ebu Hafs Ömer b. Eyyûb b. Ömer b. Arslan et-Türkmânî, İbn Tuğrul diye tanınan Seyyaf, Mısır'da vefat etti ve aynı gün Mukattam dağının eteklerine defnedildi.*
>
> *Kendisi hadis ilmi talebesi idi. Hadis okumuş, yazmış, biriktirmiş ve derlemiştir. Aynı zamanda salih bir kişi, güzel bir yolu ve ahlakı olan biriydi. Hocalarını içeren bir "Mu'cem" (biyografik eser) de hazırlamıştı. Doğumu yaklaşık olarak Hicri 625 (M. 1227) yılında Şam'da gerçekleşmiştir.*[259]

Birzâlî Seyfeddîn Ömer b. Eyyub el-Türkmenî'nin vefatı ile bilgiler verirken aynı zamanda hadis talebi ile ilgili bilgilere de yer vermiştir. Özellikle, onun hadis okuduğu, yazdığı, topladığı ve sahih bir yöntemle hadis rivayet ettiği vurgulamıştır.

---

[257] Birzâlî, *Muktefâ*,1/92
[258] Birzâlî, *Muktefâ*, 1/250.
[259] Birzâlî, *Muktefâ*, 246.

Fahruddîn İbn el-Muizz b. Bâdis

Recebin 4. gecesi, Şeyh el-Adl, Fahruddîn Ebû Bekir, Muhammed b. Temmâm b. Yahya b. Abbas b. Yahya b. Ebî'l-Fütûh b. Temîm b. el-Muizz b. Bâdis el-Humeyrî vefat etti ve Babü's-sağir Mezarlığı'na defnedildi. İbn Mülâib ve İbn Kudâme'den rivayette bulunmuştur. Şam'ın ileri gelenlerinden, seçkinlerinden ve güvenilir şahsiyetlerindendi. Güzel ahlaka ve cömert bir ruha sahipti. Saygınlığı ve itibarı vardı. El-Mezze'deki bahçesine büyükler ve âlimler gidip gelir, o da onlara hizmet eder ve ikramda bulunurdu. Şiirle de ilgilenirdi. Kahire'ye yolculuk yapmış, hadisleri kendi eliyle yazmıştır. Fahruddin b. Zür'a kendisinden rivayette bulunmuş ve icâzet almıştır. [260]

Birzâlî, kişinin hadisle olan ilişkisini ve sosyal konumunu açıklamaktadır. Özellikle, kendisinin hadis yazdığı, rivayette bulunduğu, ilmiyle tanındığı ve güvenilir bir şahsiyet olduğu bilgisi, ricâl ilmi açısından önemlidir.

Birzâlî, hadis ilminde derin bir bilgiye sahip bir âlimdir. Rical ilmiyle ilgilenen Birzâlî, ravilerin vefatını verirken, cerh ve ta'dil ilminde önemli olan, Ravilerin güvenilirliğine dair bilgileri vererek ve ilmî geçmişlerini kaydederek hadis ilminin doğru aktarımını sağlamaya yardımcı olmuştur. Metinlerinde, hadis rivayet eden kişilerin sosyal statüleri, ahlaki özellikleri vererek rical ilmine katkıda bulunmuştur.

3.5 Birzâlî'nin Kadın Hocaları ve Onlardan Aldığı Hadisleri

Bu bölümde, doğrudan hadisçiliğine dair yeterli malzeme bulunmayan Birzâlî'nin hadis rivayeti, Cüz'ün fîli min 'avâli'ş-şeyhâti's-sit adlı eseri üzerinden ele alınacaktır. Baskısı mevcut olan bu cüz, Birzâlî'nin altı kadın hocasından aldığı rivayetleri içermekte olup, Birzâlî'nin hadis ilmindeki yeri ve kadın muhaddislerle olan ilmî ilişkisini ortaya koyma açısından önemli bir kaynak niteliğindedir. Birzâlî, kadın muhaddislerin rivayet ettiği hadislerin güvenilirliğini, onların sened yapılarının yüksek oluşuna dayandırarak açıklar. Ona göre bu kadınlar, dönemlerinin en önemli hadis otoritelerinden doğrudan istifade etmişlerdir. Nitekim Şâmiyye el-Bekrîyye, İbn Hanbel'in rivayetlerini nakleden Hanbel b. Abdullah er-Rusâfî'den hadis almış; aynı şekilde, Ömer b. Muhammed b. Taberzed gibi tanınmış râvilerden de rivayette bulunmuştur. Bu durum, kadınların sadece hadis naklinde değil, aynı zamanda güçlü sened zincirleriyle ilim halkalarına doğrudan dâhil olduklarını göstermektedir. [261] Birzâlî'nin, âli senedlerle öne çıkan kadın muhaddislerden aldığı rivayetler,

[260] Birzâlî, *Muktefâ*, 226.
[261] Birzâlî, *Cüz'un fihi min avâli'ş-şeyhâti's-sit*, 38.

güvenilirliği ön planda tutan, isnad merkezli klasik râvi anlayışını yansıtan bir hadisçi olduğunu göstermektedir.

3.5.1 Ümmü Ahmed Zeynep bintü'l-ilm Ahmed b. Kamil b. Ömer el-Makdisî

Ümmü Ahmed, dindar ve faziletli bir kadın olarak tanınan önemli bir hadis râviyesidir. Asıl adı Zeynep bintü'l-ilm Ahmed b. Kâmil b. Ömer b. Osman el-Makdisî'dir. Şam'da, Kasiyun Dağı (Cebel el-Kasiyun) bölgesinde, Şeyh Ebû Ali'nin kabrinin yakınında defnedilmiştir. Nazik mizaçlı ve çevresi tarafından sevilen Ümmü Ahmed, dönemin önde gelen âlimlerinden Ebu Hafs Ömer b. Muhammed b. Taberzed'in meclislerinde bulunmuş, ondan hadis dinlemiş ve rivayette bulunmuştur. Yaklaşık bir asırlık uzun bir ömür sürmüş, 687 (Miladi 1288) yılı Şevval ayında vefat etmiştir. Birzâlî, bu hocasından hadis dinlemiş ve rivayet etmiştir.[262] Onun Ümmü Ahmed'den aldığı hadisler şunlardır:

1. Hadis: Bize Ümmü Ahmed Zeynep bintü'l-ilm Ahmed b. Kamil b. Ömer el-Makdisîyye es-Sâlihîyye haber verdi. Onun huzurunda okundu ve ben hicri 678 yılının Rebiülevvel ayında dinledim. Şöyle dedi: Bize Ebu Hafs Ömer b. Muhammed b. Muhammed b. Ma'mer b. Taberzed'in huzurunda okundu ve ben oradaydım. Dedi ki: Bize Ebu'l-Kasım Hibetullah b. Muhammed b. el-Husayn eş-Şeybânî rivayet etti. Bize Ebu Talib Muhammed b. Muhammed b. İbrahim b. Gaylân el-Bezzâz haber verdi. Bize Ebu Bekir Muhammed b. Abdullah b. İbrahim eş-Şafiî haber verdi. Bize Muhammed b. Süleyman el-Vasıtî haber verdi. Dedi ki: Muhammed b. Abdullah el-Ensarî'ye sordum, o da bana Humeyd'in Enes b. Malik'ten rivayet ettiğini söyledi: "Benim Ebu Umeyr adında bir kardeşim vardı. Onun oynadığı bir serçesi vardı. Serçe öldü. Peygamberimiz (s.a.v.) evimize girer ve şöyle derdi: "Ey Ebu Umeyr! Nüğayr (küçük serçe) ne yaptı?"[263]

2. Hadis: Ebû Bekir eş-Şâfiî, İbrahim b. Heysem el-Beledî, dedi ki: Bize Ali b. Ayyâş el-Hımsî anlattı, dedi ki: Bize Şuayb b. Ebî Hamza anlattı, dedi ki:Bize Muhammed b. el-Münkedir, Câbir (r.a.)'den rivayet etti ki, Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Kim

[262] Birzâlî, *Muktefâ*, 1/148.
[263] Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmiʿu's-sahîh*, nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr (Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), "Edep", 78 (No. 6129).

ezanı işittiğinde şu duayı ederse: "Allahümme Rabbe hâzihi'd-da'veti't-tâmmeh, ve's-salâti'l-kâimeh, âti Muhammedeni'l-vesîlete ve'l-fazîle, veb'as-hu makâmen mahmûdenillezî vaadteh' (Allah'ım! Bu tam davetin ve kılınacak namazın Rabbi! Muhammed'e vesileyi ve fazileti ver. Onu, kendisine vaat ettiğin makâm-ı mahmûda ulaştır)' "O kişiye kıyamet gününde şefaatim helal olur." [264]

3. Hadis: Bize Ümmü Ahmed Zeyneb bint Ahmed b. Kâmil el-Makdisî haber verdi. Kendisine, Hicri 683 yılının Receb ayında okudum. Şöyle dedi: Bize Ebû Hafs Ömer b. Muhammed b. Muammer b. Taberzed ed-Darkazzî el-Bağdâdî haber verdi. Hicri 604 yılının Şaban ayında, ona okunduğunda ben de hazır bulundum. Bize Kâdı Ebû Bekir Muhammed b. Abdülbâki b. Muhammed el-Ensârî, Hicri 524 yılının Receb ayında haber verdi.Bize Kâdı Ebû't-Tayyib Tâhir b. Abdullah et-Taberî haber verdi.Bize Ebû Ahmed Muhammed b. Ahmed el-Ğatîrîf, Hicri 371 yılında Cürcân'da haber verdi.Bize Ebû Halîfe, yani Fadl b. Habâb el-Cumahî haber verdi. Bize Abdullah b. Esmâ haber verdi.Bize Cüveyriye, Mâlik'ten, ez-Zührî'den, Muhammed b. Cübeyr b. Mut'im'den, onun babasından rivayet etti ki:Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:"Benim beş ismim vardır: Ben Muhammed'im. Ben Ahmed'im. Ben, Allah'ın benimle küfrü sildiği 'el-Mâhî'yim. Ben, insanların benim izim üzerinde toplanacağı 'el-Hâşir'im. Ve ben 'el-Âkıb'ım." [265]

3.5.2 Ümmü Ahmed Zeyneb bint Mekkî b. Ali b. Kâmil el-Harrânîyye

Zeyneb bint Mekkî, Hicrî 593 veya 594 yılında doğmuş, uzun ömürlü ve salih bir Hanbelî hanımefendidir. Hadis ilmiyle meşgul olmuş, gece ve gündüz ibadetle vakit geçirmiştir. İmam Ahmed bin Hanbel'in *el-Müsnedü'l-Kebîr* adlı eserini Hanbel er-Rasâfî'den rivayet etmiştir. Ayrıca İbn Taberzed, Ebû'l-Mecd Muhammed bin Muhammed bin İsmail el-Karabîsî ve Ebû'l-Kasım Ahmed bin Abdullah bin Abdu's-Samed es-Sülemî el-'Attâr'dan hadis dinlemiştir. Hicrî 598 yılında, Şeyha Sitü'l-Küttâbe bint et-Tarrâh'ın ders halkasında bulunmuş; Hicrî 627 yılında Hâfız Ebû Abdullah Birzâlî, oğlu ve birçok kimse ondan hadis rivayet etmiştir. Hicrî 688 yılının Şevval ayının 22. Salı günü vefat etmiş ve aynı gün ikindi vakti, Şeyh

[264] Buhârî, "Ezan", 10, (No.614)
[265] Buhârî "Cuma",11, (No. 3532)

Muvaffakuddin'in türbesine defnedilmiştir.[266] Birzâlî, bu hocasından hadis dinlemiş ve rivayet etmiştir.

1. Hadis: Bize salih bir hanımefendi olan Şeyha Ümmü Ahmed Zeyneb bint Mekkî b. Ali b. Kâmil el-Harrânîyye, kendisine okuduğum sırada haber verdi. Şöyle dedi: Bize Ömer b. Muhammed b. Taberzed ed-Darkazî, Hicri 604 yılında haber verdi. Bize Kâdı Ebû Bekir Muhammed b. Abdülbâkî el-Ensârî haber verdi. Bize Kâdı Ebû Ya'lâ Muhammed b. Hüseyin b. el-Ferrâ imlâ yoluyla (dikte ederek) haber verdi. Bize Ebû'l-Hüseyin Muhammed b. Abdullah haber verdi. Bize Abdullah b. Muhammed el-Bağavî haber verdi. Bize Ebû Rûh Muhammed b. Ziyâd b. Furve el-Beldî haber verdi. Bize Ebû Şihâb haber verdi. Bize İsmail b. Ebî Hâlid haber verdi.Kays b. Ebî Hâzim'den, o da Câbir b. Abdullah'tan (r.a.) rivayet etti ki: Câbir b. Abdullah (r.a.) şöyle dedi: "Biz, Resûlullah (s.a.v.)'in yanında oturuyorduk. O, aya baktı ve şöyle buyurdu:"Şüphesiz siz, Rabbinizi gözlerinizle apaçık göreceksiniz. Tıpkı şu ayı gördüğünüz gibi; O'nu görmekte hiçbir sıkıntı yaşamayacaksınız. Eğer mümkünse, güneş doğmadan önce ve batmadan önceki namazları (sabah ve ikindi namazlarını) kaçırmamaya çalışın."Ardından şu ayeti okudu:"Ve Rabbinin hamdini an, güneş doğmadan önce ve batmadan önce tesbih et." (Kaf, 39) [267]

2. Hadis: Bize Ümmü Ahmed Zeyneb bint Mekkî b. Ali b. Kâmil, kendisine okuduğum sırada haber verdi. Şöyle dedi: Bize Ebû Hafs Ömer b. Muhammed b. Taberzed haber verdi. Bize Ebû Gâlib Ahmed b. Hasan b. Binnâ rivayet etti. Bize Ebû Muhammed Hasan b. Ali el-Cevherî haber verdi. Bize Ebû'l-Hüseyin Muhammed b. el-Muzaffer b. Mûsâ el-Hâfız haber verdi. Bize Muhammed b. Muhammed el-Bağandî haber verdi. Bana Hasan b. Ahmed b. Ebî Şuayb haber verdi. Bana Müskîn b. Bekîr haber verdi. Bize Şu'be haber verdi. Bize Hişâm b. Zeyd, Enes b. Mâlik'ten (r.a.) rivayet etti ki: "Peygamber (s.a.v.), tek bir gusülle bütün hanımlarıyla ilişkide bulundu." [268]

---

[266] Birzâlî, *Muktefâ*, 1/179.

[267] Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *el-Câmiʿu's-sahîh*, nşr.Ahmed Muhammed Şakir vdğr.(Mısır: Mektebetü mustafî, 1975/1395), "Cennet"(No. 2554)

[268] Buhârî, "Gusl" 5 (No.284). Buhârî (284) tarafından Saîd yoluyla, Katâde'den, Enes'ten (r.a.) rivayet edilmiştir. Müslim (1/249) tarafından Şu'be, Hişâm bin Zeyd, Enes (r.a.) yoluyla rivayet edilmiştir.

3. Hadis: Bize Ümmü Ahmed Zeyneb bint Mekkî b. Ali el-Harrânî, kendisine okuduğum sırada haber verdi. Şöyle dedi: Bize Ebû Hafs Ömer b. Muhammed b. Taberzed haber verdi. Bize Ebû'l-Kâsım Hebetullah b. Ahmed b. Ömer b. et-Taber el-Harîrî rivayet etti. Bize Ebû Tâlib Muhammed b. Ali b. el-Feth el-Uşârî haber verdi. Bize Ebû Tâhir Muhammed b. Abdurrahman el-Muhallıs haber verdi. Bize Ebû'l-Kâsım el-Bağavî haber verdi. Bize Ebû Bekir b. Ebî Şeybe haber verdi.Bize İsmail b. Uleyye haber verdi.Bize el-Cerîrî, Ebû Nadrâ yoluyla Ebû Saîd el-Hudrî'den (r.a.) rivayet etti ki:Zeyd b. Sâbit (r.a.) şöyle dedi: "Bir gün, Allah Resûlü (s.a.v.), Benî Neccâr'a ait bir bahçede, bir katırın üzerinde bulunuyordu. Katır birden ürktü ve onu neredeyse düşürecekti. O sırada orada altı, beş veya dört tane eski mezar vardı."Peygamber (s.a.v.) sordu:"Bu mezarların sahiplerini tanıyan var mı?" Bir adam, "Ben tanıyorum" dedi. Peygamberimiz, "Ne zaman vefat ettiler?" diye sordu. Adam, "Onlar, şirk üzere öldüler." dedi. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Şüphesiz bu ümmet, kabirlerinde imtihana çekilecektir. Eğer birbirinizi defnetmeyecek olsaydınız, Allah'a dua eder ve sizin de benim işittiğim gibi kabir azabını işitmenizi isterdim." Sonra bize yönelerek şöyle dedi:"Kabir azabından Allah'a sığının! Kabir azabından Allah'a sığının! Kabir azabından Allah'a sığının!" (bunu üç kez tekrarladı).Biz de şöyle dedik:"Kabir azabından Allah'a sığınırız!" Sonra buyurdu ki:"Fitnelerden Allah'a sığının!"Biz de dedik ki:"Zahiri ve batıni (gizli ve açık) bütün fitnelerden Allah'a sığınırız!"Sonra buyurdu ki:"Deccal'den Allah'a sığının!"Biz de dedik ki:"Deccal'den Allah'a sığınırız!" [269]

4. Hadis: Bize Zeyneb bint Mekkî b. Ali el-Harrânîyye haber verdi. Şöyle dedi: Bize Ebû Ali Hanbel b. Abdullah b. el-Ferec b. Sa'âde el-Bağdâdî er-Rasâfî el-Mükebbir rivayet etti. Ona okunduğu sırada ben de işittim. Bize Ebû'l-Kâsım Hebetullah b. Muhammed b. Abdülvâhid b. el-Husayn eş-Şeybânî haber verdi. Bize Ebû Ali Hasan b. Ali haber verdi. Bize Ebû Bekir Ahmed b. Ca'fer b. Hamdân b. Mâlik el-Kutay'î haber verdi. Bize Ebû Abdurrahman Abdullah b. İmam Ahmed haber verdi. Bize Babam (Ahmed b. Hanbel) haber verdi. Bize İbn Numeyr haber verdi. Bize Süfyân haber verdi. Bize Sumeyy haber verdi. Bize Nu'mân b. Ebî 'Ayyâş ez-Zurkî, Ebû Saîd el-Hudrî'den (r.a.) rivayet etti ki: Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:"Kim Allah

[269] Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkī (Kahire: Matbau İsa Bâki 1374-75/1955-56), "Cennet", 2867.

yolunda bir gün oruç tutarsa, Allah o gün sebebiyle onun yüzünü cehennem ateşinden yetmiş yıl uzaklaştırır.” [270]

5. Hadis: Bu rivayet İmam Ahmed’e kadar ulaşmaktadır. Bize Muhammed b. Ca‘fer haber verdi. Bize Saîd b. Ebî Arûbe haber verdi. Bize Katâde, Atâ, Târik b. Muraffi‘ yoluyla Safvân b. Ümeyye’den rivayet etti ki: Bir adam bir bürde (giysi) çaldı ve onu Peygamber (s.a.v.)’e getirdiler. Peygamberimiz (s.a.v.) onun elinin kesilmesini emretti. Ancak adam, “Ya Resûlallah, ben onu affettim.” dedi. Bunun üzerine Peygamber (s.a.v.), “Ey Ebâ Vehb! Keşke onu bana getirmeden önce affetseydin!” buyurdu ve hırsızın elini kestirdi. [271]

6. Hadis Muâz b. Cebel’in Namaz Kıldırması: Bu rivayet yine İmam Ahmed’e kadar ulaşmaktadır. Bize Süfyân haber verdi. Bize Amr haber verdi ve şöyle dedi: Muâz b. Cebel (r.a.), önce Resûlullah (s.a.v.) ile namaz kılar, sonra döner ve kavmine imamlık yapardı. Bir gün Muâz, Resûlullah (s.a.v.) ile namaz kıldıktan sonra kavmine döndü ve onlara imamlık yaptı. Namazda Bakara Suresi’ni okumaya başladı. Cemaatten bir adam, bu uzun okuma karşısında namazdan ayrılıp tek başına namazını kıldı. Cemaattekiler ona, “Ey falanca! Sen münafık oldun!” dediler. Adam, “Ben münafık olmadım.” dedi ve Peygamber (s.a.v.)’e gelerek şöyle söyledi: “Ya Resûlallah! Muâz seninle namaz kılıyor, sonra dönüp bize de imamlık yapıyor. Biz ise su taşıyan hayvanlarımızla (su kuyularından su çekiyoruz) ve elimizle çalışarak geçiniyoruz. Ama Muâz geldi ve bize imamlık yaparken Bakara Suresi’ni okudu!” “Ey Muâz! Sen insanları fitneye mi sürüklüyorsun? Sen fitneci misin?!” “Namazda şu sureleri oku!” Ebû’z-Zübeyr dedi ki: “(Peygamber) ‘Sebbihisme Rabbike’l-A‘lâ’ (A‘lâ Suresi) ve ‘Ve’l-Leyli İzâ Yağşâ’ (Leyl Suresi) gibi sureleri oku.” Bunu Amr’a anlattığımızda, şöyle dedi: “Onun bu sureleri zikrettiğini sanıyorum.” [272]

7. Hadis La Havle ve La Kuvvete İllâ Billâh’ın Fazileti: Bize Ümmü Ahmed Zeyneb bint Mekkî b. Ali b. Kâmil haber verdi. Şöyle dedi: Bize Ebû Hafs Ömer b. Muhammed b. Taberzed haber verdi. Bize Ebû Bekir Muhammed b. Abdülbâkî el-Ensârî haber verdi. Bize Ebû İshâk İbrahim b. Ömer el-Bermerkî haber verdi. Bize Ebû Muhammed

[270] Nesai, “Sıyam” 20 (No.2251)
[271] Nesai, “Sirkat” (No.4878)
[272] Buhârî, Ezan, 61 (No.6106; Hadisin senedi sahih kabul edilmiştir.

b. Mâsî haber verdi. Bize Ebû Müslim el-Kuccî haber verdi. Bize Muhammed b. Abdullah el-Ensârî haber verdi. Bize Süleyman et-Teymî haber verdi. Bize Ebû Osman en-Nehdî, Ebû Mûsâ el-Eş'arî'den (r.a.) rivayet etti ki: Ebû Mûsâ el-Eş'arî (r.a.) şöyle dedi:"Biz, Resûlullah (s.a.v.) ile bir yolculukta beraberdik. Bir tepeye veya yokuşa tırmanırken, içimizden biri şöyle diyordu: "Lâ ilâhe illallah, Allahu Ekber!'" Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Siz, sağır veya kayıp birine seslenmiyorsunuz." O sırada Peygamberimiz bir katıra binmişti ve onu sürüyordu. Sonra bana dönerek şöyle dedi:"Ey Ebû Mûsâ (veya: Ey Abdullah b. Kays), sana cennetin hazinelerinden bir kelime öğreteyim mi?" Ben, "Evet, Ya Resûlallah!" dedim.Bunun üzerine şöyle buyurdu:"Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh." (Güç ve kudret ancak Allah'a aittir.) [273]

3.5.3 Ümmü'l-Hayr Sitü'l-Arab bint İmam Şemseddin Yahyâ b. Kaymaz b. Abdullah et-Tâcî el-Kindî

Ümmü'l-Hayr Sitü'l-Arab bint Şemseddin Yahyâ bin Kaymaz bin Abdullah et-Tâcî el-Kindî, Hicrî 559 yılının Rebîü'l-âhir ayında doğmuştur. Hadis rivayetiyle meşgul olmuş, Ebû'l-Yemen el-Kindî ve İbn Taberzed'den hadis rivayet etmiştir. Ayrıca İsfahanlı bazı âlimlerden icazet almıştır. Kendisi, Adl Nâsırüddin Süleyman bin Abdülaziz et-Tanûhî'nin annesidir. Hicrî 684 yılının Muharrem ayının 29. Cumartesi günü vefat etmiş, aynı gün Kâsiyûn Dağı'nın eteğine defnedilmiştir.[274] Birzâlî, bu hocasından hadis dinlemiş ve rivayet etmiştir.

1. Hadis: Bize Ümmü'l-Hayr Sitü'l-Arab bint İmam Şemseddin Yahyâ b. Kaymaz b. Abdullah et-Tâcî el-Kindî, kendisine okuduğum sırada haber verdi. Şöyle dedi: Bize, İmam, Allâme Ebü'l-Yemen Zeyd b. Hasan b. Zeyd el-Kindî haber verdi ve dedi ki:Bize, Ebû Bekr Muhammed b. Abdülbâki b. Muhammed b. Abdullah el-Bezzâz haber verdi. Bize, Ebû İshâk İbrâhim b. Ömer b. Ahmed el-Bermekî haber verdi. Bize, Ebû Muhammed Abdullah b. İbrâhim b. Eyyûb b. Mâsî el-Bezzâz haber verdi. Bize, Ebû Müslim İbrâhim b. Abdullah el-Keccî el-Basrî haber verdi. Bize, Muhammed b. Abdullah el-Ensârî haber verdi. Bize, Habîb b. Şehîd, Meymûn b. Mehrân kanalıyla

[273] Müslim, "Zikir", 2704.
[274] Birzâlî, *Muktefâ*, 1/64.

İbn Abbâs (radıyallahu anhuma)'dan rivayet etti ki: Nebi (s.a.v.), oruçluyken ve ihramlıyken hacamat yaptırmıştır. [275]

2. Hadis: Aynı isnad ile Ebû Müslim el-Keccî bize rivayet etti. Bize, Ebû Âsım ed-Dahhâk b. Mühlid haber verdi. Bize, el-Haccâc (Ebû Osman es-Saffâf'ın oğlu) haber verdi. Bize, Yahyâ b. Ebî Kesîr, Muhammed b. Ali kanalıyla Ebû Hüreyre'den rivayet etti ki:Resûlullah (ﷺ) şöyle buyurdu: "Üç dua vardır ki kabul edilir: Oruçlunun duası, yolcunun duası ve mazlumun duası."[276]

3.Hadis: Bize, Ümmü'l-Hayr Sitü'l-Arab bint Yahyâ b. Kaymâz el-Kindiyye, huzurunda birçok kez okunduğu sırada ben de dinlerken şöyle aktardı: Bize, Ebû Hafs Ömer b. Muhammed b. Taberzîd haber verdi. Bize, Ebû'l-Kâsım Hebetullah b. Muhammed b. el-Husayn haber verdi. Bize, Ebû Tâlib Muhammed b. Muhammed b. İbrâhim b. Gıylân haber verdi. Bize, Ebû Bekr Muhammed b. Abdullah b. İbrâhim eş-Şâfiî haber verdi. Bize, İbrâhim b. el-Haşîm haber verdi. Bize, Ali b. Ayyâş haber verdi. Bize, Şuayb b. Ebî Hamza, Muhammed b. el-Münkedir kanalıyla Câbir b. Abdullah (radıyallahu anhuma)'dan rivayet etti ki: Resûlullah (ﷺ)'ın en son uygulaması, ateşin dokunduğu şeylerden dolayı abdest almayı terk etmesiydi. [277]

4. Hadis: Aynı isnad ile Ebû Bekr eş-Şâfiî bize rivayet etti. Bize, Ebû İmrân Mûsâ b. Sehl b. Kesîr el-Veşşâ haber verdi. Bize, İsmâil b. Uleyye, Eyyûb, Nâfi' kanalıyla İbn Ömer (radıyallahu anhuma)'dan rivayet etti ki:Nebi (ﷺ) şöyle buyurdu:"Bu suretleri (resimleri) yapanlar, kıyamet günü azap görecekler ve kendilerine, 'Yarattığınız şeyi diriltin bakalım!' denilecektir." [278]

5. Hadis: Bize, Ümmü'l-Hayr Sitü'l-Arab bint Yahyâ b. Kaymâz el-Kindiyye haber verdi ve dedi ki: Bize, Şeyh Ebü'l-Yemen Zeyd b. Hasan el-Kindî haber verdi. Bize, Ebü'l-Kâsım İsmâil b. Ahmed es-Semerkandî haber verdi. Bize, Ebû Mansûr Abdü'l-Bâkî b. Muhammed b. Gâlib el-Attâr haber verdi, ona okundu. Bize, Muhammed b. Abdurrahman el-Muhallıs ez-Zehebî haber verdi. Bize, Abdullah b. Muhammed b.

[275] Buhârî, "Savm" 22 (No. 1938)
[276] Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, nşr. Şuayb el-Arnaût vdğr. (Beyrut: 1421/2001.), 16/481 (No.7510)
[277] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 22/164 (14262); Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *el-Câmiʿu's-sahîh*, nşr.Ahmed Muhammed Şakir vdğr.(Mısır: Mektebetü mustafî, 1975/1395) 1/116 (No.80)
[278] Buhârî, "Libâs", 89 (No.5951)

Abdülazîz el-Bağavî haber verdi. Bize, Ali b. el-Ca'd haber verdi. Bize, Şu'be haber verdi. Bize, Katâde, Hasan el-Basrî kanalıyla rivayet etti ki:Semure (radıyallahu anh)'dan, Nebî (ﷺ) şöyle buyurdu:"Kim kölesini öldürürse biz de onu öldürürüz, kim kölesinin bir uzvunu keserse biz de onun uzvunu keseriz.".[279]

6. Hadis: Bize, Sittü'l-Arab bint Yahyâ el-Kindiyye haber verdi ve dedi ki:Bize, Mevlâm İmam Ebü'l-Yemen el-Kindî haber verdi. Bize, Ebü'l-Hasan Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Abdülcebbar el-Esedî el-Akberî el-Mukrî haber verdi. Bize, Ebü'l-Hüseyin İbn en-Nekûr haber verdi. Bize, Muhammed b. Abdullah b. Ahî Mîmî haber verdi. Bize, el-Bağavî haber verdi. Bize, Süveyd b. Saîd haber verdi. Bize, Hafṣ b. Meysere haber verdi, ki bu da Mûsâ b. Ukbe, Ebû'z-Zinâd, el-A'rec kanalıyla Ebû Hüreyre (radıyallahu anh)'dan rivayet etti ki:Resûlullah (ﷺ) şöyle buyurdu:"İki kadın beraberlerinde çocukları varken bir kurt gelip içlerinden birinin çocuğunu aldı. Kadınlardan biri diğerine, 'Senin çocuğunu götürdü' dedi. Öteki de, 'Hayır, seninkini aldı' dedi." İki kadın anlaşmazlığa düşerek, Davud (aleyhisselâm)'a başvurdular. Davud (aleyhisselâm), çocuğu büyüğüne verdi. Bunun üzerine Süleyman (aleyhisselâm)'a gidip durumu anlattılar. Süleyman (aleyhisselâm) dedi ki:"Bana bir bıçak getirin, onu ikiniz arasında ikiye böleyim."Bunun üzerine küçük kadın, "Hayır! Allah sana merhamet etsin, o çocuğun annesidir" dedi.Bunun üzerine Süleyman (aleyhisselâm), çocuğu küçüğe verdi.Ebû Hüreyre dedi ki: "Vallahi, o zamana kadar 'bıçak' kelimesini duymamıştım. Hep 'medye' (kılıç) derdim.".[280]

7. Hadis: Bize, Sittü'l-Arab bint Yahyâ el-Kindiyye haber verdi ve dedi ki:Bize, Ebû'l-Yemen Zeyd b. Hasan el-Kindî haber verdi. Bize, Ebû's-Seâdât el-Mübârek b. Hüseyin b. Abdülvehhâb b. Bağûbâ el-Vâsitî el-Mukrî haber verdi. Bize, Ebû'l-Kâsım Ali b. Ahmed el-Basrî haber verdi. Bize, Ebû Tâhir el-Muhallıs haber verdi. Bize, Abdullah b. Muhammed el-Bağavî haber verdi. Bize, Ebû Bekr İbn Ebî Şeybe haber verdi. Bize, Abdullah b. Mübarek haber verdi. Bize, İbrahim b. Ukbe şöyle dedi:Bana, İbn Abbas'ın azatlı kölesi Kureyb haber verdi:Üsâme b. Zeyd (radıyallahu anh) şöyle dedi:Resûlullah (ﷺ), Arafat'tan indi. Bir vadiye geldiğinde oraya oturup küçük abdestini yaptı Üsâme, "suyu döktü" demedi. Sonra su istedi ve eksiksiz olmayan bir

[279]. Ahmet b. Hanbel, *el-Müsned*, 33/109 (20122)
[280] Müslim, Akdiye, 11345; Buhârî, "Enbiyâ" 3/1260 (No.1261)

abdest aldı. Dedim ki: "Ya Resûlallah, namaz?" Buyurdu ki: "Namaz, ileride (Müzdelife'de)!" Bu hadisi, Müslim, Ebû Bekr İbn Ebî Şeybe'den rivayet etmiştir. [281]

8. Hadis: Bize, Ümmü'l-Hayr Sittü'l-Arab bint Yahyâ b. Kaymâz et-Tâciyyetü'l-Kindiyye, kendisine okuduğum sırada haber verdi ve dedi ki: Bize, Ebû Hafs Ömer b. Muhammed b. Taberzîd haber verdi. Bize, Ebû'l-Kâsım Hebetullah b. Muhammed b. el-Husayn haber verdi. Bize, Ebû Tâlib Muhammed b. Muhammed b. İbrahim b. Gıylân haber verdi. Bize, Ebû İshâk İbrâhim b. Muhammed b. Yahyâ el-Müzekkî en-Nîsâbûrî, Hicrî 354 yılında haber verdi. Bize, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. el-Hüseyin bintü'l-Hasan b. Îsâ el-Mâsercesî haber verdi. Bize, İshâk b. İbrâhim el-Hanzalî (İbn Râhûye) haber verdi. Bize, İsmâil b. İbrâhim haber verdi. Bize, Yûnus b. Ubeyd, İbrâhim et-Teymî, babası kanalıyla Ebû Zer (radıyallahu anh)'dan rivayet etti ki: Resûlullah (ﷺ) şöyle buyurdu:"Biliyor musunuz, güneş nereye gidiyor?" Ashâb: "Allah ve Resûlü daha iyi bilir," dediler. Resûlullah (ﷺ) buyurdu ki: "Güneş, Arş'ın altındaki istikrar yerine varıncaya kadar hareket eder, oraya ulaşınca secdeye kapanır ve orada kalır. Sonra ona, 'Yüksel! Geldiğin yerden geri dön ve doğ!' denilir, o da doğu tarafından doğar." "Sonra yine hareket eder, Arş'ın altındaki istikrar yerine varır, secdeye kapanır ve orada kalır. Sonra ona yine, 'Yüksel! Geldiğin yerden geri dön ve doğ!' denilir, o da doğu tarafından doğar. İnsanlar bu gidişatı yadırgamaz.""Ta ki güneş yine Arş'ın altındaki istikrar yerine varır ve secdeye kapanır. Sonra ona denilir ki: 'Yüksel! Fakat bu kez batıdan doğ!' ve o da batı tarafından doğar."Bunun üzerine Resûlullah (ﷺ) şöyle buyurdu:"Biliyor musunuz, bu ne zaman olacak?" İşte bu, kişinin imanının fayda vermeyeceği zamandır. Daha önce iman etmemiş ya da imanıyla bir hayır kazanmamış olan kimse için artık iman bir fayda sağlamayacaktır."[282]

3.5.4 Ümmü'l-Hakk Şamiye el-Bekriyye et-Teymiyye

Ümmü'l-Hakk, Hicrî 685 yılının Ramazan ayının sonlarında vefat etmiştir. O, büyük, asil ve musnide bir âlime olarak tanınmıştır. Hadis rivayeti sahasında Şam, Kahire ve diğer şehirlerde faaliyet göstermiş; hatta babasının hayattayken bile kendisinden hadis işitilmiştir. Uzun ömürlü, hadis senedi taşıyan ve eşsiz bir râvi olarak tanımlanan

[281] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 68/36 (21742)
[282] Müslim,"İman" , 250.

Ümmü'l-Hakk, dedesi, babasının dedesi, Hanbel b. Abdullah, Ömer b. Taberzed, Abdü'l-Celîl b. Mendûyeh ve başka birçok âlimden hadis rivayet etmiştir. Sahip olduğu yüksek isnadlarla dikkat çeken bir hocadır.[283] Birzâlî, bu hocasından hadis dinlemiş ve rivayet etmiştir.

1. Hadis: Bize, Şerife Ümmü'l-Hakk Şamiye binti Şeyh İmam Hafız Ebü'l-Alî Hasan b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Bekrî et-Teymî haber verdi; kendisine okunduğu sırada ben de dinlerken şöyle dedi: Bize, Ebû Hafs Ömer b. Muhammed b. Taberzîd haber verdi. Bize, Ebû Gâlib Ahmed b. Hasan b. el-Bennâ haber verdi. Bize, Ebû Muhammed Hasan b. Ali b. Muhammed el-Cevherî haber verdi. Bize, Ebû Ca'fer Ahmed b. Ali b. Muhammed Bize, el-Kâtib haber verdi; kendisine okunduğu sırada ben de hazır bulundum ve dinledim. Bize, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî haber verdi. Bize, Beşr b. Dıhye haber verdi. Bize, Kızaa b. Süveyd haber verdi. Bize, Amr b. Dînâr, Câbir b. Abdillah (radıyallahu anh) kanalıyla rivayet etti ki:Nebi (ﷺ) şöyle buyurdu:"Kimin ölüm anında son sözü 'Lâ ilâhe illallah' olursa, cennete girer."

2. Hadis: Aynı isnad ile el-Cevherî bize rivayet etti. Bize, Ebü'l-Hüseyin Muhammed b. en-Nadr el-Musulî en-Nahhâs haber verdi; kendisine okunduğu sırada ben de hazır bulundum ve dinledim.Bize, Ebû Ya'lâ el-Musulî haber verdi. Bize, Mühriz b. Avn haber verdi. Bize, Osman b. Matar haber verdi. Bize, Abdü'l-Gafûr haber verdi. Bize, Ebû Nasîr haber verdi. Bize, Ebû Recâ, Ebû Bekr es-Sıddîk (radıyallahu anh) kanalıyla rivayet etti ki: Nebi (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Size 'Lâ ilâhe illallah' ve istiğfarı tavsiye ederim. Bunları çokça yapın. Çünkü İblis şöyle dedi: 'İnsanları günahlarla helak ettim, ama onlar beni 'Lâ ilâhe illallah' ve istiğfar ile helak etti.' Bunu görünce onları bidat ve sapkın görüşlerle helak ettim. Ama onlar, kendilerini hâlâ doğru yolda sanıyorlar!"

3. Hadis: Bize, el-Cevherî haber verdi ve dedi ki: Bize, Ebû Abdillah el-Hüseyin b. Ahmed b. Fehd el-Musulî haber verdi; kendisine okunduğu sırada ben de dinledim. Bize, Ebû Ya'lâ Ahmed b. Ali b. el-Müsenna haber verdi. Bize, Bündâr haber verdi. Bize, Muhammed b. Ca'fer haber verdi. Bize, Şu'be, Ebû Hamza Cârânâ kanalıyla

[283] Birzâlî, *Muktefâ,* 1/100.

Enes b. Mâlik (radıyallahu anh)'dan rivayet etti ki: Resûlullah (ﷺ), Muâz b. Cebel'e şöyle buyurdu:"Bil ki, kim 'Lâ ilâhe illallah' derse cennete girer."

4. Hadis: Bize, Ümmü'l-Hakk Şamiye binti Hasan b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Bekriyye et-Teymiyye haber verdi ve dedi ki: Bize, Ebû Hafs Ömer b. Muhammed b. Taberzîd haber verdi. Bize, Ebû Bekr Muhammed b. Abdülbâki el-Ensârî haber verdi. Bize, Ebû Tâlib Muhammed b. Ali b. el-Feth el-Aşarî haber verdi. Bize, Ebû'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed ed-Dârakutnî haber verdi. Bize, Abdullah b. Muhammed el-Bağavî haber verdi. Bize, Ebû'r-Rebî' ez-Zehranî haber verdi. Bize, Hammâd b. Zeyd, Muallâ b. Ziyâd kanalıyla rivayet etti ki: Muâviye b. Kurre, Mâ'kil b. Yesâr (radıyallahu anh)'dan rivayet etti ki:Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:"Fitne zamanında ibadet etmek, bana hicret etmek gibidir." [284]

5. Hadis: Aynı isnad ile el-Aşarî bize rivayet etti. Bize, Ebû't-Tayyib Osman b. Amr b. el-Müntâb el-İmâm haber verdi. Bize, Abdullah b. Muhammed el-Bağavî haber verdi. Bize, Ali b. el-Ca'd haber verdi. Bize, Şu'be ve Şeybân, Katâde kanalıyla rivayet etti ki: Ben, Enes b. Mâlik'i şöyle derken işittim: Ben, Nebî (s.a.v.), Ebû Bekir, Ömer ve Osman'ın arkasında namaz kıldım, fakat hiçbirinin "Bismillâhirrahmânirrahîm"i açıktan okuduğunu duymadım. Bize, Ümmü'l-Hakk Şamiye binti Hasan b. Muhammed el-Bekriyye haber verdi ve dedi ki: Bize, Ebû Alî Hanbel b. Abdullah b. el-Ferec er-Rasafî, Hicrî 603 yılında haber verdi. Bize, Ebû'l-Kâsım Hebetullah b. Muhammed b. Abdülvâhid b. el-Husayn haber verdi. Bize, Ebû Alî Hasan b. Alî b. Muhammed b. el-Mezheb et-Temîmî haber verdi.Bize, Ebû Bekr Ahmed b. Ca'fer b. Hamdân el-Kutay'î haber verdi.Bize, Ebû Abdurrahman Abdullah b. İmam Ahmed b. Muhammed b. Hanbel haber verdi. Bize, Babam (İmam Ahmed) haber verdi. Ondan Vekî' rivayet etti. Bize, Yezîd b. Ebî Sâlih haber verdi. O, dabbağ (deri tabaklayan) biriydi, güzel bir hâli vardı ve kendisinde dört hadis vardı. Bize, Enes b. Mâlik şöyle dedi:Resûlullah (ﷺ) şöyle buyurdu:"Cehenneme giren bazı insanlar, orada kömür haline gelinceye kadar yanacaklar. Sonra çıkarılıp cennete konulacaklar. Bunun üzerine cennet ehli, 'Bunlar cehennemliklerdir' diyecekler." [285]

[284] Tirmizî, "İman", 4(No.2201); Müslim, "Fiten", 130.
[285] Ahmed b. Hanbel "*el-Müsned*" 20/248.

6. Hadis: Aynı isnad ile İmam Ahmed bize rivayet etti. Bize, Abdü'l-A'lâ b. Abdü'l-A'lâ haber verdi. Bize, Yahyâ b. Ebî İshâk, Enes b. Mâlik (radıyallahu anh) kanalıyla rivayet etti ki: Biz, Hayber'den dönerken, ben, Ebû Talha ve Resûlullah (ﷺ) vardık. Resûlullah (ﷺ)'ın devesine, hanımı Safiyye ile birlikte biniyorduk.Ancak, Resûlullah (ﷺ)'ın devesi sürçtü ve hem Resûlullah (ﷺ) hem de Safiyye yere düştü.Ebû Talha hemen atıldı ve dedi ki: "Ey Allah'ın Resûlü, Allah beni sana feda kılsın!" Anlatan diyor ki: Resûlullah (ﷺ), Ebû Talha'ya 'Zarar gördün mü?' diye sordu. O da, "Hayır, fakat kadın (Safiyye) ile ilgilenmelisin" dedi. Bunun üzerine Ebû Talha, yüzünü bir örtüyle kapattı, sonra Safiyye'nin yanına giderek onu örttü, bineğini düzeltti ve tekrar yola koyulduk. Bundan sonra, Resûlullah (ﷺ)'ın sağında ve solunda onu koruyarak ilerledik. Medine'nin yakınlarına geldiğimizde veya Harra bölgesinde olduğumuzda, Resûlullah (ﷺ) şöyle buyurdu:"Dönenleriz, tövbe edenleriz, ibadet edenleriz, Rabbimize hamd edenleriz." Bu sözleri söylemeye devam etti ve nihayet Medine'ye girdik. [286]

7. Hadis: Aynı isnad ile İmam Ahmed bize rivayet etti. Bize, Süfyân haber verdi. İbnü'l-Münkedir dedi ki: Ben, Câbir b. Abdillah'ı şöyle derken işittim: Resûlullah (ﷺ), kendisinden bir şey istenildiğinde asla 'Hayır' demedi. [287]Aynı isnad ile İmam Ahmed bize rivayet etti. Bize, Süfyân, Ebû Hâzim kanalıyla Sehl b. Sa'd (radıyallahu anh)'dan rivayet etti ki: Resûlullah (ﷺ) şöyle buyurdu: "Cennette bir kamçılık (yer), dünyadan ve içindekilerden daha hayırlıdır." [288]

8. Hadis: Aynı isnad ile İmam Ahmed bize rivayet etti. Bize, Yezîd b. Hârûn haber verdi. Bize, Ebû Mâlik el-Eşca'î haber verdi. Bana, babam Târik b. Eşyem haber verdi ve dedi ki: Ben, Resûlullah (ﷺ)'ı işittim. Bir kişi ona, 'Ya Resûlallah, Rabbimden nasıl isteyeyim?' diye sordu Resûlullah (ﷺ) şöyle buyurdu: "Allah'ım, beni bağışla, bana merhamet et, bana hidayet ver ve bana rızık ver." (Bunu söylerken, başparmağı hariç dört parmağını kapattı.)"Çünkü bu dört şey, senin hem dünya hem de ahiret işlerini kapsar." Resûlullah (ﷺ)'ın insanlara şöyle dediğini de işitti:"Kim Allah'ı birler ve

[286] Buhârî, "Cihâd" 193(No.2919);
[287] Ahmed b. Hanbel, "*el-Müsned*" 37/458
[288] Ahmed b. Hanbel, "*el-Müsned*" 37/458; Buhârî, Rikâk, 8(No.3078)

O'ndan başka ibadet edilenleri reddederse, onun malı ve canı korunmuştur. Hesabı ise Allah'a aittir." [289]

3.5.5 Ümmü Ömer Safiye bint Mes'ûd el-Makdisiyye

Ümmü Ömer Safiye bint Mes'ûd el-Makdisiyye, sâliha, çok mücâhede eden, gönlü temiz, kalbi yumuşak ve hayır işlemeye istekli bir hanımefendiydi. Hadis ilminde İbn Taberzed'den rivayette bulunmuş; *el-Müntakâ's-Sağîr min el-Gaylâniyyât* adlı eseri ve Ebû'l-Kâsım el-Cevherî'nin *Emâlî* adlı eserinden dört meclis kendisinden işitilmiştir. Hicrî 679 yılının Zilkade ayının 14. günü, Cuma günü vefat etmiş ve Şeyh Ebû Ömer el-Makdisî'nin de medfun bulunduğu Kâsiyun Mezarlığı'na defnedilmiştir.[290] Birzâlî, bu hocasından hadis dinlemiş ve rivayet etmiştir.

1. Hadis: Bize, sâliha kadın Ümmü Ömer Safiye bint Mes'ûd b. Ebî Bekr b. Şükr b. Allân el-Makdisiyye, Hicrî 678 yılının Ramazan ayının ortasında, huzurunda okunduğu sırada ben de dinlerken şöyle aktardı: Bize, Ebû Hafs Ömer b. Muhammed b. Taberzîd, Hicrî 604 yılının Şaban ayında haber verdi.Bize, Ebû'l-Kâsım Hebetullah b. Ahmed b. Ömer b. et-Taber el-Harîrî haber verdi.Bize, Ebû Tâlib Muhammed b. Ali b. el-Feth el-Harbî el-Aşarî haber verdi. Bize, Ebû Tâhir Muhammed b. Abdurrahman el-Muhallıs, Hicrî 387 yılında haber verdi.Bize, Ebû'l-Kâsım el-Bağavî haber verdi. Bize, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe haber verdi. Bize, Vekî' b. el-Cerrâh, Hişâm kanalıyla rivayet etti. Katâde, Enes kanalıyla Zeyd b. Sâbit'ten (radıyallahu anh) rivayet etti ki: Biz, Resûlullah (ﷺ) ile birlikte sahur yaptık, sonra namaza kalktık. Ona, "Sahur ile namaz arasındaki süre ne kadardı?" diye sorduk. Resûlullah (ﷺ), "Elli âyet kadar" diye cevap verdi. [291]

2. Hadis: Aynı isnad ile el-Bağavî bize rivayet etti. Bize, Ebû Bekr haber verdi. Bize, Süfyân b. Uyeyne, ez-Zührî, Urve kanalıyla Üsâme (radıyallahu anh)'dan rivayet etti ki: Resûlullah (ﷺ), Medine'nin kalelerinden birine çıktı ve şöyle buyurdu: "Siz benim

[289] Ahmed b. Hanbel, "*el-Müsned"* 45/188.
[290] Birzâlî, Muktefâ, 1/497
[291] Müslim *"Sıyâm*", 1097; Tirmizî, "Savm", (No.703)

gördüğümü görüyor musunuz? Şüphesiz ben, fitnelerin evleriniz arasına yağmur damlalarının düşmesi gibi düştüğünü görüyorum.” [292]

3. Hadis: Aynı isnad ile el-Bağavî bize rivayet etti. Bize, Şeybân haber verdi. Bize, İbn Ebî Şeybe, Hammâd b. Seleme, Sâbit kanalıyla Enes (radıyallahu anh)’dan rivayet etti ki: Resûlullah (ﷺ) şöyle buyurdu: “Kim kalbinden samimi bir şekilde şehit olmayı isterse, şehit olmasa bile o mertebeye eriştirilir.” [293]

4. Hadis: Bize, Ümmü Ömer Safiye binti Mes‘ûd b. Ebî Bekr b. Şükr es-Sâlihiyye, Hicrî 678 yılının Rebîülevvel ayında, huzurunda okunduğu sırada ben de dinlerken şöyle aktardı: Bize, Ebû Hafs Ömer b. Muhammed b. Taberzîd haber verdi. Bize, Ebû’l-Kâsım Hebetullah b. Muhammed b. el-Husayn eş-Şeybânî haber verdi. Bize, Ebû Tâlib Muhammed b. Muhammed b. İbrâhim b. Gıylân el-Bezzâr haber verdi. Bize, Ebû Bekr Muhammed b. Abdullah eş-Şâfiî haber verdi. Bize, Muhammed b. Gâlib haber verdi.Bize, Müslim b. İbrâhim haber verdi. Bize, Şu‘be, el-Hakem, Mücâhid kanalıyla İbn Abbas (radıyallahu anhuma)’dan rivayet etti ki: Nebi (ﷺ) şöyle buyurdu: “Ben doğu rüzgârı (es-Sabâ) ile desteklendim, Âd kavmi ise batı rüzgârı (ed-Debûr) ile helak edildi.” [294]

5. Hadis: Aynı isnad ile Ebû Bekr eş-Şâfiî bize rivayet etti. Bize, Muâz b. el-Müsenna haber verdi. Bize, el-Ka‘nebî Abdullah b. Mesleme Ebû Abdurrahman haber verdi. Bize, Eflah b. Humeyd, el-Kâsım b. Muhammed kanalıyla rivayet etti ki: Aişe (radıyallahu anha), Nebî (ﷺ)’in hanımı, şöyle dedi: “Ben, Resûlullah (ﷺ)’ı ihrama girerken ve ihramdan çıkarken (Mekke’ye girmeden önce ve tavaf etmeden önce) güzel koku ile kokulandırdım.” [295]

6. Hadis: Bize, Safiyye bint Mes‘ûd b. Ebî Bekr b. Şükr haber verdi ve dedi ki: Bize, Ebû Hafs Ömer b. Muhammed b. Taberzîd, Hicrî 604 yılının Şaban ayında haber verdi. Bize, Kâdî Ebû Bekr Muhammed b. Abdülbâkî el-Ensârî haber verdi. Bize, Ebû Muhammed el-Cevherî haber verdi. Bize, Ebû’l-Abbâs Abdullah b. Mûsâ b. İshâk el-Hâşimî haber verdi. Bize, Muhammed b. Abde b. Harb haber verdi. Bize, İbrâhim b.

[292] Buhârî, Fiten 5 (No.1779); Müslim, “Fiten” 2885.
[293] Müslim, “İmâre”, 1908.
[294] Müslim, Mesâcid, 17-900; Ahmed b. Hanbel “*el-Müsned”* (3/461); Buhârî, Meğazî, 25(No.988)
[295] Müslim”Hac”, 1189.

el-Haccâc haber verdi. Bize, Hammâd b. Seleme, İshâk b. Abdullah b. Ebî Talha kanalıyla rivayet etti ki: Enes b. Mâlik (radıyallahu anh) rivayet etti ki: Resûlullah (ﷺ) ayakta namaz kılarken bir adam gelip evinin içine baktı. Bunun üzerine Resûlullah (ﷺ), sadığından bir ok aldı ve adamın gözüne nişan aldı.Adam dönüp gidinceye kadar ona yöneltti. [296]

7. Hadis: Aynı isnad ile el-Cevherî bize rivayet etti. Bize, Ebû'l-Hüseyin Muhammed b. el-Muzaffer b. Mûsâ el-Hâfız haber verdi. Bize, Ahmed b. Muhammed et-Tahâvî haber verdi. Bize, el-Müzenî haber verdi. Bize, eş-Şâfiî haber verdi. Bize, Mâlik, Ebû'n-Nadr (Ömer b. Ubeydullah'ın azatlı kölesi), Ebû Seleme b. Abdurrahman kanalıyla rivayet etti ki: Aişe (radıyallahu anha) şöyle dedi. Resûlullah (ﷺ), bazı zamanlar oruç tutmaya devam ederdi ki biz, 'Artık hiç iftar etmeyecek' derdik. Bazı zamanlar da iftar ederdi ki biz, 'Artık hiç oruç tutmayacak' derdik. Fakat, ben Resûlullah (ﷺ)'ın Ramazan dışında tam bir ay boyunca oruç tuttuğunu görmedim. Ve ben, onun Şaban ayında tuttuğundan daha fazla oruç tuttuğunu görmedim. [297]Aynı isnad ile el-Cevherî bize rivayet etti.

8. Hadis: Bize, Ebû Bekr Muhammed b. Abdullah b. Muhammed el-Ebehîrî haber verdi. Bize, Ebû Arûbe el-Harrânî haber verdi. Bize, Muhlid b. Mâlik haber verdi. Bize, Mus'ab b. Mâhân, Süfyân, Hişâm b. Urve, babası Urve kanalıyla rivayet etti ki: Aişe (radıyallahu anha)'ya sordum:"Resûlullah (ﷺ) evinde ne yapardı?" O şöyle cevap verdi: "Sizden birinizin yaptığı gibi; ayakkabısını tamir eder, elbisesini diker ve eşyalarını onarırdı." [298]

3.5.6 Ümmü'l-Arab Fâtıma bint Alî b. el-Kâsım b. el-Hâfız Ebü'l-Kâsım İbn Asâkir

Ümmü'l-Arab Fâtıma bint Ali, büyük bir hoca olarak tanınmış, Hanbel b. Abdullah, İbn Taberzed ve daha birçok âlimden hadis dinlemiştir. Hadis rivayetinde bulunduğu âlimler ve ilmi birikimiyle dikkat çeken bu âlime, Hicrî 683 yılının Şaban ayının 19.

[296] Ahmed b. Hanbel "*el-Müsned"* 20/298.
[297] İmam Mâlik' "*Savm* "' 56; Müslim, "Sıyam,175.
[298] Buhârî "*el-Edebü'l-Müfred*" 539=419 604.

gecesi, Salı günü vefat etmiş ve ertesi gün Kâsiyun Tepesi'ne defnedilmiştir.[299] Birzâlî, bu hocasından hadis dinlemiş ve rivayet etmiştir.

1. Hadis: Bize, Ümmü'l-Arab Fâtıma bint Alî b. el-Kâsım b. el-Hâfız Ebü'l-Kâsım Alî b. Hasan b. Hebetullah İbn Asâkir, huzurunda okunduğu sırada ben de dinlerken şöyle aktardı: Bize, Ebû Hafs Ömer b. Muhammed b. Taberzîd, Hicrî 604 yılının Ramazan ayında haber verdi. Bize, Ebû'l-Kâsım Hebetullah b. Abdullah b. Ahmed eş-Şurûtî el-Vâsitî, Hicrî 526 yılının Şaban ayında haber verdi. Bize, Ebû'l-Ganâim Abdü's-Samed b. Alî b. el-Mâ'mûn haber verdi. Bize, Ebû'l-Hasan Ali b. Ömer b. Muhammed es-Sükkîrî haber verdi. Bize, Ebû'l-Hasan Ahmed b. Ka'b el-Vâsitî haber verdi. Bize, İshâk b. Şâhîn haber verdi. Bize, Heşîm, Yûnus ve Hişâm kanalıyla İbn Sîrîn'den, Ebû Hüreyre (radıyallahu anh)'dan rivayet etti ki: Resûlullah (ﷺ) şöyle buyurdu: "Namaz kılınacağı zaman hemen koşarak gelmeyin. Sakin ve huzurlu bir şekilde yürüyerek gelin. Yetişebildiğiniz kısmı kılın, yetişemediğiniz kısmı ise tamamlayın."[300]

2. Hadis: Bize, Fâtıma bint Alî b. el-Kâsım b. el-Hâfız İbn Asâkir haber verdi ve dedi ki: Bize, Ebû Hafs Ömer b. Muhammed b. Taberzîd haber verdi. Bize, Ebû'l-Hasan Alî b. Ubeydullah b. Nasr ez-Zâğûnî haber verdi.Bize, Ebû'l-Ganâim Abdü's-Samed b. Alî el-Hâşimî haber verdi. Bize, Ebû'l-Hasan Alî b. Ömer es-Sükkîrî haber verdi. Bize, Ahmed b. Ka'b haber verdi.Bize, Muhammed b. Harb haber verdi.Bize, Muhammed b. Ubeyd et-Tanâfisî, kardeşi Ya'lâ kanalıyla el-A'meş'ten, İbrâhim et-Teymî'den, babası kanalıyla Ebû Zer (radıyallahu anh)'dan rivayet etti ki:Resûlullah (ﷺ) şöyle buyurdu: "Kim Allah için bir mescit inşa ederse –isterse bıldırcın yuvası kadar küçük olsun–, Allah ona cennette bir ev inşa eder." [301]

3. Hadis: Bize, Ümmü'l-Arab Fâtıma bint Alî b. el-Kâsım b. el-Hâfız İbn Asâkir haber verdi ve dedi ki: Bize, Ömer b. Muhammed b. Taberzîd haber verdi. Bize, Ebû'l-Kâsım Hebetullah b. Ahmed b. Ömer el-Harîrî haber verdi. Bize, Ebû İshâk İbrâhim b. Ömer b. Ahmed el-Bermekî haber verdi. Bize, Ebû Bekr Muhammed b. Abdullah b. Buhayt haber verdi. Bize, İsmâil b. Mûsâ b. İbrâhim haber verdi. Bize, İbrâhim b. Muhammed haber verdi.Bize, Ebû Avâne, Ebû Bişr kanalıyla Said b. Cübeyr'den, İbn Abbas

[299] Birzâlî, *Muktefâ*, 1/50.
[300] Müslim, "Mesâcid" (151); Ahmet b. Hanbel, el-Müsned, 13/96
[301] İbn Ebî Şeybe"*el-Musannef"* 3/177; Beyhakî"*es-Sünenü'l-Kübrâ*" (2/613)

(radıyallahu anhuma)'dan rivayet etti ki: Cüheyne kabilesinden bir kadın Resûlullah (ﷺ)'a gelip şöyle dedi:"Annem hac yapmayı adadı, fakat haccetmeden vefat etti. Onun yerine ben hac yapabilir miyim?" Resûlullah (ﷺ) şöyle buyurdu: "Ne dersin, annenin üzerinde bir borç olsaydı, onu öder miydin?" Kadın, "Evet" dedi. Bunun üzerine Resûlullah (ﷺ) şöyle buyurdu: "O halde annenin yerine hac yap. Allah'a olan borcunuzu ödeyin, çünkü Allah, borcun ödenmesine en çok layık olandır." [302]

4. Hadis: "Bize, Fâtıma bint el-Muhaddis Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Kâsım b. el-Hâfız İbn Asâkir, Hicrî 680 yılının Şaban ayında haber verdi. Bize, Ebû Hafs Ömer b. Muhammed b. Muammer b. Taberzîd haber verdi. Bize, Ebû Gâlib Ahmed b. Hasan b. el-Bennâ haber verdi. Bize, Ebû Muhammed Hasan b. Alî el-Cevherî haber verdi. Bize, Ebû Bekr Ahmed b. Ca'fer b. Hamdân b. Mâlik el-Kutay'î, Hicrî 368 yılının Şevval ayında haber verdi. Bize, Ebû Müslim İbrâhim b. Abdullah b. Müslim el-Basrî haber verdi. Bize, Süleyman b. Harb haber verdi. Bize, Şu'be, Adî b. Sâbit kanalıyla rivayet etti ki: Ben, el-Berrâ' (radıyallahu anh)'ın şöyle dediğini işittim: İbrahim, Resûlullah (ﷺ)'ın oğlu vefat ettiğinde, Resûlullah (ﷺ) şöyle buyurdu: "Onun için cennette bir sütanne vardır." [303]"

5. Hadis: Bize, Fâtıma bint Alî b. el-Kâsım b. el-Hâfız İbn Asâkir haber verdi ve dedi ki: Bize, Ömer b. Muhammed b. Taberzîd haber verdi. Bize, Ebû'l-Kâsım Hebetullah b. Muhammed b. el-Husayn haber verdi. Bize, Ebû Tâlib Muhammed b. Muhammed b. İbrâhim b. Gıylân haber verdi. Bize, Ebû Bekr Muhammed b. Abdullah eş-Şâfiî haber verdi. Bize, İbrâhim b. el-Heşîm el-Beledî haber verdi. Bize, Âdem b. Ebî İyâs haber verdi. Bize, Ebû Ca'fer haber verdi. Bize, Âsım b. Ebî'n-Nücûd, Zür b. Hubeyş kanalıyla rivayet etti ki: Safvân b. Assâl el-Murâdî'ye gittim ve dedim ki:"Beni buraya getiren ilim arayışı oldu." Bunun üzerine o şöyle dedi: Ben, Resûlullah (ﷺ)'ı şöyle buyururken işittim: "Kim evinden ilim talebi için çıkarsa, melekler onun yaptığı şeyden hoşnut olarak kanatlarını serer." [304]

6. Hadis: Aynı isnad ile Ebû Bekr eş-Şâfiî bize rivayet etti. Bize, Muhammed b. Gâlib haber verdi. Bize, Yahyâ b. Hâşim haber verdi. Bize, el-A'meş, Ebû Vâil kanalıyla

[302] Buhârî, "Nafaka" (No. 6885),
[303] Buhârî'nin *"Cenâiz"* (No. 1381)
[304] İbn Mace, "Mukaddime" 17 (No. 226)

Abdullah (radıyallahu anh)'dan rivayet etti ki: Resûlullah (ﷺ) şöyle buyurdu: "Kim abdest alır ve abdesti sırasında Allah'ı zikrederse, bu onun tüm bedenine temizlik olur. Kim abdest alır ve Allah'ı zikretmezse, sadece suyun değdiği yerler temizlenir." [305]

7. Hadis: Bize, Fâtıma bint Alî b. el-Kâsım b. Ebî'l-Kâsım Alî b. Hasan b. İbn Asâkir haber verdi ve dedi ki: Bize, Ebû Hafs Ömer b. Muhammed b. Taberzîd haber verdi. Bize, Ebû'l-Kâsım Hebetullah b. Muhammed b. el-Husayn haber verdi. Bize, Ebû Tâlib Muhammed b. Muhammed b. İbrâhim b. Gıylân haber verdi. Bize, Ebû İshâk İbrâhim b. Muhammed b. Yahyâ el-Müzekkî haber verdi. Bize, Muhammed b. İshâk b. İbrâhim es-Sekafî es-Serrâc haber verdi. Bize, Kuteybe b. Saîd haber verdi. Bize, Ca'fer b. Süleyman, Sâbit kanalıyla Enes (radıyallahu anh)'tan rivayet etti ki: Biz, Resûlullah (ﷺ) ile birlikteyken yağmur yağdı. Bunun üzerine Resûlullah (ﷺ), başını açarak yağmurun başına düşmesini sağladı. Ben ona, "Bunu neden yaptın, ey Allah'ın Resûlü?" diye sordum. Resûlullah (ﷺ) şöyle buyurdu: "Çünkü o (yağmur), Rabbinden yeni gelmiş bir nimettir." [306]

8. Hadis: Aynı isnad ile Ebû İshâk el-Müzekkî bize rivayet etti. Bize, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdrîs el-Hanzalî haber verdi. Bize, Hârûn b. Humeyd el-Vâsitî haber verdi. Bize, el-Fadl b. Unbese haber verdi. Bize, Şu'be, el-Hakem Amr b. Şuayb, babası kanalıyla dedesinden (radıyallahu anh) rivayet etti ki: Resûlullah (ﷺ) şöyle buyurdu: "Komşu, komşusunun evine veya arazisine en yakın hak sahibidir." [307]

9. Hadis: Bu hadisi Nesâî, Zekeriyyâ b. Yahyâ es-Siczî'nin, Hârûn kanalıyla rivayet ettiği isnad ile nakletmiştir. Bize, Fâtıma bint Alî b. el-Kâsım b. el-Hâfız Ebü'l-Kâsım İbn Asâkir haber verdi; kendisine okunduğu sırada ben de dinlerken şöyle dedi: Bize, Ebû Alî Hanbel b. Abdullah b. el-Ferec el-Bağdâdî, Hicrî 603 yılının Receb ayının 9. gününde huzurunda okunduğu sırada ben de dinlerken şöyle aktardı: Bize, Ebû'l-Kâsım Hebetullah b. Muhammed b. Abdülvâhid b. el-Husayn, Hicrî 523 yılında haber verdi. Bize, Ebû Alî Hasan b. Alî b. Muhammed b. el-Müzehheb haber verdi. Bize, Ebû Bekr Ahmed b. Ca'fer b. Hamdân el-Kutay'î haber verdi. Bize, Ebû Abdurrahman Abdullah b. İmam Ahmed b. Hanbel haber verdi. Bize, babam (Ahmed b. Hanbel)

[305] Ahmed b. Hanbel, "*el-Müsned*", 2/220.
[306] Ahmet b. Hanbel, *el-Müsned*, 19/364
[307] Nesâî, Buyû, 55 (No.11768)

haber verdi. Bize, Süfyân, Ebû'z-Zübeyr kanalıyla Câbir (radıyallahu anh)'den rivayet etti ki: Bir adam, Resûlullah (ﷺ)'a gelip şöyle dedi: "Rüyamda sanki boynum vurulmuştu!" Bunun üzerine Resûlullah (ﷺ) şöyle buyurdu: "Neden biriniz şeytanın oyununu anlatıyor?" [308]

[308] Ahmed b. Hanbel "*el-Müsned*" 22/198

4. SONUÇ

Memlükler dönemi İslam tarihinde önemli bir yere sahiptir. Özellikle Bahrî Memlükler devri; yönetim biçimi, ekonomik ve sosyal yapısı, dinî ve kültürel gelişmeleri ile dikkat çekmektedir. Bu dönemde yetişen pek çok âlim, bireylerin dinî ve kültürel anlamda yetişmesinde, toplumun kalkınmasında katkıda bulunmuş, İslamî ilimlerin yükselmesinde etkili olmuşlardır.

Birzâlî; Bahrî Memlûkler devrinde Dımaşk'ta doğmuş, orada yetişmiş ve hadis âlimleri tarafından, "Şam'ın muhaddisi ve tarihçisi" sıfatıyla anılmıştır. İlmî bir çevrede yetişmiş, küçük yaşta ilim tahsiline başlamış ve bu amaçla seyehatler gerçekleştirmiştir. Kendisini ilme adamış, genellikle sakin bir yaşam sürmüştür. Birzâlî'nin, hadis ilmini birçok âlimden öğrenmiş olması ve icâzet almış olması, büyük bir hoca listesi, onun bilgi birikimini göstermektedir. Birzâlî, döneminin hocalarını iyi tanıyan ve onlardan aldığı hadisleri senetleriyle birlikte rivayet eden bir muhaddis olarak karşımıza çıkmaktadır. Hadisleri isnadlarıyla rivayet etmiş olmakla birlikte bu hadislerin sıhhat durumları hakkında değerlendirme yaptığına dair elimizde kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak bazı eserlerinde sadece âli isnadlı rivayetleri toplayarak, hadisleri seçme konusunda titiz davrandığını göstermiştir.

Birzâlî, yaşadığı dönemin önde gelen muhaddislerinin derslerine katılmış, semâ halkalarında bazen kâri, bazen kâtip bazen her iki görevide yerine getirmiştir. Hayatının ileri dönemlerinde gençliğinde kâri ve kâtip olarak katıldığı derslerde okunan kitabı kendisi dersin hocası olarak okutmuştur.

Birzâlî Hadis ve tarih ilminde çalışmalar yapmıştır. *Târihu'l Birzâlî* ismiyle de bilinen *Muktefâ* adlı kitabında, sadece yaşadığı dönemin değil, önceki zamanlara ait ilmî faaliyetleri, olayları, kişileri ele almıştır. Bu esere Safedî, Nuaymî gibi tarihçiler başvurmuştur. İbn Kesîr ise el-Bidâye ve'nihâye adlı eserinde onu özetlemiş ve zeyl yazmıştır.

Birzâlî'ye ait Mu'cem için, özellikle yedinci yüzyılın sonları ve sekizinci yüzyılın başlarındaki hadis faaliyetlerini belgelendirme noktasında en kapsamlı hadis kaynaklarından biri olabilecek bilgiyi içerdiği söylenmektedir.

Birzâlî, çağdaşı olan Mizzî ve Zehebî gibi büyük âlimlerle aynı seviyede yer almakta, hatta Zehebî'nin muhaddis olmasında büyük rol oynamaktadır. Şöhreti de onlarınkinden geri kalmamaktadır. Ancak eserlerinin hacminin büyük olması vb. sebeplerle neşredilmemiş olması, sonraki dönemlerde tanınırlılığını azaltmıştır. Özellikle teliflerinin çoğunluğunun tarih, mu'cem, meşyeha ve cüz türlerinde olması; Kütüb-i Sitte ve şerhleri gibi yaygın hadis kitaplarına nazaran geri planda kalmasına neden olmuştur.

Sonuç olarak, Birzâlî'nin ilmî mirası, yalnızca yaşadığı dönemin değil, sonraki yüzyılların hadis ve tarih araştırmaları açısından da önemli bir kaynak değerindedir. Bu çalışmayla, Birzâlî'nin hadis ilmindeki yeri daha görünür kılınmaya çalışılmış; onun ilmî şahsiyeti, eserleri ve râvîlik yönü merkeze alınarak Memlük dönemindeki hadis faaliyetlerine katkısı ortaya konmaya çalışılmıştır.

KAYNAKLAR

Ağır, Abdullah Mesut. *Memlûklarda Ticaret*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2015.

Ayaz, Fatih Yahya. *Memlükler (1250-1517*). İstanbul: İsam Yayınları, 2015.

Aydınlı, Abdullah. *Hadis Istılahları Sözlüğü*. İstanbul: Hadisevi Yayınları, 2006.

Birzâlî, Ebû Muhammed Alemüddin Kâsım b. Muhammed b. Yusuf. *Cüz'un fihi min avâli'ş-şeyhâti's-sit*. nşr. Muhammed b. Nâsır el-Acemî, Kuveyt: Merkezü's-Sa'd li-Hidmeti'l-Hadis en-Nebeviyyi'ş-Şerif, 2011/1432.

Birzâlî, Ebû Muhammed el-Kâsım b. Muhammed. *el-Müktefî 'alâ Kitâbi'r-Ravzateyn*. thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2006.

Çetin, Altan. *Türk Tarihinde Memlük Asırları*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2020.

Çimen, Fatih. *Memlükler Dönemi Hadis Tartışmalarında Bedreddin Ez-Zerkeşî'nin Yeri*. Yalova: Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.

Demir, Fikriye. *Bedrüddîn İbn Cemâa (ö. 733/1333) ve Hadis İlmindeki Yeri.* Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Dunn, Ross E. *İbn Battuta'nın Dünyası. çev.*Yeşim Sezdirmez. İstanbul: Klasik Yayınları, 2004.

Düzenli, Aygül. *"Memlükler Döneminde Medreseler* (648-923/1250-1517)". *Osmanlı Medreseleri: Eğitim, Yönetim ve Finans*. ed: Fuat Aydın vdğr. İstanbul: Mahya Yayınları, 2018.

Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikī ed-Dımaşkī (ö. 748/1348). *el-Mîzânü'l-İ'tidâl*. Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1985.

Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer İbn Kesir (774/1373). *el-Bidâye ve'n-nihaye.* thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 18/412. Cize: Hicr li't-Tıbaa ve'n-Neşr, 1997.

Efendioğlu, Mehmet. "Vefeyât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/604. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

El-Yâfiî, Mir'atü'l-Cenan. *Mecelletü Mecmai'l-Lugati'l-Arabiyye*. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1970-1390.

Yılmaz, Muhammet. *İbn Hacer'in Hocaları Bağlamında Kadın Hadisçiler*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2014.

Emiroğlu, Nagihan. "Memlüklerde Hadis ve Ulema". *İslam Tetkikleri Dergisi* 10/1 (2020), 365-387.

Emiroğlu, Nagihan. *Türk (Bahri) Memlükler Döneminde Hadis İlmi (Hicri-VII-VIII.Asırlar).* Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.

Gökçe, Ferhat. "Memlükler Dönemi Hadis Literatürü Üzerine Bazı Değerlendirmeler*". İslam Tetkikleri Dergisi* 11/2 (2021), 453.

Gökçe, Ferhat. "*Türkiye'de Memlükler Dönemi Hadis Çalışmaları*". *TALİD* 11/21 (2013), 41-88.

Güler, Hatice. *Memlükler*. İstanbul: Selenge Yayınları, 2021.

İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Alî el-Askalânî. *ed-Dürerü'l-kâmine fî a'yâni'l-miet's-sâmine*. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1993.

İbn Kesir (774/1373). *el-Bidâye ve'n-nihaye*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. Cize: Hicr li't-Tıbaa ve'n-Neşr, 1997/1417.

İbn Râfi', Ebü'l-Me'âlî Muhammed b. Râfi'. *el-Vefeyât*. nşr. Salih Mehdî Abbâs-Beşşâr Avvâd Ma'rûf, I-II. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1982.

İbnü'l-İmad (ö.1089/1679). *Şezeratü'z-zeheb fî ahbari men zeheb.* thk. Abdülkadir Arnaut, Mahmûd Arnaut. Beyrut: Dâru İbn Kesir, 1986.

Kandemir, M.Yaşar. "Hatîb el-Bağdâdî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Kara, Adnan. "Memlük Eğitim Sistemi Üzerine Bir Değerlendirme*". Turkish Studies* 13/1 (Mart, 2018), 205.

Keleş, Bahattin. *Bahrî Memlüklülerde İktisadî ve Ticarî Hayat*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2018.

Keleş, Hasan. *Memlükler'de Bilimsel, Sosyal ve Kültürel Hayat*. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Kızıltoprak, Süleyman. "Memlük Sistemi". *Türkler/V.* Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

Kindirî, Abdullah b. Muhammed. *Hutûtu'l-ulemâ mine'l-karni'l-hâmis ila'l-âşir hicrî nemâzic ve emsile*. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2014.

Komisyon. Mu'cemü's-semâ'âti'd-Dımaşkiyye, Dımaşk: el-Ma'hedü'l-Fransî, 1996.

Kopraman, Kazım Yaşar. "*Mısır Memlükleri" Makaleler*. Ankara: Berikan Yayınevi, 2005.

Kütübi (ö.764/1363). *Fevâtü'l-vefeyât* 764/1363. thk. İhsan Abbas. Beyrut: Dâru Sadır, 1973.

Makrîzî, Ebû Muhammed Ahmed b. Ali. *el-Hıtat Kitâbü'l-mevâ'iz ve'l-i'tibâr bi-zikri'l-hıtat ve'l-âsâr*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.

el-Müneccid, Salâhuddîn. " Kadîm yazma eserlerdeki Semâ İcâzetleri". çev. Arafat Aydın. *Hadis Tetkikleri Dergisi*. 9/1(2011), 95-116.

Nuaymî, Ebü'l-Mefâhir Abdülkadir b. Muhammed. *ed-Dâris fi târîhi'l-medâris*. thk. İbrâhim Şemseddin. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1990.

el-Ömerî, İbn Fazlullah. *Mesâlikü'l-ebsâr fî memâliki'l-emsâr*. nşr.Kamil Süleyman el-Cebûrî. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010.

Özaydın, Abdülkerim. "Kitâbü'r-Ravzateyn." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Özkan, Halit. *Memlüklerin Son Asrında Hadis*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2012.

Sübki, Ebû Nasr Taceddin İbnü's-Sübki Abdülvehhab b. Ali b. Abdilkafi. *Tabakâtü'ş-Şâfi'iyye*. thk. Mahmûd Muhammed Tanahi, Abdülfettah Muhammed el-Hulv. Kahire: Matbaatu İsa el-Babi el-Halebi, 1964/1383.

Tomar, Cengiz. "Mısır/İlim-Kültür ve Medeniyet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/575. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Topuzoğlu, Tevfik Rüştü. "Kıraat ve Sema Kaydı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 25.* Ankara: TDV Yayınları, 2022.

Ubeyd, Samir Muhammed. "el-Hafız el-Kasım el-Birzâlî ve Cühûdühü fi'l hadis ve't-tarih", *Mecelletü Külliyyeti'd-dirâsâti'l İslamiyye ve'l Arabiyye*, 38, 2009.

Yardım, Ali. “Birzâlî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Yiğit, İsmail. *İslam Tarihi “Memlükler*”. İstanbul: Kayıhan Yayınevi, 1991. *“*Memlükler”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19. İstanbul: TDV Yayınları, 2004.

Zehebî (ö.748/1348). *Mu‘cemü şüyûhi’z-Zehebî*. thk. Rûhiyye Abdurrahman es-Süyûfî. Beyrut: Dâru’l kütübü’l-ilmiyye, 1990.

Zehebî (ö.748/1348). *Tezkiretü'l-huffaz*. 4/1501. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1956.

Zengin, Muhammet Fatih. *Ortaçağ İslam Devletlerinde Türk Memlükleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.

EKLER

EK A Birzâlî'nin Katıldığı Hadis Meclislerine Dair Sema Kayıtları

S.No	Sema No	Mekan	Tarih	Okunan Eser	Yazarı	Katılımcı	Birzâlî'nin Dersteki Konumu	Kaynak	Diğer Muhaddisler
1	1088/2	___	678	Cüz-ü Min Hadisi Ebi Abbas el-Kedîmî	Ebi Abbas Muhammed İbn Yunus el-Kedîmî (ö. 286/899)	4	Dinleyici	Mu'cemü's semââti'd Dımaşkiyye s.45	Karii ve Katip: Yûsuf b. Abdirrahmân b. Yûsuf el-Mizzî
2	3764/12	Dımaşk Camii	678	Hadîsü Abdülvehhab El-Kilâbî	Ebü'l Hüseyin Abdülvehhâb ibnü'l Hasan el-Kilâbî (396)	3	Dinleyici. 705 yılında kari	Mu'cemü's semââti'd Dımaşkiyye s.94	Kârii ve Kâtip: Yusuf el-Mizzî
3	3764/12	Dımaşk Camii	678	Cüz'ünHadîsü Abdülvehhab El-Kilâbî	Ebü'l Hüseyin Abdülvehhâb ibnü'l Hasan el-Kilâbî (396)	—	Dinleyici	Hutûtu'l ulemâ s.230	Hoca: Burhaneddin Ebi İshak İbrahim b. İsmail b. İbrahim
4	955/2	Dımaşk Camii	678	Erbaûn Hadisen	Ebü'l-Kāsım Zâhir b. Tâhir b. Muhammed en-Nîsâbûrî eş-Şehhâmî (ö. 533/1138)	3	Dinleyici	Mu'cemü's semââti'd Dımaşkiyye s.26	Karii ve Katip:Yusuf el-Mizzi
5	3774/11	___	679	Müsnedü Saʿd b. Ebî Vakkâs (el-cüz'ü-l evvel ve's-sâni ve's-sâlis)	Ebû Abdillâh Ahmed b. İbrâhîm b. Kesîr ed-Devrakî (ö. 246/860)	6	Kâri ve Kâtip	Mu'cemü's semââti'd Dımaşkiyye s.100	Hoca:Ali İbn Balabân
6	3774/11	Dımaşk Camii	679	Müsnedü Saʿd b. Ebî Vakkâs	Ebû Abdillâh Ahmed b. İbrâhîm b. Kesîr ed-Devrakî (ö. 246/860)	—	Kâri ve Kâtip	Hutûtu'l ulemâ s.416	Hoca:Ali İbn Balabân

EK A'nın devamı

S.No	Sema No	Mekan	Tarih	Okunan Eser	Yazarı	Katılımcı	Birzâlî'nin Dersteki Konumu	Kaynak	Diğer Muhaddisler
7	3774/6	Dımaşk'ta hocanın evi	679	Emâli	Ebü'l-Hasen Abdülgāfir b. İsmâil b. Abdilgāfir el-Fârisî (ö.529/1134-35	7	Dinleyici	Mu'cemü's semââti'd Dımaşkiyye s.102	el-Müslim b. Muhammed b. El Müslim b. Allan el Kaysî
8	3249/10	___	679	Min hadisi'l haffâf ani'z-Zührî	Amr b. Muhammed b. Ali ibn Yahya İbnü'z-Zeyyât	3	Dinleyici. 684 yılında kari olarak katılmış	Mu'cemü's semââti'd Dımaşkiyye s.79	Kârii ve Kâtip: Yusuf el-Mizzî
9	1039/5	Kasiyun dağının eteğindeki El-Muzafferî Camii'nin kuzey duvarı	681	Esne'l makasıd ve a'zebu mevarid (İbn Buhari'nin Meşyehasında onuncu cüz) tahricü İbn Balaban	Ebü'l-Hasen Emîr Alâüddîn Alî b. Balabân b. Abdillâh el-Mısrî (ö. 739/1339)	122	Dinleyici. 694 yılında kari	Mu'cemü's semââti'd Dımaşkiyye s.40	Karii: Musa b. İbrahim bin Yahya eş-Şekravî, Necmüddin.
10	3818/3	___	682	Emâli ebuYa'lâ el-Ferrâ	Ebû Ya'lâ Muhammed b. el-Hüseyin b. Muhammed b. Halef el-Ferrâ' (ö. 458/1066)	5	Kâtip	Mu'cemü's semââti'd Dımaşkiyye s.122	Hoca ve Kârii: Ahmed b. Abdü'l Halim b. Teymiyye
11	3828/9	Dımaşk'ın dışındaki dağ	682	Sitte Mecâlis Min Emâlî el Gazi ebî Ya'la el-Ferrâ	Muhammed b. Hüseyin b. Muhammed el-Hüseyin el-Ferra (458/1066)	14	Kâtip	Mu'cemü's semââti'd Dımaşkiyye s.139	Kârii: Ahmed b. Abdü'l Halim b. Teymiyye

EK A'nın devamı

S.No	Sema No	Mekan	Tarih	Okunan Eser	Yazarı	Katılımcı	Birzâlî'nin Dersteki Konumu	Kaynak	Diğer Muhaddisler
12	3818/12	__	682	Ebu'l Hüseyin Abdü'l-Vehhab b. el-Hasan bin el-Velid el Kilâbi'nin hocalarından rivayet ettiği hadis	Ebu'l Hüseyin Abdü'l-Vehhab Bin el Hasan bin el-Velid el-Kelabi (ö.396)	2	Kâri ve Kâtip	Mu'cemü's semââti'd Dımaşkiyye s.129	Ali b. Abdü'l Vahid el-Makdisî
13	3763/25	Dımaşk Camii Maksuretü'l Hanefiyye	683	El-Cüz'üs 'sani El-Mecâlisü'l-Hamse Es-Selmasiyye	—	—	Dinleyici	Hutûtu'l ulemâ s.391	Hoca:Imadeddin Ebu Abdullah ed-Diniserî
14	3817/10	Dımaşk Camii Maksuretü'l Hanefiyye	683	Hadisi Abdullah El-Muharramî ve Zekeriya el-Mervezî Muharramî	Abdullah bin Muhammed bin Eyyüb el-Muharramî el-Bağdadî (265)	15	Kâtip	Mu'cemü's semââti'd Dımaşkiyye s.122	Hoca: Ahmed b. Muhammed b. Abdullah İbnü't Tahiriyyi
15		Kâsiyun dağının eteğinde, hocanın evinde	683	Hadisi Abdullah El-Muharramî ve Zekeriya el-Mervezî Muharramî	Abdullah bin Muhammed bin Eyyüb el-Muharramî el-Bağdadî (265)	13	Kâtip	Mu'cemü's semââti'd Dımaşkiyye s.122	Hoca: Davud b. Muhammed b. Ebî Kasım El-Hekkâri
16	3774/6	Kâsiyun dağı etekleri	683	El-cüz'ül evvel ve's-sâni min el-Kıraati ale'l Vezîr Ebî el-Kasım İsa bin Ali bin Isa bin Davud bin el-Cerrah	Ebü'l-Hasen Alî b. Îsâ b. Dâvûd b. el-Cerrâh (ö. 334/946)	8	Dinleyici	Mu'cemü's semââti'd Dımaşkiyye s.97	Kârii: Ali b. Mesud el-Mevsılî Kâtip: Yusuf el-Mizzî
17	3249/10	Kâsiyun dağı eteklerinde bulunan Ebû Tâhir'in evi	683	Min Hadîsü'l Haffâf ani'z-Zührî	Ömer b. Muhammed b. Ali b. Yahya b. ez-Zeyyát	16	Dinleyici	Mu'cemü's semââti'd Dımaşkiyye s.79	Kârî, Nuruddîn Ali b. Mes'ûd b. Nefis el-Mevsili el-Halebi

EK A'nın devamı

S.No	Sema No	Mekan	Tarih	Okunan Eser	Yazarı	Katılımcı	Birzâlî'nin Dersteki Konumu	Kaynak	Diğer Muhaddisler
18	3775/5	__	683	Nüshatü Amr bin Zürare el-Hadesî	Ebû Hafs Amr bin Zürâre el-Hadesî et-Tarsusî	3	Kâtip	Mu'cemü's semââti'd Dımaşkiyye s.105	Hoca: Muhammed b. Abdü'l Mü'min
19	3249/10	Zıyaiyye medresesi	684	Min Hadîsü'l Haffâf ani'z-Zührî	Ömer b. Muhammed b. Ali b. Yahya b. ez-Zeyyát	4	Kâri ve Kâtip	Mu'cemü's semââti'd Dımaşkiyye	Hoca: Ali b. Ahmed b. Abdülvâhid el-Makdisî
20	3764/5	Dımaşk Camii	685	Kitâbü'l-Ġurebâ	İmam El-Acurri. Ebû Bekr Muhammed b. Hüseyn b. Abdillâh el-Âcurrî el-Bağdâdî (ö. 360/970)	3	Dinleyici.	Mu'cemü's semââti'd Dımaşkiyye s.94	Kâri: Ali b. Mesud el-Mevsılî
21	1139/1	Kâsiyun dağı	685	Hadisü İbn Şâzân	Ebu Ali el-Hasan bin Ahmed bin İbrahim ibn Şazan el-Bezzaz (ö.426/1034)	4	Kâri ve Kâtip	Mu'cemü's semââti'd Dımaşkiyye s.62	Yusuf el-Mizzî
22	1139/4	Hocanın Şam'da Ribat el-Esedî'deki evi	687	Kitâbü'l-Erbaʿîn	Ebü'l-Abbâs el-Hasen b. Süfyân b. Âmir eş-Şeybânî (ö. 303/916)	8	Dinleyici	Mu'cemü's semââti'd Dımaşkiyye s.64	Kârii ve Kâtip: Yusuf el-Mizzî
23	3775/2	Kâsiyun'da evde	687	Emâli	Ebü'l-Hasen Abdülgāfir b. İsmâil b. Abdilgāfir el-Fârisî (ö.529/1134-35	7	Kâri ve Kâtip	Mu'cemü's semââti'd Dımaşkiyye s.102	Hoca Ali b.Ahmed b. Abdülvâhid el-Makdisîdir

EK A'nın devamı

S.No	Sema No	Mekan	Tarih	Okunan Eser	Yazarı	Katılımcı	Birzâlî'nin Dersteki Konumu	Kaynak	Diğer Muhaddisler
23	3775/2	Kâsiyun'da evde	687	Emâli	Ebü'l-Hasen Abdülgāfir b. İsmâil b. Abdilgāfir el-Fârisî (ö.529/1134-35	7	Kâri ve Kâtip	Mu'cemü's semââti'd Dımaşkiyye s.102	Hoca Ali b.Ahmed b. Abdülvâhid el-Makdisîdir
24	3775/5	___	690	Nüshatü Amr bin Zürare el-Hadesî	Ebû Hafs Amr bin Zürâre el-Hadesî et-Tarsusî (ö.240/854)	11	Kâri ve Kâtip	Mu'cemü's semââti'd Dımaşkiyye s.104	Muhammed b. Abdullah b. El-Muhib
25	1039/9	Kâsiyun	694	Fazlu yevm-i Terviye ve Arefe ve Ehadîsü Mecmua	Ali bin Mesud bin Nefis el-Mevsılî el-Halebî (ö. 704/1304)	5	Kâri	Mu'cemü's semââti'd Dımaşkiyye s.42	Kâtip: Abdullah bin Ahmed bin Abdullah el-Makdisî
26	1088/14	___	696	Min Hadisi Muhammed bin Yezid bin Abdüs-Samed ed-Dımeşki an Şeyhihi (ö.269)	Muhammed bin Yezid bin Abdüs-Samed ed-Dımeşki(ö.269/882)	7	Hoca konumunda	Mu'cemü's semââti'd Dımaşkiyye s.53	Kârii: Muhammed bin Ahmed ez-Zehebî
27	3775/4	Dımaşk Hanbeliyye Medresesi	699	Kitâbü'l Fiten	Ebû Alî Hanbel b. İshâk b. Hanbel eş-Şeybânî (ö. 273/886)	14	Kâri	Mu'cemü's semââti'd Dımaşkiyye s.103	Kâtip: Abdullah b. Ahmed b. El-Muhib el-Makdisî
28	955/9	Kâsiyun dağı eteğinde hocanın evi	700	Meclisü'l-bitâka ve'l-hadîsi'l-müselles(müselsel) bi'l-evveliyye	Ebü'l-Kasım Hamza b. Muhammed b. Alî el-Kinânî (ö. 357/968)	14	Kâri	Mu'cemü's semââti'd Dımaşkiyye s.32	Katip: Abdullah b. Ahmed b. Abdullah b. Ebu Bekir el-Makdisî

EK A'nın devamı

S.No	Sema No	Mekan	Tarih	Okunan Eser	Yazarı	Katılımcı	Birzâlî'nin Dersteki Konumu	Kaynak	Diğer Muhaddisler
29	1088/8	Kâsiyun dağı eteğinde hocanın evi	700	el - Fevaidü'l - Hisan ani'ş - Şüyuhi's - Sikat	Ebu Bekir Abdullah ibn Muhammed bin Ahmed bin Abdullah bin en-Nekkur(ö.565/1169)	7	Kâri	Mu'cemü's semââti'd Dımaşkiyye s.51	Katip: Abdullah İbn Ahmed b. Abdullah bin Ahmed b. Muhammed el-Makdisî
30	1137/1	Kâsiyun el-Muzafferî Camii	700	Kitâbü'ş-Şükr li'llâhi Teâlâ	Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd el-Kureşî el-Bağdâdî (ö. 281/894)	11	Kâri	Mu'cemü's semââti'd Dımaşkiyye s.57	Abdullah bin Ahmed bin el-Muhib el-Makdisî
31	1178/20	Kâsiyun el-Muzafferî Camii	700	Müsnedi Abdullah bin Amr	Ebu Ümeyye Muhammed b. İbrahim b. Müslim el-Bağdadi et-Tarsusi (273/886)	12	Kâri	Mu'cemü's semââti'd Dımaşkiyye s.70	Kâtip: Muhammed bin Ubeyd b. Ahmed b. Ubeyd b. Muhammed bin İbrahim el-Mikdâd
32	1178/22	Kâsiyun el-Muzafferî Camii	700	El-Mecalisü'l Hamse	Ebû Tâhir Muhammed b. Ahmed b. Muhammed es-silefî el-İsfahânî (ö. 576/1180)	17	Kâri	Mu'cemü's semââti'd Dımaşkiyye s.71	Kâtip: Abdullah bin Ahmed bin el-Muhib el-Makdisî

EK A'nın devamı

S.No	Sema No	Mekan	Tarih	Okunan Eser	Yazarı	Katılımcı	Birzâlî'nin Dersteki Konumu	Kaynak	Diğer Muhaddisler
33	3823/22	Cebel Camii	700	El-Fevaid	Ebu Kasım Ali bin Abdurrahman bin Hüseyin bin Alleyk en-Nisaburî (468/1075)	9	Kâri	Mu'cemü's semââti'd Dımaşkiyye s.136	Kâtip: Abdullah b. Ahmed b. El-Muhib el-Makdisî
34	3838	Dımaşk şehrinin dışındaki Kâsiyun dağı eteğinde rıbat Kalânisi'de hocanın evi	703	El-Emâli	Ebu Kasım Abdül Melik bin Muhammed ibn Bişran(430/1038)	15	Kâri ve Kâtip	Mu'cemü's semââti'd Dımaşkiyye	İsa b. Muhammed b. Abdürrezzak el-Muârî el-Hanbelî
35	3740/7	Kâsiyun dağı eteklerinde el-Muzafferî Camii	703	El ehadisü'l miat ve me elhaka biha mine'l asari ven'n nevâdir	Süleyman bin Hamza bin Ahmed bin Kudame El Makdisi (ö.715/1315)	72	Kâri ve Kâtip	Mu'cemü's semââti'd Dımaşkiyye s.81	Muhammed b.İbrahim b. Muhammed b. Ahmed el-Vâni
36	3777/20	el-Muzafferî Camii	705	Min Hadisi Ebî Amr Osman bin Muhammed es-Semerkandî	Ebî Amr Osman bin Muhammed bin Ahmed bin Muhammed es-Semerkandî (ö.345/956)	23	Kâri ve Kâtip	Mu'cemü's semââti'd Dımaşkiyye	Süleyman b. Hamza el-Makdisî
37	3818/12	Dımaşk Camii	705	Hadîsü Abdülvehhab El-Kilâbî	Ebü'l Hüseyin Abdülvehhâb ibnü'l Hasan el-Kilâbî (396)	11	Kâri	Mu'cemü's semââti'd Dımaşkiyye s.95	Hocası: Osman bin İbrahim b. Ebî Ali el-Hımsî

EK A'nın devamı

S.No	Sema No	Mekan	Tarih	Okunan Eser	Yazarı	Katılımcı	Birzâlî'nin Dersteki Konumu	Kaynak	Diğer Muhaddisler
38	3818/12	Kâsiyun	706	Hadîsü Abdülvehhab El-Kilâbî	Ebü'l Hüseyin Abdülvehhâb ibnü'l Hasan el-Kilâbî (396)	—	Kâri ve kâtip	Mu'cemü's-semâ'âti'd-Dımaşkiyye, 95	Hocası Zeyneb Bint Abdullah b. Abdurrahman b Muhammed b. Abdülcebbar el-Makdisiyyedir
39	955/4	___	706	et-Terğib fi'd-duʿâ ve'l has aleyh	Ebû Muhammed Takıyyüddîn Abdülganî b. Abdilvâhid b. Alî el-Makdisî el-Cemmâîlî (ö. 600/1203)	12	Kâri	Mu'cemü's semââti'd Dımaşkiyye s.27	Katip: Muhammed İbn Ali bin Harami ed-Dimadi, İmadüddin
40	3777/16	Leham meyve bahçesi/ Şam	707	Meclis Min Emâli el-Berıkani	Ebû Bekr Ahmed b. el-Fazl b. Muhammed b. Ahmed el-Bâtırkânî (ö. 460/1068)	6	Kâri ve Kâtip	Mu'cemü's semââti'd Dımaşkiyye s.107	Muhammed b. Ali b. Huseyn ibn el-Mevâzinî
41	3818/10	El-Muzafferi camii	714	Ruvatü an Müslim Bin Haccac en-Nisaburi	Ebû Abdillâh Ziyâüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Ahmed el-Makdisî es-Sa'dî (ö. 643/1245)	9	Kâri ve Kâtip	Mu'cemü's semââti'd Dımaşkiyye s.128	Muhammed b. Muhammed b. Ahmed b. El-Muhib el-Makdisî

EK A'nın devamı

S.No	Sema No	Mekan	Tarih	Okunan Eser	Yazarı	Katılımcı	Birzâlî'nin Dersteki Konumu	Kaynak	Diğer Muhaddisler
42	3818/12	al-Lajjun köyü	728	Ebu'l Hüseyin Abdü'l-Vehhab b. el-Hasan bin el-Velid el Kilâbi'nin hocalarından rivayet ettiği hadis	Ebu'l Hüseyin Abdü'l-Vehhab Bin el Hasan bin el-Velid el-Kilâbi (ö.396)	8	Kâri ve Hoca	Mu'cemü's semââti'd Dımaşkiyye s.129	2. Hoca ve Kâtip: Muhammed b. İbrahim b. Ğanaim ibnü'l Mühendis
43	3782/5	Dımaşk Emevî Camii	731	Erbaûn Hadisen Müntehabe Min Müsnedi'l Ensâr	—	9	Hoca konumunda	Hutûtu'l ulemâ s.306	Karii ve Katip: Ali b. Halef
44	3775/5	Şam en-Nuriyye	731	Nüshatü Amr bin Zürare el-Hadesî	Ebû Hafs Amr bin Zürâre el-Hadesî et-Tarsusî	4	Hoca konumunda	Mu'cemü's-semâ'âti'd-Dımaşkiyye, s.104.	Kârî ve kâtip Muhammed b. Abdullah b. Ahmed b.el-Muhip Abdullah el-Makdisî
45	3755/23	Kâsiyun dağı eteğinde ez-Zıyaiyye	732	Min Fevâidi ebî'l Hasan es-Salt ve ebî Ahmet el-Fardî	Ebu'l Hasan Ahmet bin Muhammet bin es-Salt (ö.409/1028)	13	Hoca konumunda	Mu'cemü's semââti'd Dımaşkiyye s.82	Kârii ve Kâtip: Muhammed b. Abdullah b. Ahmed b. El-Muhib
46	1088/14	Kâsiyun dağı eteğindeki Muhib'in evinde	733	Min Hadîsi Muhammed bin Yezid bin Abdüs-Samed ed-Dımeşkî an Şeyhihi	Muhammed bin Yezid bin Abdüs-Samed ed-Dımeşki(ö.269/882)	7	Hoca konumunda s.55	Mu'cemü's semââti'd Dımaşkiyye	Kâri Ahmed b. Muhibiddîn b. Abdullah b. Ahmed b. Abdullah el-Makdisî'dir. Kâtip İbn Hatîb ez-Zenceliyye

EK A'nın devamı

S.No	Sema No	Mekan	Tarih	Okunan Eser	Yazarı	Katılımcı	Birzâlî'nin Dersteki Konumu	Kaynak	Diğer Muhaddisler
47	1088	Kâsiyun dağı eteğinde Muhib'in evi	733	Min Hadisi Muhammed bin Yezid bin Abdüs-Samed ed-Dımeşki an Şeyhihi (ö.269)	Muhammed bin Yezid bin Abdüs-Samed ed-Dımeşki(ö.269/882)	7	Hoca konumunda	Mu'cemü's semââti'd Dımaşkiyye s.55	Kâri: Muhammed b. Abdullah b. Ahmed b. El-Muhib Kâtip İbn Hatîb ez-Zenceliyye
48	3759/9	Emevî Camii Meşhedi Osman (r.a)	733	Kitabü'l Kaza (El-Cüz'üs Salis)	Ebu'l Haris Şeric bin Yunus bin İbrahim bin Şuayb el-Belhî (235/849)	43	Hoca konumunda	Mu'cemü's semââti'd Dımaşkiyye s.93	Yusuf el-Mizzî